

ЦЕНТР РАЗУМКОВА

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

**Інформаційно-аналітичні матеріали
до Круглого столу
12 квітня 2017р.**

Проект “Формування спільної ідентичності громадян України в нових умовах: особливості, перспективи і виклики” реалізується за підтримки програми *MATRA* МЗС Нідерландів та Фонду Конрада Аденауера

Київ-2017

З М І С Т

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ.....	3
ІДЕНТИЧНІСТЬ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: ЦІННІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНИЙ АСПЕКТ (Результати соціологічного дослідження)	4
Соціально-психологічна атмосфера в українському суспільстві як чинник формування системи цінностей	4
Етнічна та мовна ідентичність	6
Ідентичність як ототожнення з певною спільнотою	7
Етнічні стереотипи	7
Ціннісні орієнтації громадян України.....	8
Соціально-політичні цінності.....	10
Висновки	13
ДАНІ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ, УЗАГАЛЬНЕНІ В ТАБЛИЦЯХ І ДІАГРАМАХ	15
ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН: ЗАСАДИ, ОСНОВНІ НАПРЯМИ, ЧИННИКИ ВПЛИВУ (Результати експертного опитування)	63
Актуальність розробки та реалізації державної політики з формування загальнонаціональної ідентичності громадян	63
Мовна політика	67
Культурна політика	68
Заходи для забезпечення суспільно-політичної єдності.....	69
Вплив політики декомунізації.....	69
Чинники, які можуть сприяти об'єднанню та роз'єднанню суспільства	70
Політика держави щодо вирішення конфлікту на Донбасі	72
Політика держави щодо відносин з Росією	73
Висновки	73
ЗМІСТ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ІДЕНТИЧНОСТІ: ПОЗИЦІЇ ФАХІВЦІВ (Інтерв'ю)	74
<i>Віталій ДУХНЕВИЧ, Анатолій ЄРМОЛЕНКО, Ганна КІСЛА, Ірина КРЕСІНА, Олена КРИВИЦЬКА, Віталій ЛОЗОВИЙ, Лариса ЛОЙКО, Олександр МАЙБОРОДА, Лариса МАСЕНКО, Лідія СМОЛА, Михайло СТЕПИКО, Максим РОЗУМНИЙ, Василь ТКАЧЕНКО</i>	
ОСНОВНІ ЦІЛІ, ПРИНЦИПИ, НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (Тези для дискусії)	89

Думки та висновки, викладені в цьому виданні,
можуть не збігатися з позицією донорів.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Представлені інформаційно-аналітичні матеріали є підсумком реалізації третього етапу проекту Центру Разумкова “Формування спільної ідентичності громадян України в нових умовах: особливості, перспективи і виклики”.

За результатами попередніх етапів проекту нам вдалося сформувати всебічне уявлення про стан різних аспектів ідентичності громадян України, їх ієрархію та взаємозв'язки, виявити особливості, зумовлені впливом національних, мовних, культурних, вікових та інших чинників.

Результати досліджень дозволили зробити висновок, що ідентичність громадян України продовжує формуватися у напрямі усвідомлення себе як окремої спільноти, політичної нації, яка має власну країну, історію, мову, культуру, спільне (за основними цілями) бачення майбутнього, веде збройну боротьбу проти агресора за право на реалізацію свого вибору. Найбільш значущим індикатором цього процесу є вищий рівень патріотизму, загальнонаціональної та української соціокультурної самоідентифікації, більш оптимістичні оцінки молодшими категоріями респондентів перспектив розвитку України.

Особливістю третього етапу проекту стало спрямування уваги досліджень на базову складову ідентичності – систему цінностей, притаманних громадянам України, їх особливостям і регіональним відмінностям. Адже саме боротьба за ствердження в Україні європейських цінностей була рушійною силою Революції Гідності, саме боротьбою різних ціннісних систем є протистояння України з російським агресором, що триває сьогодні.

Питання ствердження спільних цінностей як основи загальнонаціональної ідентичності є сьогодні ключовим для консолідації українського суспільства. Проведене Центром Разумкова в березні 2017р. соціологічне опитування, результати якого публікуються в цих матеріалах, дає можливість не лише зрозуміти характер ціннісних орієнтацій українського соціуму, але й порівняти їх з цінностями громадян окремих європейських країн, а також громадян Росії. Це стало можливим завдяки використанню у дослідженні Центру Разумкова питань, що застосовувалися у міжнародному порівняльному дослідженні “World Values Survey”.

Іншим пріоритетом проекту на третьому етапі було визначення ключових компонентів державної політики формування спільної ідентичності – змістовних, інституційних та організаційних. З цією метою Центром Разумкова було проведено експертне опитування, в якому взяли участь 106 експертів – представників органів влади та місцевого самоврядування, наукових установ і вищих навчальних закладів, політичних партій та неурядових організацій.

Для поглибленого аналізу основних засад, принципів і напрямів формування спільної ідентичності громадян України, Центром Разумкова був проведений заочний Круглий стіл за участі провідних вітчизняних науковців і експертів, фахівців у галузях філософії, політичних наук, соціології, етнополітики, мовознавства, культурознавства. Відповіді учасників заочного Круглого столу на питання Центру Разумкова публікуються у цих матеріалах.

На основі результатів досліджень і дискусій, проведених на всіх етапах проекту, підготовлені тези “Основні цілі, принципи, напрями реалізації державної політики у сфері ідентичності в сучасних умовах”. З урахуванням підсумків обговорення на Круглому столі, цей матеріал може стати основою для підготовки оновленого Проекту Концепції формування загальнонаціональної спільної ідентичності громадян України¹, який би враховував зміни, що відбулися в ідентичності громадян упродовж 2013-2017рр., сучасні виклики, тенденції і потреби, передусім, нагальну необхідність у консолідації українського суспільства.

¹ Попередній Проект Концепції формування загальнонаціональної ідентичності громадян України був підготовлений Центром Разумкова за підсумками досліджень, проведених у 2006-2007рр. Див.: Національна безпека і оборона, 2007, №9, с.28-31.

ІДЕНТИЧНІСТЬ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: ЦІННІСНО- ОРІЄНТАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Центр Разумкова здійснює дослідження ідентичності громадян України починаючи з 2005р. Ці дослідження виявили низку особливостей ідентичності громадян нашої країни, зокрема, суперечливість процесу формування спільної громадянської ідентичності.

У цьому дослідницькому проекті аналізується ідентичність в аспекті її зв'язку з системою цінностей українського суспільства. У рамках цього проекту було проведено загальнонаціональне соціологічне опитування¹. Нижче наводяться основні результати цього опитування. Частина індикаторів, що використовувалися в опитуванні, взята з-поміж тих, що використовувалися в порівняльному соціологічному дослідженні, здійснюваному в рамках дослідницького проекту “The World Values Survey”. Остання, шоста хвиля цього дослідження, проводилась у 2010-2014рр., і охопила 60 країн. Під час цього дослідження вивчалися, крім ціннісних орієнтацій жителів різних країн, рівень довіри та толерантності в суспільстві, а також моральна атмосфера в ньому. Це дозволило порівняти результати опитування, здійсненого Центром Разумкова, з результатами опитування, здійсненого в рамках дослідницького проекту “The World Values Survey” в окремих європейських країнах (Німеччині, Нідерландах, Польщі, Росії)².

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АТМОСФЕРА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ

Соціально-психологічна атмосфера в суспільстві є одним із чинників формування як громадської свідомості загалом, так і його системи цінностей зокрема. Як один з показників соціально-психологічної атмосфери в суспільстві, може розглядатися рівень довіри (як до соціальних інститутів, так і до інших членів суспільства). Рівень довіри в суспільстві є важливою характеристикою його стану; вона забезпечує саму можливість існування суспільства як організованої спільноти, можливість існування суспільного порядку та взаємодії. Довіра в суспільстві – довіра між індивідами, між соціальними групами, довіра до соціальних інститутів – забезпечує певний рівень резистентності суспільства до несприятливих чинників – як з боку оточуючого середовища, так і дії внутрішніх чинників, що перешкоджають функціонуванню соціального організму. Довіра тісно пов'язана з емпатією – здатністю співпереживати і співчувати проблемам і почуттям інших членів суспільства як своїм власним³.

Можна сказати, що довіра в суспільстві є екстраполяцією, перенесенням емпатії на все суспільство та його інститути, оскільки пов'язана з уявленнями індивіда про те, що ці суспільні інститути представлені людьми, які мають інтереси, мотиви та почуття, подібні до його власних. Інакше, тобто якщо в індивіда формується уявлення про суспільні інститути як такі, представники яких мають інтереси, мотиви, цінності, що не мають нічого спільного, суперечать його власним інтересам, мотивам, цінностям, це призводить до зниження довіри до суспільних інститутів, зниженню їх легітимності.

Довіра до інших членів суспільства

Загалом, рівень довіри до інших членів суспільства в Україні, як і в таких східноєвропейських країнах як Польща та Росія, є досить низьким. 75% опитаних в Україні, 76% опитаних у Польщі і 66% – у Росії, відповідають, що потрібно бути дуже обережними у стосунках з людьми (діаграма “Чи можна загалом довіряти більшості людей...?”, с.15). У Німеччині таку відповідь дають трохи більше половини (54%) опитаних, тоді як у Нідерландах – лише 32%. Подібні

¹ Дослідження проведено соціологічною службою Центру Разумкова 3-9 березня 2017р. в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2 016 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

У таблицях, де наведено дані за регіонами, області розподіляються таким чином: **Захід:** Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр:** Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області та м.Київ; **Південь:** Миколаївська, Одеська, Херсонська області; **Схід:** Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області; **Донбас:** Донецька та Луганська області.

² Опитування в Німеччині проводилося у 2013р. (опитано 2 046 респондентів), у Нідерландах – у 2012р. (1 902 респонденти), у Польщі – у 2012р. (966 респондентів), у Росії – у 2011р. (2 500 респондентів). Результати та масив даних цього дослідження розміщені на сайті <http://www.worldvaluessurvey.org>.

Хоча опитування в цих країнах проводилися на кілька років раніше, ніж опитування Центру Разумкова, експерти Центру Разумкова вважають можливим і продуктивним порівняння результатів опитувань у цих країнах з результатами, отриманими в Україні у 2017р., оскільки система цінностей відзначається відносною стабільністю, у ній, як правило, не відбуваються кардинальні зміни за період, що дорівнює кільком рокам. Однак, більш динамічними є оцінки ситуації в суспільстві, які теж використовувалися для порівняння. Тут можна очікувати істотної динаміки цих оцінок, насамперед в Україні.

³ Емпатія – емоційний “резонанс, афективна комунікація з іншою особою”. – Dictionnaire de la psychologie, 1967, p.109.

тенденції розкривають також відповіді на питання *“Якщо з'явиться нагода, чи спробували б більшість людей використати Вас у своїх інтересах чи поведилися б порядно і чесно?”*⁴ (с.15). Рівень позитивних очікувань українців від дій інших людей є низьким (у середньому 5 балів), нижчими є ці очікування серед порівнюваних країн лише в Польщі (4,7 балів). Серед регіонів України дещо кращим є цей показник у Західному та Південному регіонах (5,4 балів), найгіршим – на Донбасі (4,5 балів).

Довіра до соціальних інститутів

Серед соціальних інститутів найбільшу довіру українців мають Збройні Сили (70% повністю або певною мірою їм довіряють), Церква (66%), гуманітарні та доброчинні організації (64%), університети (52%) (таблиця *“Наскільки Ви довіряєте...”*, с.16). Також 40% і більше опитаних довіряють жіночим організаціям (48%), екологічним організаціям (45%), телебаченню (43%) та пресі (40%). Найменше українці довіряють політичним партіям (9%), Парламенту (10%), судам (12%), Уряду (13%), банкам (15%).

У ставленні до політичних партій, Парламенту, Уряду Україна мало відрізняється від Польщі, де рівень довіри до цих інститутів також є дуже низьким. У всіх порівнюваних країнах більшість (або відносна більшість) респондентів не довіряють політичним партіям, банкам, великим компаніям, парламентам, телебаченню і пресі. Лише в Росії довіру до уряду висловлювали стільки ж респондентів, скільки і недовіру (по 47%), в інших країнах більшість також йому не довіряли.

Низький рівень довіри до поліції характерний як для України, так і для Росії (не довіряють поліції відповідно, 66% і 64%), в інших порівнюваних країнах більшість респондентів поліції довіряють. Судам переважно не довіряють опитані в Україні, Польщі та Росії, тоді як у Нідерландах і Німеччині – переважно довіряють. Церкві, навпаки, не довіряють більшість респондентів у Нідерландах і Німеччині, тоді як в Україні, Польщі та Росії – довіряють. Збройним силам довіряють більшість або відносна більшість опитаних у всіх країнах, але в Україні рівень довіри – найвищий (70%).

В Україні до таких соціальних інститутів як Церква, Збройні Сили, преса, телебачення, профспілки, поліція україномовні респонденти ставляться з більшою довірою, ніж російськомовні.

Рівень толерантності

В Україні більшість (62%) опитаних відповіли, що не довіряють (зовсім і переважно) представникам інших національностей. Це більше, ніж в усіх інших порівнюваних країнах, де частка таких становить від 50% у Росії та Нідерландах до 31% у Польщі (таблиця *“Наскільки Ви довіряєте наведеним категоріям людей?”*, с.22). 65% українців не довіряють людям іншої релігії, віри, тоді як в інших порівнюваних країнах – від 50% у Росії до 33% у Польщі.

Серед жителів різних регіонів України найчастіше висловлюють довіру людям іншої національності жителі Західного регіону (54%, тоді як недовіру – 46%), те ж саме стосується і представників інших релігій (відповідно, 52% і 47%).

Показником нетолерантності до соціальної групи є згадування її серед тих, з представниками яких респонденти не хотіли б жити по сусідству (таблиця *“З представниками яких наведених груп Ви б не хотіли жити по сусідству?”*, с.24). Як таких, жителі України найчастіше згадували наркоманів (94% не хотіли б жити з ними по сусідству), алкоголіків (82%), гомосексуалістів (67%), людей, хворих на СНІД (43%). Небажання жити поряд з наркоманами виражене приблизно такою ж мірою, як і в Нідерландах (92%) та Росії (93%); поряд з алкоголіками – також на рівні Нідерландів (85%) і Росії (84%). Нетолерантність до гомосексуалістів виражена на тому ж рівні, що і в Росії (66%), в інших порівнюваних країнах частка таких є істотно нижчою (від 40% у Польщі до 7% у Нідерландах). За рівнем нетолерантності до хворих на СНІД Україна поступається лише Росії – у цій країні 54% опитаних не хотіли б жити з ними по сусідству, в інших країнах – від 26% (у Польщі) до 10% (у Нідерландах). Рівень нетолерантності до іммігрантів (20%) в Україні перебуває приблизно на тому ж рівні, що і в Нідерландах (20%), Німеччині (21%), є нижчим, ніж у Росії (32%) і вищим, ніж у Польщі (7%).

Небажання жити по сусідству з людьми іншої раси (12%) виражене меншою мірою, ніж у Росії (17%) та Німеччині (15%), але більшою мірою, ніж у Польщі (6%) та Нідерландах (8%).

Високий рівень толерантності в Україні спостерігається стосовно пар, які живуть разом, але не одружені (лише 3% не хотіли б жити з ними по сусідству, нижчий показник – лише в Нідерландах – 0,6%), до людей, які говорять іншою мовою (7%, нижчий показник – лише в Польщі – 3%), до людей іншої релігії (7%, нижчий показник – лише в Нідерландах (3%) та в Польщі – 5%). Останній результат певною мірою суперечить високому рівню недовіри до представників інших релігійних конфесій в Україні.

Респонденти молодшого віку рідше висловлюють нетолерантність до іммігрантів, людей іншої релігії, носіїв інших мов.

Рівень задоволеності громадян

Як показують результати дослідження, що проводилося в Україні, рівень задоволеності громадян життям і рівень довіри в суспільстві є взаємопов'язаними. Так, коефіцієнт кореляції Крамера, що характеризує зв'язок між рівнем довіри до людей та рівнем задоволеності життям, дорівнює 0,159 і є статистично значимим (рівень значимості $p < 0,001$)⁵.

Рівень задоволеності життям жителів України, Росії та Польщі є нижчим, порівняно з рівнем задоволеності жителів Німеччини та Нідерландів⁶ (діаграма *“Наскільки Ви в цілому задоволені сьогодні своїм життям?”*, с.24).

⁴ За 10-бальною шкалою від 1 до 10, де “1” означає, що “люди обов'язково спробують вас використати”, а “10” – “люди поведуться порядно”.

⁵ Коефіцієнт кореляції Крамера є мірою статистичного зв'язку між двома ознаками, який може набирати значень від 0 (якщо статистичного зв'язку між змінними немає) до 1 (за наявності повного, функціонального зв'язку).

⁶ Рівень власної задоволеності життям респонденти оцінювали за 10-бальною шкалою від 1 до 10, де “1” означало, що вони “абсолютно не задоволені”, а “10” – “абсолютно задоволені”.

Хоча 59% опитаних в Україні відповідають, що вони “дуже щасливі” або “скоріше щасливі”, цей показник (як і рівень задоволеності життям) є найнижчим серед усіх порівнюваних країн (наприклад, у Німеччині – 84%, у Нідерландах – 92%, у Польщі – 93%, у Росії – 73% (діаграма “*Чи можете Ви сказати, що Ви в цілому...?*”, с.25).

В Україні найбільш задоволені життям жителі Західного регіону (6,1 балів), найменшою мірою – жителі Сходу та Донбасу (відповідно, 4,0 і 4,1 балів). У Західному регіоні вважають себе щасливими 75%, тоді як у Центральному регіоні – 59%, у Південному – 51%, у Східному – 53%, а на Донбасі – лише 35%. Донбас – це єдиний регіон, де більшість (58%) жителів зазначили, що вони “не дуже щасливі” або “абсолютно нещасливі”.

Відчуття задоволеності життям знижується із віком опитаних (від 5,9 балів серед тих, кому менше 30 років, до 4,3 балів серед тих, кому 60 і більше років). Якщо серед представників наймолодшої вікової групи 73% вважають себе щасливими, то серед найстаршої – лише 47%.

Етнічні українці більш задоволені життям, ніж етнічні росіяни (відповідно, 5,2 і 4,0 балів). Якщо серед етнічних українців 61% вважають себе щасливими, то серед етнічних росіян 55% вважають себе нещасливими⁷. Україномовні респонденти, порівняно з російськомовними та двомовними, вище оцінюють власну задоволеність життям (відповідно, 5,4 балів, 4,9 балів і 4,5 балів), так само частіше вважають себе щасливими (відповідно, 64%, 51% і 54%).

ЕТНІЧНА ТА МОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

92% опитаних вважають себе етнічними українцями, 6% – етнічними росіянами, 1,5% віднесли себе до інших етносів (діаграма “*Ким Ви себе вважаєте за національність?*”, с.26). Спостерігається тенденція зростання частки респондентів, які ідентифікують себе як етнічних українців, із зниженням віку опитаних (від 87% серед тих, кому 60 і більше років, до 96% серед тих, кому від 18 до 29 років) і зниження частки етнічних росіян (з 10% до 3%).

Також у дослідженні зверталась увага на проблеми біетнічності та множинної етнічності як одного з аспектів формування етнічної ідентичності⁸. 74% опитаних в Україні відчувають свою належність лише до однієї національності, 12% – одразу до двох або кількох національностей, 6% – не відчувають належності до жодної національності, 8% – не визначилися (діаграма “*Чи відчуваєте Ви свою належність до певної національності?*”, с.26).

Якщо серед етнічних українців 77% відчувають свою належність лише до однієї національності, то серед етнічних росіян – лише 39%, одразу до двох або кількох національностей – відповідно, 10% і 30%, до жодної національності – відповідно, 5% і 20%. Отже, поряд з біетнічністю чи поліетнічністю, можна також говорити якщо не про відмову, то про “дистанціювання” від етнічної самоідентифікації, яка (як

і бі- чи поліетнічність) більшою мірою в Україні є характерною для етнічних росіян.

Найчастіше відчувають свою належність одразу до двох або кількох національностей жителі Донбасу (27%), Південного (24%) та Східного (19%) регіонів (на Заході та в Центрі – лише по 6%). Так само як частіше жителі цих регіонів не відчувають себе належними до жодної національності (відповідно, 20%, 10%, 12%, 2% і 1%).

Понад дві третини (68%) респондентів вважають рідною мовою українську, 14% – російську, 17% – і українську, і російську однаковою мірою, 0,7% – інші мови (діаграма “*Яка мова для Вас є рідною?*”, с.27). У Західному регіоні вважають рідною мовою українську 93% опитаних, у Центральному – 84%, у Південному – 42%, Східному – 36%, на Донбасі – 27%. Частка тих, хто вважає рідною мовою російську, становить відповідно, 2%, 6%, 31%, 24% і 42%, рівною мірою українську та російську – відповідно, 3%, 10%, 26%, 38% і 29%.

Серед етнічних українців 73% назвали рідною українську, 9% – російську, обидві мови – 18%, серед етнічних росіян – відповідно, 4%, 81% і 14%.

Удома 56% респондентів винятково або переважно розмовляють українською мовою, 23% – винятково або переважно російською мовою, 21% приблизно рівною мірою обома мовами, 0,4% – іншими мовами (діаграма “*Якою мовою Ви розмовляєте вдома?*”, с.27). У Західному регіоні розмовляють вдома українською мовою 92% опитаних, у Центральному – 68%, у Південному – 33%, Східному – 18%, на Донбасі – 6%. Частка тих, хто переважно розмовляє вдома російською, становить відповідно, 2%, 13%, 50%, 38% і 68%, рівною мірою українською та російською – відповідно, 4%, 19%, 16%, 43% і 25%.

Серед етнічних українців 59% розмовляють вдома переважно українською мовою, 19% – російською, рівною мірою обома мовами – 21%, серед етнічних росіян – відповідно, 4%, 82% і 13%. Серед тих, хто вважає рідною мовою українську – відповідно, 80%, 8% і 12%, серед тих, вважає рідною мовою російську – відповідно, 4%, 89% і 7%, серед тих хто вважає рідними обидві мови – відповідно, 5%, 25% і 63%.

⁷ Певною мірою це може бути пояснено більшою часткою серед етнічних росіян, порівняно з етнічними українцями, представників вікової групи 60 і більше років (відповідно, 43% і 25%), серед яких, як було зазначено вище, істотно менше тих, які вважають себе щасливими, а також жителів Донбасу (відповідно, 27% і 4%), які живуть поруч із зоною бойових дій і об'єктивно мають менше підстав вважати себе щасливими.

⁸ В Україні ця проблематика досліджується старшим науковим співробітником Київського міжнародного інституту соціології Р.Ленцовським (див.: Ленцовський Р. Біетнори – це “резервна армія” для кожної з етнонаціональних складових. – Національна безпека і оборона, 2016, №3-4, с.124-125.).

Поза домом 53% респондентів розмовляють українською мовою (винятково або переважно), 23% – винятково або переважно російською мовою, 24% опитаних приблизно рівною мірою обома мовами, 0,1% – іншими мовами (діаграма “Якою мовою Ви спілкуєтеся за межами Вашого дому...?”, с.27). На Заході України розмовляють поза домом переважно українською мовою 93% опитаних, у Центрі – 64%, на Півдні – 28%, Сході – 13%, Донбасі – 7%. Частка тих, хто переважно розмовляє поза домом російською, становить відповідно, 1%, 12%, 52%, 41% і 65%, рівною мірою українською та російською – відповідно, 6%, 24%, 19%, 45% і 29%.

ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОТОТОЖНЕННЯ З ПЕВНОЮ СПІЛЬНОТОЮ

В Україні переважає загальногромадянська ідентичність. 95% опитаних абсолютно або скоріше згодні з судженням “Я вважаю себе громадянином України” (с.28). В інших порівнюваних країнах також переважна більшість абсолютно або скоріше згодні з судженням “Я вважаю себе громадянином своєї країни” (від 86% у Німеччині до 97% у Польщі), однак в Україні вищою, ніж в інших країнах, є частка тих, хто з цим судженням абсолютно згоден (72%, тоді як в інших країнах від 18% у Нідерландах до 64% у Росії) (таблиця “Люди по-різному думають про себе і своє ставлення до країни і світу...”, с.28).

А от тих, хто вважає себе громадянином світу, в Україні істотно менше, ніж в інших країнах (в Україні абсолютно або скоріше з цим згодні 38%, тоді як в інших країнах – від 46% у Росії до 78% у Польщі. 52% опитаних в Україні вважають себе членом місцевої громади. Це менше, ніж у Польщі (92%), Нідерландах (78%), Німеччині (78%), але істотно більше, ніж у Росії (24%).

Так само, як і в Росії, дуже мало громадян ідентифікують себе як автономних індивідів (в Україні – 21%, в Росії – 22%), тоді як у Польщі – 80%, у Німеччині – 80%, в Нідерландах – 83%.

Із судженням “Я є громадянином України” абсолютно або скоріше згодні 97% жителів Західного регіону, 96% – Центрального, 95% – Південного, 91% – Східного, 89% – на Донбасі. Членами місцевої громади найчастіше себе вважають жителі Західного (64%) і Південного (60%) регіонів, тоді як у Центральному регіоні – 50%, на Донбасі – 45%, на Сході – 40%.

27% опитаних в Україні вважають себе громадянами колишнього СРСР. Громадянами колишнього СРСР найчастіше себе вважають жителі Півдня (48%) і Сходу (41%). В інших регіонах – від 17% до 21%. На Донбасі, порівняно з усіма іншими регіонами, найменше тих, хто вважає себе автономним індивідом (8%, тоді як в інших регіонах – від 19% до 25%). А на Сході найменше тих, хто вважає себе громадянином світу (29%, тоді як в інших регіонах – від 40% до 43%).

Етнічні українці частіше, ніж етнічні росіяни, вважають себе громадянами України (відповідно, 96% і 81%), громадянами світу (відповідно, 39% і 26%), автономними індивідами (відповідно, 22% і 12%),

тоді як громадянами колишнього СРСР частіше себе вважають етнічні росіяни (відповідно, 26% і 38%). Україномовні громадяни, порівняно з російськомовними та двомовними, частіше себе вважають членами місцевої громади (відповідно, 60%, 49% і 34%), автономними індивідами (відповідно, 25%, 15% і 17%), і рідше – громадянами колишнього СРСР (відповідно, 22%, 33% і 34%).

Із зниженням віку респондентів знижується частка тих, хто вважає себе громадянами колишнього СРСР (8% серед тих, кому менше 30 років, і 46% серед тих, кому 60 і більше років), і зростає частка тих, хто вважає себе громадянином світу (відповідно, 40% і 32%), а також автономним індивідом (відповідно, 25% і 19%).

Частка тих, хто пишається тим, що він є громадянином своєї країни, в Україні – приблизно на тому ж рівні, що і в Німеччині (відповідно, 68% і 70%), однак, у Німеччині, відповідаючи на це питання, 8% опитаних вказали, що не є її громадянами, а в Україні – лише 0,4% (діаграма “Наскільки Ви пишаєтеся тим, що Ви громадянин...?”, с.32). В інших порівнюваних країнах більше тих, хто пишається своїм громадянством: у Росії – 76%, у Нідерландах – 81%, у Польщі – 95%. В Україні більше, порівняно з іншими країнами, тих, хто громадянством не пишається (30%, в інших країнах – від 4% у Польщі до 19% у Росії). Серед жителів різних регіонів найчастіше пишаються тим, що є громадянами України, жителі Західного регіону (82%), у Центральному регіоні – 76%, у Південному – 64%, на Донбасі – 58%, у Східному регіоні – лише 45%.

Серед етнічних українців пишаються тим, що є громадянами України, – 70%, серед етнічних росіян – лише 42%. Серед тих, хто вдома спілкується переважно українською мовою – 79%, російською мовою – 55%, обома мовами рівною мірою – 56%.

ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ

Етнічні автостереотипи⁹ (як позитивні, так і негативні) є складовою етнічної свідомості. Респондентам ставилося питання: “Якою мірою українцям притаманна кожна з наведених якостей?” (с.33) і пропонувався оцінити вираженість 24 різних якостей за шкалою від 0 до 10, де “0” означає – “якість не притаманна нікому з українців”, а “10” – “якість притаманна всім українцям”. У ситуації, коли оцінки якостей українців давалися респондентами, які представляють інші етнічні групи (найбільша з яких – етнічні росіяни), їх оцінки могли поєднувати як елементи автостеретипів (мірою того, наскільки вони асоціюють себе з українцями, як, наприклад, у ситуації біетнічності), так і гетеростеретипів (мірою того, наскільки вони дистанціюють себе від українців).

Як правило, позитивні етнічні автостереотипи превалюють над негативними. Не є винятком і українці. Найчастіше громадяни України приписують українцям такі якості як гостинність (8,0 балів), працьовитість (7,9 балів), миролюбність (7,8 балів), волелюбність (7,7 балів), доброта (7,5 балів), патріотизм (7,4 балів), національна гордість (7,2 балів), життєрадісність (7,2 балів).

⁹ Етнічний автостереотип – система уявлень представників того чи іншого етносу про себе та характеристики, якими вони себе наділяють. – Веб-сайт “Українська етнографія”, <http://etno.us.org.ua/blog/glossary/54.html>.

Дещо нижче оцінюється поширеність таких якостей як щирість (6,8 балів), релігійність (6,5 балів), незалежність у думках і поглядах (6,5 балів), чесність (6,5 балів), індивідуалізм (6,3 балів), громадська активність (6,1 балів). Серед якостей, які традиційно трактуються як позитивні, найнижче оцінюється у українців вираженість колективізму (5,8 балів).

Серед негативних якостей найбільш поширеною респонденти вважають заздрисність (5,5 балів). Також більш ніж 5 балами оцінюється поширеність серед українців байдужості до суспільних проблем (5,2 балів), жадібності (5,1 балів). Нижче оцінюється поширеність таких якостей як злопам'ятність (4,7 балів), замкненість (4,4 балів), підступність (4,3 балів), жорстокість (4,1 балів), а найнижче – ворожості до людей іншої національності (3,6 балів).

Окремо слід зупинитися на якості “войовничість”. Судячи з того, що найбільшою мірою оцінка вираженості цієї якості корелює з оцінкою таких якостей як жорстокість (коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює 0,329¹⁰), ворожість до людей інших національностей (0,320), злопам'ятність (0,307), підступність (0,305), частіше ця якість трактується як негативна. Однак, наявність значимої (хоча й дещо нижчої) кореляції з такими позитивними якостями як громадська активність (0,276), незалежність у думках і поглядах (0,247), релігійність (0,207) свідчить про те, що частиною респондентів ця якість (очевидно, зважаючи також на тривалі військові дії на Сході) трактується як позитивна якість. Вираженість цієї якості оцінюється 5,1 балами (тобто на рівні, ближчому до оцінки негативних якостей).

Однозначно негативно трактується якість “войовничість українців” етнічними росіянами. В їх оцінках її вираженість позитивно корелює з такими якостями як підступність (0,717), жорстокість (0,709), жадібність (0,665), замкненість (0,651), заздрисність (0,332), ворожість до людей інших національностей (0,620), і негативно – з такими позитивними якостями як доброта (-0,339), чесність (-0,328), працьовитість (-0,263). Тоді як в оцінках етнічних українців (як і в масиві опитаних загалом) трактування якості “войовничість” є суперечливим.

Разом з тим, в оцінках поширеності різних якостей серед українців етнічні росіяни, загалом, мало відрізняються від етнічних українців, найчастіше приписуючи їм позитивні якості (гостинність, працьовитість, миролюбність, волелюбність, доброту, життєрадісність). Найбільша різниця між етнічними росіянами та етнічними українцями – у приписуванні українцям таких якостей: щирість (відповідно, 6,1 і 6,9 балів), патріотизм (відповідно, 6,8 і 7,4 балів), миролюбність (відповідно, 7,3 і 7,8 балів), національна гордість (відповідно, 6,8 і 7,3 балів), чесність (відповідно, 6,0 і 6,5 балів).

3-поміж найбільш істотних відмінностей в оцінках жителями регіонів поширеності різних якостей серед українців можна відзначити істотно вищу, порівняно з середнім по Україні, показником, оцінку вираженості релігійності жителями Західного регіону (8,0 балів) та істотно нижчу – жителями Східного регіону (5,0 балів). Ці відмінності можна пояснити тим, що жителі Західного регіону найвище серед жителів усіх регіонів оцінюють рівень власної релігійності (7,1 бали за шкалою від 0 до 10), а жителі Сходу – найнижче (3,5 бали). Отже, оцінка рівня поширеності релігійності серед українців значною мірою є проекцією рівня власної релігійності – коефіцієнт кореляції Пірсона між цими двома змінними дорівнює 0,426.

Жителі Південного регіону вище, ніж загалом жителі України, оцінюють поширеність серед українців таких якостей як замкненість (5,2 бали), жорстокість (5,0 балів), злопам'ятність (5,5 балів), підступність (5,2 балів), ворожість до людей іншої національності (4,6 балів).

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Життєві цінності

Під час дослідження ціннісних орієнтацій жителів України використовувалася зокрема методика “Ціннісні орієнтації”, розроблена М.Рокичем¹¹. В оригінальній версії методики респонденту надається набір з 18 карток з позначенням цінностей і пропонується розкласти їх у порядку значимості для нього як принципів, якими він керується у власному житті. Оскільки така методика не може бути застосована в масовому опитуванні, респондентам пропонувався адаптований для масового опитування варіант цієї методики – їм пропонувалося обрати до трьох цінностей, які мають для них найбільше значення.

Як найважливіші термінальні життєві цінності респонденти найчастіше називали здоров'я (фізичне і психічне) (58%), щасливе сімейне життя (41%), матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів) (39%). Ще 24% назвали життєву мудрість, 21% – цікаву роботу, 19% – активне діяльне життя, 15% – продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей), 14% – любов, 11% – наявність хороших і вірних друзів, 11% – впевненість у собі (внутрішню гармонію, свободу від внутрішніх протиріч, сумнівів), 10% – свободу, 9% – розвиток (роботу над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення) (таблиця

¹⁰ Коефіцієнт кореляції Пірсона є мірою статистичного зв'язку між двома ознаками. Він може набирати значень від -1 (за наявності негативного функціонального зв'язку між змінними) до 1 (якщо зв'язок є позитивним функціональним). Якщо статистичного зв'язку між змінними немає – коефіцієнт дорівнює нулю.

¹¹ Докладно див.: Rokeach M. The Nature of Human Values, New York, 1973.

“Які з наведених цінностей, мають найбільше значення для Вас як принципи...”, с.35). Найрідше як життєві цінності називалися пізнання (5%), щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому) (5%), суспільне визнання (повага оточуючих, колег по роботі) (3%), краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві) (3%), розваги (2%), творчість (1%). Отже, на перші місця українці ставлять цінності, пов’язані з забезпеченням біологічних потреб, фізичного і психологічного комфорту, добробуту. Тобто з цінностями, які в ієрархії потреб А.Маслоу відповідають потребам нижчого та середнього рівня – фізіологічним (біологічним) потребам, потребам у безпеці та захисті, потребам у любові та належності¹². Тоді як цінності, пов’язані з вищими потребами (в повазі, визнанні та самореалізації) мають менше значення.

Якщо цінність “матеріально забезпечене життя” у загальноукраїнській вибірці разом з цінністю “щасливе сімейне життя” поділяє другу та третю позиції, то у Східному регіоні “матеріально забезпечене життя” разом із цінністю здоров’я поділяє першу та другу позиції, на Донбасі займає другу позицію, а “щасливе сімейне життя” – третю. У Західному регіоні, навпаки, “щасливе сімейне життя” займає другу, а матеріально забезпечене життя” – третю позицію.

Якщо серед етнічних українців цінність “матеріально забезпечене життя” серед найбільш значимих назвали 39%, то серед етнічних росіян – 48%, здоров’я – відповідно, 58% і 68% (хоча ієрархія цінностей етнічних українців та етнічних росіян практично не відрізняється). Якщо для україномовних респондентів “щасливе сімейне життя” має більше значення, ніж “матеріально забезпечене життя”, то для російськомовних респондентів – навпаки, а для двомовних вони мають однакову значимість.

Чим молодші респонденти, тим частіше вони називають серед найбільш значимих цінностей “цікаву роботу”, “активне діяльне життя”, “любов”, “розвиток”. Чим старші респонденти, тим частіше вони називають “здоров’я” та “життєву мудрість”.

У дослідженні “The World Values Survey” використовувалися показники, що застосовувалися у другій частині Ціннісного опитувальника Ш.Шварца¹³ (профіль особистості). Ця частина опитувальника Ш.Шварца складається з 40 описів людини, що характеризують 10 типів цінностей. Для оцінки описів використовується шкала від 4 балів (із значенням “дуже схоже на мене”) до -1 балів (із значенням “зовсім не схоже на мене”). Ця частина методики Ш.Шварца надає кількісне вираження значимості кожного з 10 мотиваційних типів цінностей на рівні індивідуальних пріоритетів.

Ш.Шварц таким чином визначає кожен з мотиваційних типів особистості відповідно до їх головної мети:

- влада (*Power*) – соціальний статус, домінування над людьми тв ресурсами;

- досягнення (*Achievement*) – особистий успіх відповідно до соціальних стандартів;
- гедонізм (*Hedonism*) – насолода або тілесне задоволення;
- стимуляція (*Stimulation*) – прагнення до новизни і глибоких переживань;
- самостійність (*Self-Direction*) – самостійність думки та дії;
- універсализм (*Universalism*) – розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей і природи;
- доброта (*Benevolence*) – збереження і підвищення благополуччя близьких людей;
- традиція (*Tradition*) – повага до традицій і відповідальність за культурні та релігійні звичаї і ідеї;
- конформність (*Conformity*) – заборона дій і спонук, які можуть нашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням;
- безпека (*Security*) – безпека і стабільність суспільства, стосунків і самого себе.

У методиці Ш.Шварца для виявлення кожного мотиваційного типу особистості використовувалося по чотири індикатори. У дослідженні “The World Values Survey” використовувався “скорочений” варіант цієї методики, де кожному мотиваційному типу особистості відповідав лише один індикатор. Також у дослідженні “The World Values Survey” використовувався показник, який характеризує соціоцентричну орієнтацію особистості – збереження і підвищення благополуччя всього суспільства.

Як можна бачити з діаграми “Наскільки кожен з описаних людей...?” (с.38), серед українців найбільш виражений ціннісний профіль особистості, який Ш.Шварцом характеризується як “доброта” (індикатор “Для цієї людини важливо робити щось хороше для людей, які її оточують”) (2,5 балів за шкалою від -1 до 4), а також “безпеку” (індикатор “Жити в безпеці дуже важливо для цієї людини, вона уникає усього, що може становити небезпеку”) (2,3 бали) і “традицію” (індикатор “Для цієї людини важливо слідувати традиціям і звичаям, прийнятим в її релігії або родині”) (2,3 бали). Цінність “доброта” є також провідною у структурі ціннісних орієнтацій у Нідерландах і Німеччині (у Росії та Польщі цей індикатор не застосовувався). Цінності “безпеку” та “традицію”, поряд з Україною, посідають чільні позиції в системі цінностей у Польщі та Росії.

В Україні цінності “доброта” та “безпеку” є найбільш значущими для всіх вікових груп. Значимість цінностей “самостійність” (індикатор “Для цієї людини важливо пропонувати нові ідеї, бути творчою особистістю, йти своїм шляхом”), “досягнення” (індикатор “Для цієї людини важливо бути дуже успішною, щоб оточення знало про її досягнення”), “гедонізм” (індикатор “Для цієї людини важливо добре проводити час, балувати себе”), “влада” (індикатор “Для цієї людини важливо бути багатим, мати багато грошей і дорогих речей”), “стимуляція” (індикатор “Пригоди і

¹² Докладно див.: Маслоу А. Мотивация и личность. Перевод А. М. Татлыбаевой. – М.: Евразия, 1999.

¹³ Schwartz S. H. *Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries.* – In M.P.Zanna (Ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*, Orlando, Vol.25, 1992. pp.1-65.

ризик дуже важливі для цієї людини, вона прагне до життя, повного захоплюючих подій”) зростає із зниженням віку респондентів, тоді як значимість цінностей “традиція”, “конформність” (індикатор “Для цієї людини важливо завжди поводитися правильно, не вчиняти дій, які інші люди не схвалили б”), навпаки, із збільшенням віку зростає. Істотних відмінностей в ієрархії цінностей, досліджених за цієї методикою, у регіональних та етнічних групах респондентів не виявлено.

Для тих респондентів, які ідентифікують себе як громадян України, більшою мірою, ніж для тих, хто себе так не ідентифікує, значимою є цінність “доброта” (2,1 балів серед тих, хто відповідає, що він “абсолютно” або “скоріше” не згоден з визначенням себе як громадянина України і 2,6 балів серед тих, хто “абсолютно” або “скоріше” згоден з таким визначенням). Також більш вираженими є і соціоцентричні орієнтації (відповідно, 1,8 і 2,2 бали), а також цінності “самостійності” (відповідно, 1,3 і 1,7 бали), “безпеки” (відповідно, 2,0 і 2,4 бали), “конформності” (відповідно, 1,6 і 2,1 бали), “універсалізму” (індикатор “Для цієї людини важлива турбота про довкілля та природу”) (відповідно, 1,8 і 2,2 бали) та “традиції” (відповідно, 1,8 і 2,4 бали).

Найбільш важливими у своєму житті українці вважають сім’ю (99% відповіли, що це для них “дуже важливо” або “скоріше важливо”) та друзів (92%) (таблиця “Наскільки важливо у Вашому житті...?”, с.41). 81% респондентів назвали роботу, 75% – вільний час, дозвілля, 55% – релігію, лише 30% – політику. Сім’я має першочергове значення для жителів усіх порівнюваних країн. Друзі є важливими більш, ніж для 90% жителів усіх порівнюваних країн, крім Росії, де їх важливість оцінена дещо нижче (80%, хоча також є другою за значимістю позицією після сім’ї). Робота серед жителів порівнюваних країн має найбільше значення для поляків (89%), найменше – для росіян (74%).

Вільний час і дозвілля мають для жителів Нідерландів, Німеччини та Польщі (відповідно, 93%, 87% і 86%) більше значення, ніж для жителів України та Росії (по 75%).

За оцінкою значимості релігії Україна серед порівнюваних країн поступається лише Польщі (де 80% вважають її значимою для себе), випереджаючи Росію (42%), Німеччину (38%), Нідерланди (25%).

Політика є найбільш значимою для німців (44%) і голландців (40%), у Польщі на її важливість вказують 33% опитаних, в Україні – 30%, в Росії – 27%.

Регіони України істотно відрізняються за оцінкою значимості релігії. Якщо в Західному регіоні її важливість відзначають 90% опитаних, то в Центральному – 53%, на Донбасі – 50%, Півдні – 39%, Сході – 32%. Також релігія істотно більшу значимість має для етнічних українців, ніж для етнічних росіян (відповідно, 57% і 36%); так само, як і для україномовних респондентів (66%), порівняно з російськомовними (36%) та двомовними (48%).

Із зростання віку респондентів знижується значимість друзів, вільного часу та дозвілля, і зростає значимість релігії та політики.

Відповіді на питання про те, виховання яких якостей у дітей респонденти вважають найважливішим, також розкриває їх уявлення про життєві цінності. Найважливішим українці вважають виховання працьовитості (таблиця “Які з наведених якостей, що їх можна виховувати у дітей в сім’ї, Ви вважаєте...?”, с.45). Так само і росіяни ставлять цю якість на перше місце за важливістю. Тоді як німці та голландці на перше місце ставлять відповідальність, поляки – відповідальність і терпимість, пошану до інших людей. Відповідальність українці та росіяни ставлять на друге місце, а на третє – терпимість і пошану до інших людей (так само, як і німці). Останню якість голландці ставлять на друге місце. Німці на друге місце ставлять незалежність, голландці – на третє. Українці розміщують незалежність на 4-6 позиціях (разом з рішучістю та ощадливістю), поляки – також на 4-6 позиції, але разом із самовираженням і релігійністю, росіяни – на 6-у позицію.

Жителі Західного регіону України значно більше значення, ніж жителі інших регіонів, надають вихованню релігійності (40%, тоді як в інших регіонах – від 6% до 8%), слухняності (34%, в інших регіонах – від 12% до 26%), і менше значення – вихованню самовираження (25%, в інших регіонах – від 32% до 50%).

Представники молодших вікових груп більшою мірою, ніж представники старших вікових груп, вважають важливим виховання рішучості, незалежності, самовираження, а представники найстаршої вікової групи дещо більшою мірою, ніж представники інших вікових груп – терпимості та пошани до інших людей.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ

Оцінюючи, наскільки для них важливо жити в демократичній країні за шкалою від 1 (“зовсім не важливо”) до 10 (“дуже важливо”), українці в середньому оцінюють її 8,3 балами, що нижче, ніж у Німеччині (8,9 балів), Нідерландах (8,9 балів) і Польщі (8,7 балів), проте вище, ніж у Росії (7,4 бали) (діаграма “Наскільки для Вас важливо жити в демократичній країні?”, с.46). Найвище цінність демократії оцінюють жителі Східного (8,6 балів) та Західного (8,5 балів) регіонів, а найнижче – Донбасу (7,8 балів) та Півдня (8,0 балів). Значимість демократії є вищою для етнічних українців, порівняно з росіянами (відповідно, 8,4 і 7,5 балів), вона є нижчою у старших вікових групах, порівняно з молодшими та середніми.

При цьому оцінка того, наскільки демократично управляється наша країна зараз, за шкалою від 1 (“зовсім не демократично”) до 10 (“дуже демократично”) є дуже низькою – 3,8 бали, тоді як у Нідерландах – 7,3 бали, Німеччині – 7,2 бали, Польщі – 5,9 бали, Росії – 4,6 бали (діаграма “Наскільки демократично управляється наша країна зараз?”, с.46). Лише 17% респондентів в Україні вважають, що в їх країні “повною мірою” та “частіше” поважаться права людини, тоді як у Німеччині – 86%, Польщі – 69%, Нідерландах – 64%, Росії – 42% (діаграма “Якою мірою сьогодні в нашій країні поважаються права людини?”, с.47).

Найчастіше вважають, що Україна управляється демократично та в ній поважаються права людини,

жителі Західного регіону, найрідше – Східного; етнічні українці частіше, ніж етнічні росіяни; україномовні респонденти частіше, ніж російськомовні та двомовні.

Оцінюючи важливість різних аспектів демократії за 10-бальною шкалою, найчастіше українці (як і жителі інших країн) відзначають такі її аспекти: “Люди вибирають політичних лідерів на вільних виборах”, “У жінок і чоловіків рівні права”, “Громадянські права захищають людей від утисків з боку держави” (у всіх порівнюваних країнах важливість цих аспектів оцінюється вище, ніж 8 балами) (діаграма “*Наскільки важливими для демократії є...?*”, с.48). Українці досить високо оцінюють також значимість таких аспектів: “Безробітні отримують державну допомогу” (7,7 бали), “Уряд обкладає податками багатих і підтримує бідних” (7,5 бали), “Держава забезпечує рівність доходів” (7,2 бали). Останній аспект демократії приблизно так само високо оцінюють жителі Росії (7,4 балів), тоді як в інших порівнюваних країнах ця оцінка істотно менша – від 5,1 балів (Нідерланди) до 5,6 балів (Німеччина).

Вище, ніж жителі Німеччини, Нідерландів і Польщі, але рідше, ніж жителі Росії, українці оцінюють важливість ситуації “Армія бере владу, якщо уряд некомпетентний”. Помітно нижче, ніж жителі Росії, українці оцінюють важливість того, щоб “люди підкорялися своїм правителям”, приблизно так само низько оцінюють важливість цього жителі Нідерландів і Польщі, ще нижче – жителі Німеччини. Найнижче жителі України оцінюють важливість ситуації “Релігійні лідери тлумачать закони і їх думка – вирішальна”.

Жителі Західного регіону нижче, ніж жителі інших регіонів, оцінюють важливість того, щоб Уряд обкладав податками багатих і підтримував бідних, армія брала б владу, якщо уряд некомпетентний. Жителі Західного та Центрального регіонів нижче, ніж жителі інших регіонів, оцінюють важливість того, щоб безробітні отримували державну допомогу і люди підкорялися своїм правителям.

Вважають, що демократична політична система є “скоріше хорошою” або “дуже хорошою” для їх країни, 87% українців (більше – лише серед жителів Німеччини (94%), найменше – серед жителів Росії (67%)) (таблиця “*Наскільки наведені деякі типи політичних систем є хорошими для нашої країни?*”, с.50). Разом з тим, в Україні найбільше серед порівнюваних країн тих, хто вважає, що “скоріше хорошою” або “дуже хорошою” для їх країни є наявність “сильного лідера, не залежного від парламенту та виборів” (80%). Країною з найближчим показником є Росія (67%), тоді як в інших порівнюваних країнах – від 20% до 27%. 69% українців “скоріше хорошою” або “дуже хорошою” вважають систему, де “не уряд, а експерти приймають рішення, які вважають кращими для країни” (що є другим показником після Польщі – 75%).

12% українців “скоріше хорошою” або “дуже хорошою” вважають систему, коли правлять військові або військовий режим. Це менше, ніж у Польщі (19%) та Росії (14%), і більше, ніж у Німеччині (4%) та Нідерландах (2%).

Загалом, оцінюючи свої політичні погляди в системі координат “ліві-праві” за шкалою від 1 (“ліві”) до 10 (“праві”), в середньому українці оцінюють їх 5,3 балами, що мало відрізняється від ситуації в інших порівнюваних країнах (від 5,0 балів у Німеччині до 5,6 балів у Нідерландах) (діаграма “*Говорять, що в політиці є “ліві” і “праві”...?*”, с.51).

Західний регіон України вирізняється більш “правими” політичними поглядами (середній бал – 6,3), Східний – найбільш лівими (4,5 бали). Етнічні українці є більш “правими” за політичними поглядами (5,4 бали), ніж етнічні росіяни (4,7 бали). Так само як україномовні респонденти (5,7 бали) порівняно з російськомовними (4,9 бали) і двомовними (4,8 бали). Респонденти молодшого та середнього віку є більш “правими” за політичними поглядами, ніж представники найстаршої вікової групи (60 і більше років).

Досліджувався зв’язок самоідентифікації респондентів за шкалою “ліві-праві” з їх ціннісними орієнтаціями (за шкалами тесту Ш.Шварца). Як показав кореляційний аналіз, найбільшою мірою політична “правизна” корелює з цінностями “традиція” (0,127) та “стимуляція” (0,122). Також статистично значима кореляція спостерігається з цінностями “досягнення” (0,079), “універсальність” (0,066), “влада” (0,060), “самоствійність” (0,060), “доброта” (0,046).

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що політична “правизна” в Україні позитивно корелює з позитивними етнічними стереотипами стосовно українців, а політична “лівизна” – з негативними етнічними стереотипами стосовно українців. Так, спостерігається позитивна кореляція шкали “ліві-праві погляди” з приписуванням українцям таких якостей як релігійність (коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює 0,273), патріотизм (0,111), волелюбність (0,105), національна гордість (0,077), щирість (0,075), миролюбність (0,072), працьовитість (0,070), чесність (0,068), гостинність (0,061), громадська активність (0,056), а також войовничість (0,048) (про амбівалентне трактування останнього поняття респондентами див. вище).

Негативна кореляція відповідей за шкалою “ліві-праві погляди” спостерігається з приписуванням українцям таких якостей: байдужість до суспільних проблем (-0,094), жорстокість (-0,084), злопам’ятність

(-0,74), підступність (-0,063), жадібність (-0,055). Оскільки менші значення шкали “ліві-праві погляди” відповідають лівим поглядам, а більші – правим, негативна кореляція цієї шкали з оцінкою вираженості певної якості означає більш високу оцінку вираженості цієї якості у людей з лівими поглядами.

Респондентам пропонувалися пари суджень, що характеризують їх політичні погляди. Їм потрібно було за 10-бальною шкалою оцінити, з яким з них вони більшою мірою згодні (діаграма “Якою мірою Ви згодні з наведеними думками?”, с.51).

Обираючи між парою суджень “Потрібно зменшити різницю в доходах” і “Потрібно збільшити різницю в доходах, щоб люди докладали більше зусиль”, українці більшою мірою схильні підтримувати перше з них (практично так само, як і росіяни). Перше судження (хоч і меншою мірою) також схильні частіше підтримувати німці, тоді як поляки та голландці частіше виступають за збільшення різниці в доходах. Українці (так само, як поляки та росіяни) частіше виступають за збільшення частки державної власності в бізнесі і промисловості. Українці (приблизно так само, як і росіяни) найчастіше серед жителів порівнюваних країн поділяють точку зору, що “Уряд повинен нести більше відповідальності за те, щоб усі громадяни були забезпечені”. Разом з тим, українці частіше схильні вважати, що “Конкуренція – це добре. Вона спонукає людей напружено працювати та розвивати нові ідеї” (більше цю ідею підтримують лише німці). Вибираючи між двома судженнями “Люди можуть розбагатіти лише за рахунок інших” та “Рівень добробуту може вирости в усіх” українці частіше схильні вибрати друге (частіше, ніж росіяни, рідше – ніж голландці і поляки та приблизно так само часто, як німці). Вибираючи між судженнями “Зрештою, старання робота, як правило, винагороджується” і “Старання робота зазвичай не призводить до успіху: для нього потрібні удача і зв’язки”, українці дещо частіше схильні погоджуватися з першим (приблизно так само як і жителі більшості інших порівнюваних країн, крім Польщі, жителі якої більш схильні погоджуватися з другим із цих суджень).

Серед жителів різних регіонів України найчастіше за збільшення частки державної власності в бізнесі і промисловості виступають жителі Східного регіону, найрідше – жителі Західного регіону. Найбільшою мірою із судженням “Конкуренція – це добре. Вона спонукає людей напружено працювати та розвивати

нові ідеї” згодні жителі Західного регіону та Донбасу. Із судженням “Зрештою, старання робота, як правило, винагороджується” найчастіше згодні жителі Західного регіону, тоді як із судженням “Старання робота зазвичай не призводить до успіху: для нього потрібні удача і зв’язки” найчастіше погоджуються жителі Південного та Східного регіонів. Жителі Західного регіону частіше, ніж жителі інших регіонів, погоджуються з тим, що “Рівень добробуту може вирости в усіх” (на протиположність судженню “Люди можуть розбагатіти лише за рахунок інших”).

Етнічні росіяни частіше, ніж етнічні українці, виступають за зменшення різниці в доходах, за збільшення частки державної власності, за те, щоб Уряд нести більше відповідальності за рівень добробуту громадян, частіше підтримують тези про шкідливість конкуренції, і про те, що “Люди можуть розбагатіти лише за рахунок інших”.

Чим молодші респонденти, тим частіше вони виступають за збільшення різниці в доходах, за збільшення частки приватної власності в бізнесі та промисловості, частіше підтримують тезу про корисність конкуренції.

Також респондентам пропонувалося вибрати з кількох списків цілі для країни на найближчі 10 років, які вони вважають найважливішими (діаграма “Зараз багато хто обговорює цілі нашої країни на наступні 10 років...”, с.56). Вибираючи між цілями “високий рівень економічного зростання”, “висока обороноздатність”, “більше зважати на думку людей на роботі і в суспільстві”, “зробити красивішими міста і села” українці, як і жителі інших порівнюваних країн, ставлять на перше місце “високий рівень економічного зростання”. На другому місці – “висока обороноздатність” (яка в інших порівнюваних країнах посідає лише третє місце). Лише 10% українців вибирають ціль “більше зважати на думку людей на роботі і в суспільстві”, що є найменшим показником серед порівнюваних країн (в інших країнах – від 16% у Росії до 40% у Німеччині).

Жителі Східного регіону України найчастіше вибирають як найважливішу ціль “високий рівень економічного зростання” і найрідше поміж жителями різних регіонів – “високу обороноздатність”.

Вибираючи між цілями “підтримка порядку в країні”, “надання людям більших можливостей впливати на прийняття владою рішень”, “боротьба зі зростанням цін”, “захист свободи слова”, найчастіше жителі України називають “підтримку порядку в країні” (так само, як і жителі Росії та Нідерландів) (діаграма “Якщо б Вам довелося вибрати...?”, с.57). Жителі Німеччини найчастіше називають ціль “надання людям більших можливостей впливати на прийняття владою рішень”, а жителі Польщі – “боротьбу зі зростанням цін”. “Боротьбу зі зростанням цін” жителі України ставлять на друге місце (так само, як і жителі Росії), ціль “надання людям більших можливостей впливати на прийняття владою рішень” – на третє, а “захист свободи слова” – на останнє місце (так само як і жителі Росії та Польщі).

Вибираючи між цілями “стабільна економіка”, “перехід до більш гуманного і не знеособленого суспільства”, “перехід до суспільства, в якому ідеали цінніші за гроші”, “боротьба зі злочинністю”, переважна

більшість українців віддають перевагу стабільній економіці (діаграма “Що є найважливішим у наведеному переліку?”, с.57). Так само на перше місце ставлять стабільну економіку і жителі всіх інших порівнюваних країн, але частка тих, хто вибирає цей варіант відповіді, в Україні більша, порівняно з іншими країнами. Найнижче українці оцінюють важливість цілей “перехід до більш гуманного і не знеособленого суспільства”, “перехід до суспільства, в якому ідеали цінніші за гроші” (так само, як поляки та росіяни). Серед жителів різних регіонів України особливо часто на забезпеченні стабільності економіки наголошують жителі Східного регіону (85%).

Готовність захищати країну

Готовність воювати за свою країну під час війни є одним з найчастіше застосовуваних у соціологічних дослідженнях показником патріотизму. Серед порівнюваних країн Україна була єдиною країною, на території якої у період проведення опитування відбувався військовий конфлікт, тобто якщо для жителів інших країн питання про готовність захищати країну із зброєю в руках носило швидше гіпотетичний характер, то для жителів України – цілком конкретний. В Україні частка тих, хто дає позитивну відповідь стосовно такої готовності (31%) статистично значимо не відрізняється від частки тих, хто дає негативну відповідь (34%) (діаграма “Звичайно, всі ми сподіваємося, що ще однієї війни не буде...”, с.58). Таке ж само співвідношення – у Нідерландах (відповідно, 42% і 43%). Німеччина – єдина країна, де частка готових воювати за свою країну, менша за частку не готових (відповідно, 41% і 53%), тоді як у Польщі та Росії більшість респондентів (відповідно, 71% і 53%) дають позитивну відповідь.

В Україні готовність воювати за країну висловлюють відносна більшість жителів Західного регіону (41%, негативну відповідь дають 32%), тоді як у Східному регіоні відносна більшість (42%) дають негативну відповідь (позитивну – 23%). У Центральному регіоні, на Півдні та Донбасі частки тих, хто дає позитивну, і тих, хто дає негативну відповідь, статистично значимо не відрізняються. Статистично значимо не відрізняються частки тих, хто дає позитивну та негативну відповіді, серед етнічних українців (відповідно, 32% і 33%), тоді як серед етнічних росіян більше тих, хто дає негативну відповідь (відповідно, 26% і 42%). Ті, хто дає позитивну відповідь на це питання, переважають тих, хто дає негативну відповідь, серед україномовних респондентів (відповідно, 36% і 31%), тоді як серед російськомовних (відповідно, 25% і 35%) та двомовних (відповідно, 28% і 40%) більше тих, хто дає негативну відповідь. Ті, хто дає позитивну відповідь, переважають число тих, хто дає негативну відповідь, серед респондентів, молодших 50 років. Серед тих, кому від 50 до 59 років, ці частки статистично значимо не відрізняються, а серед тих, кому 60 і більше років, більш ніж удвічі більше тих, хто дає негативну відповідь. Якщо серед чоловіків частка тих, хто дає позитивну відповідь, становить 44%, а тих, хто дає негативну відповідь – 25%, то серед жінок – відповідно, 21% і 41%. Серед чоловіків віком від 18 до 59 років готовність воювати за свою країну висловили 48%, негативну відповідь дали 22%.

Громадська та політична активність

Суспільно-політична сфера є однією зі сфер реалізації ціннісних орієнтацій особистості. Інтерес до політики в Україні (а також у Польщі та Росії) виражений істотно менше, ніж у Німеччині та Нідерландах, де відповідно, 62% і 65% цікавляться політикою (в Україні – лише 37%) (діаграма “Наскільки Вас цікавить політика?”, с.58). Особливо низький інтерес до політики виявляє українська молодь – лише 25% респондентів віком до 30 років висловили такий інтерес). Він зростає із зростанням віку опитаних – до 46% серед тих, кому 60 і більше років.

За рівнем участі в мирних демонстраціях Україна поступається лише Німеччині (в Україні 16% зазначили, що брали участь у цій формі протесту, в Німеччині – 21%) і випереджає Росію (12%), Нідерланди (12%) та Польщу (8%) (таблиця “Чи брали Ви участь коли-небудь...?”, с.59). У той же час серед українців (поряд з росіянами) більше, ніж в інших країнах тих, хто відповідає, що ніколи не допускав своєї участі в такій формі протесту (64%), тоді як у Німеччині – 31%, Польщі – 40%, Нідерландах – 42%.

Так само в Україні (поряд з Росією) серед порівнюваних країн є високою частка тих, хто не допускав своєї участі в таких формах протесту як страйк, бойкот, підписання петицій. Частка тих, хто підписував петиції (16%) в Україні нижча, ніж у Німеччині (43%), Нідерландах (35%), Польщі (30%) і вища лише за Росію (11%).

Частка тих, хто брав участь у бойкоті (5%), в Україні нижча, ніж у Німеччині (13%), Нідерландах (8%), приблизно така ж, як у Польщі (4%), і вища, ніж у Росії (2%). Частка тих, хто брав участь у страйку (6%), нижча, ніж у Німеччині (12%), Нідерландах (9%), така сама, як у Польщі (6%), і вища, ніж у Росії (2%).

Найбільш політично активними в Україні є жителі Західного регіону – вони частіше, ніж загалом жителі країни, брали участь у страйках, бойкоті, мирних демонстраціях, підписанні петицій (в останньому випадку – також і жителі Донбасу). Найнижчий рівень протестної активності виявляють жителі Східного регіону.

Чим вищим є інтерес до політики, чим частіше респонденти беруть участь у протестних акціях (відповідна діаграма, с.60). Так, серед тих, кого політика зовсім не цікавить, лише 8% брали участь у мирних демонстраціях, тоді як серед тих, кого дуже цікавить – 31%.

Рівень участі українців у громадських організаціях є низьким (одним з найнижчих серед порівнюваних країн) (таблиця “Чи є Ви членом наведених громадських організацій...?”, с.61).

ВИСНОВКИ

Формування системи цінностей українців та їх ідентичності відбувається у складних суспільно-політичних умовах, що характеризуються військовим конфліктом на Сході країни, тривалою економічною кризою, політичною нестабільністю. Соціально-психологічна атмосфера в українському суспільстві характеризується низьким рівнем довіри (зокрема,

до інших членів суспільства, до владних інститутів). Серед соціальних інститутів найбільшу довіру українців мають Збройні Сили, Церква, гуманітарні та добровільні організації, університети.

Як показують результати дослідження, рівень задоволеності громадян життям і рівень довіри в суспільстві є взаємопов'язаними. В Україні найбільш задоволені життям жителі Західного регіону, найменшою мірою – жителі Сходу та Донбасу. Донбас – єдиний регіон, де більшість жителів зазначили, що вони “не дуже щасливі” або “абсолютно нещасливі”.

У дослідженні зверталась увага на проблеми біетнічності та множинної етнічності як одного з аспектів формування етнічної ідентичності. 74% опитаних в Україні відчувають свою належність лише до однієї національності, 12% – одразу до двох або кількох національностей, 6% – не відчувають належності до жодної національності, 8% – не визначилися. Біетнічність та множинна етнічність, так само як і “дистанціювання” від етнічної самоідентифікації, більшою мірою характерні для етнічних росіян в Україні, для жителів Донбасу, Південного та Східного регіонів.

В Україні переважає загальногромадянська ідентичність. Тих, хто вважає себе громадянином світу, в Україні істотно менше, ніж в інших європейських країнах, з якими здійснювалося порівняння. Ідентифікація себе як члена місцевої громади виражена в Україні меншою мірою, ніж у Польщі, Нідерландах, Німеччині, але істотно більше, ніж у Росії. Так само, як і в Росії, дуже мало громадян в Україні ідентифікують себе як автономних індивідів, що істотно менше, ніж в інших порівнюваних країнах.

Понад чверть (27%) опитаних в Україні вважають себе громадянами колишнього СРСР. Найбільше таких серед жителів Півдня і Сходу країни, серед етнічних росіян, представників старших вікових груп.

У свідомості українців переважають позитивні етнічні автостереотипи. В оцінках поширеності різних якостей серед українців етнічні росіяни мало відрізняються від етнічних українців, найчастіше приписуючи їм позитивні якості.

Як найважливіші термінальні життєві цінності жителі України найчастіше називають здоров'я (фізичне і психічне), щасливе сімейне життя, матеріально забезпечене життя. Отже, на перші місця українці ставлять цінності, пов'язані з забезпеченням біологічних потреб, фізичного і психологічного комфорту, добробуту. Тобто цінності, які в ієрархії потреб А.Маслоу, відповідають потребам нижчого та середнього рівня – фізіологічним (біологічним) потребам, потребам у безпеці та захисті, потребам у любові та належності. Тоді як цінності, пов'язані з вищими потребами (в повазі, визнанні та самореалізації), мають менше значення. Однак, чим молодші респонденти, тим частіше вони називають серед найбільш значимих цінностей “цікаву роботу”, “активне діяльне життя”, “любов”, “розвиток”.

Серед українців найбільш вираженими є ціннісні профілі особистості, які Ш.Шварцом характеризуються як “доброта”, “безпека” і “традиції”. Цінності “доброта” та “безпека” є найбільш значущими для всіх вікових груп. Значимість цінностей “самостійність”,

“досягнення”, “гедонізм”, “влада”, “стимуляція” зростає із зниженням віку респондентів, тоді як значимість цінностей “традиція” та “конформність”, навпаки, із збільшенням віку зростає.

Для тих респондентів, які ідентифікують себе як громадян України, більшою мірою, ніж для тих, хто себе так не ідентифікує, значимими є цінності “доброта” та соціоцентричні орієнтації, а також цінності “самостійність”, “безпека”, “конформність”, “універсалізм” і “традиція”.

Важливість для них демократії жителі України оцінюють дещо нижче, ніж жителі Німеччини, Нідерландів і Польщі, проте вище, ніж жителі Росії. При цьому оцінка того, наскільки демократично управляється країна зараз, в Україні є дуже низькою (найнижчою серед порівнюваних країн).

Оцінюючи важливість різних аспектів демократії, найчастіше українці (як і жителі інших країн) відзначають такі її аспекти: “Люди вибирають політичних лідерів на вільних виборах”, “У жінок і чоловіків рівні права”, “Громадянські права захищають людей від утисків з боку держави”. Так само, як і жителі Росії (і істотно вище, ніж жителі інших порівнюваних країн), українці вважають важливим аспектом демократії забезпечення державою рівності доходів громадян. Українці досить низько оцінюють важливість “покірності правителям”.

Суперечливість політичного менталітету українців полягає, зокрема, в поєднанні підтримки ними демократії з покладанням надій на “сильного лідера, не залежного від парламенту і виборів”, хоча при цьому вкрай низькою є підтримка ідеї правління “військового режиму”. Також висока підтримка ідеї зменшення різниці в доходах поєднується з підтримкою конкуренції як стимулу індивідуальних зусиль і розвитку.

Україна є неоднорідною за прихильністю до “лівих” і “правих” ідей. Західний регіон України вирізняється більш “правими” політичними поглядами, Східний – більш “лівими”. Етнічні українці частіше, ніж етнічні росіяни, дотримуються “правих” політичних поглядів, і рідше – “лівих” поглядів. Чим молодші респонденти, тим “правіші” їх політичні погляди.

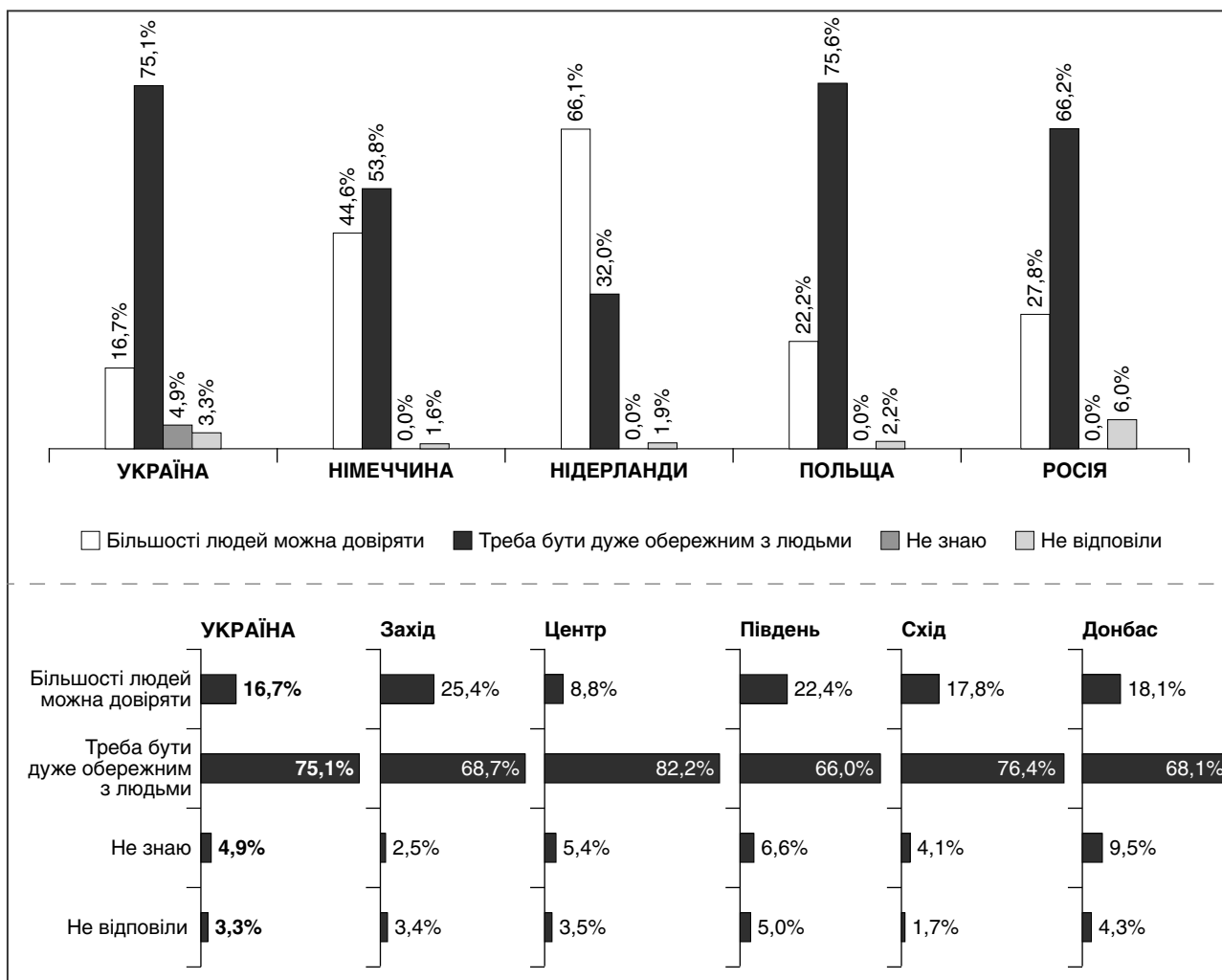
Як показав кореляційний аналіз, найбільшою мірою політична “правизна” корелює з цінностями “традиція” та “стимуляція”. Також статистично значима кореляція спостерігається з цінностями “досягнення”, “універсалізм”, “влада”, “самостійність”, “доброта” (за шкалами тесту Ш.Шварца).

Політична “правизна” в Україні позитивно корелює з позитивними етнічними стереотипами стосовно українців, а політична “лівизна” – з негативними етнічними стереотипами стосовно українців.

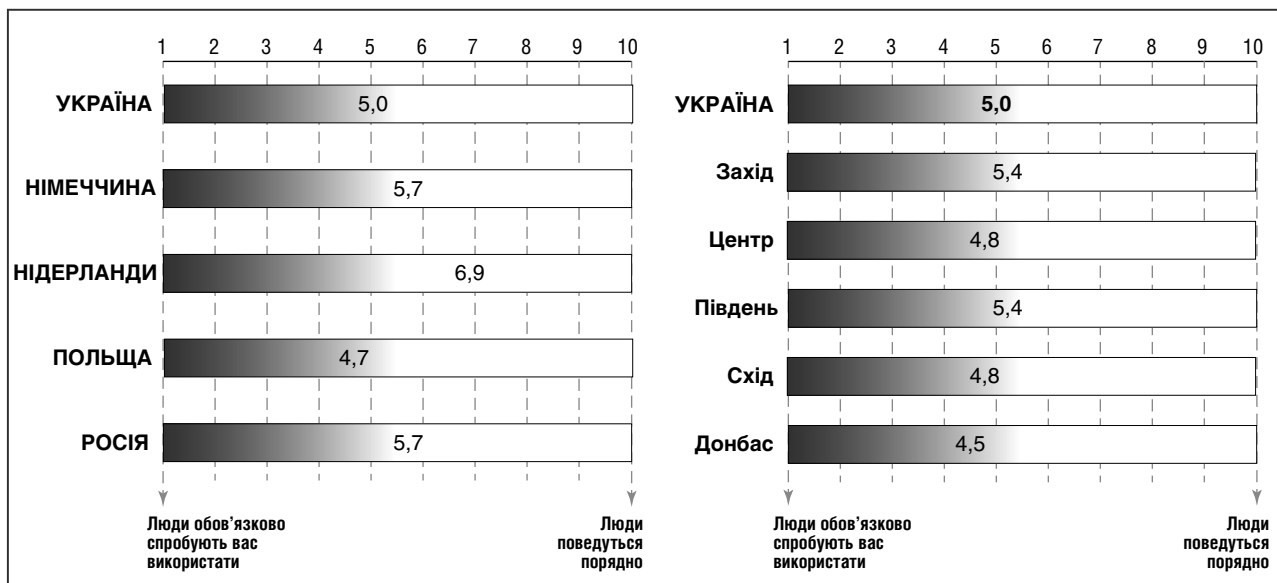
Результати дослідження дозволяють робити висновок про пов'язаність суспільно-політичних орієнтацій українців з процесами формування їх ідентичності. Відмінності в ціннісних орієнтаціях та ідентичності представників старшого та молодшого поколінь свідчать про те, що якщо свідомість старшого покоління великою мірою сформована під впливом соціальних реалій та ідеологем радянської доби, то свідомість молодшого покоління більшою мірою відповідає реаліям сьогодення.

Чи можна загалом довіряти більшості людей чи треба бути дуже обережним у стосунках з ними?
% опитаних

Якщо з'явиться нагода, чи спробували б більшість людей використати Вас у своїх інтересах чи поводитися б порядно і чесно?*
середній бал

* За 10-бальною шкалою від 1 до 10, де "1" означає "люди обов'язково спробують вас використати", а "10" – "люди поведуться порядно".

Наскільки Ви довіряєте кожній з наведених інституцій?
% опитаних

	Повністю довіряю	Певною мірою довіряю	Не дуже довіряю	Зовсім не довіряю	Не відповіли
ЦЕРКВИ					
Україна	22,1	43,6	24,1	9,9	0,2
Німеччина	9,4	27,9	40,6	19,9	2,1
Нідерланди	5,2	16,9	40,5	29,7	7,7
Польща	19,9	38,4	30,9	9,0	1,9
Росія	21,0	42,0	19,5	11,1	6,5
ЗБРОЙНИМ СИЛАМ					
Україна	20,6	49,7	22,1	7,4	0,3
Німеччина	11,5	52,1	27,5	5,5	3,5
Нідерланди	4,3	45,2	32,7	6,7	11,2
Польща	11,9	50,5	26,6	3,2	7,8
Росія	16,2	47,1	23,2	8,5	5,0
ГУМАНІТАРНИМ І ДОБРОЧИННИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ					
Україна	8,6	55,8	25,0	10,2	0,3
Німеччина	14,2	59,9	19,7	3,4	2,8
Нідерланди	3,0	38,3	41,7	9,0	7,9
Польща	12,3	52,7	23,1	3,8	8,2
Росія	6,3	34,7	25,3	12,5	21,1
ЖІНОЧИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ					
Україна	4,4	43,9	38,1	13,4	0,1
Німеччина	9,2	51,9	23,8	5,2	9,9
Нідерланди	1,9	36,6	36,2	6,6	18,8
Польща	5,2	41,3	25,8	4,4	23,3
Росія	6,2	33,2	22,1	11,6	26,9
ЕКОЛОГІЧНИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ					
Україна	4,1	40,4	39,7	15,4	0,4
Німеччина	7,7	58,4	26,2	5,3	2,4
Нідерланди	3,2	41,5	36,9	9,4	9,0
Польща	5,8	45,5	31,3	5,0	12,4
Росія	6,9	40,6	23,8	11,2	17,5
УНІВЕРСИТЕТАМ					
Україна	3,9	48,4	32,5	14,7	0,4
Німеччина	18,1	59,8	12,9	1,8	7,4
Нідерланди	7,6	63,8	18,1	1,6	8,9
Польща	9,7	54,0	17,5	2,6	16,1
Росія	8,0	48,7	21,8	9,8	11,7
ПОЛІЦІЇ					
Україна	2,6	30,8	44,3	22,1	0,2
Німеччина	22,3	59,4	13,6	3,6	1,1
Нідерланди	5,1	60,4	28,0	3,2	3,3
Польща	5,2	45,3	35,3	8,4	5,9
Росія	4,6	27,1	39,8	24,4	4,1
ТЕЛЕБАЧЕННЮ					
Україна	2,3	40,8	42,1	14,5	0,3
Німеччина	5,2	42,2	42,5	9,3	0,8
Нідерланди	1,1	38,5	51,2	5,0	4,2
Польща	3,0	26,9	55,9	11,4	2,7
Росія	4,8	36,3	38,9	18,3	1,8
ПРОФСПІЛКАМ					
Україна	1,9	31,7	44,0	21,9	0,3
Німеччина	5,5	40,0	38,4	9,1	7,1
Нідерланди	1,2	36,4	43,5	8,2	10,7
Польща	1,5	16,2	39,0	15,9	27,3
Росія	3,8	22,2	31,5	21,8	20,8

Наскільки Ви довіряєте кожній з наведених інституцій?

% опитаних

(продовження)

	Повністю довіряю	Певною мірою довіряю	Не дуже довіряю	Зовсім не довіряю	Не відповіли
ПРЕСІ					
Україна	1,6	38,4	44,3	15,6	0,1
Німеччина	6,3	38,1	45,0	9,7	0,9
Нідерланди	0,7	33,4	53,3	8,8	3,8
Польща	2,4	25,3	55,1	13,0	4,2
Росія	2,9	30,6	43,1	21,1	2,3
СУДАМ					
Україна	1,3	10,5	43,0	44,9	0,3
Німеччина	17,0	54,3	21,6	4,8	2,3
Нідерланди	9,5	52,4	29,0	5,0	4,1
Польща	3,4	35,3	39,6	12,9	8,8
Росія	4,9	27,6	38,0	22,3	7,2
ВЕЛИКИМ КОМПАНІЯМ					
Україна	1,3	25,0	49,3	24,0	0,4
Німеччина	1,8	23,3	51,1	19,0	4,7
Нідерланди	1,4	35,9	47,4	6,2	9,1
Польща	3,1	33,7	38,1	6,0	19,1
Росія	3,2	29,6	35,9	16,9	14,4
УРЯДУ КРАЇНИ					
Україна	1,0	11,8	41,0	45,9	0,3
Німеччина	5,5	38,9	43,6	10,4	1,6
Нідерланди	1,3	31,7	48,9	13,4	4,7
Польща	0,4	15,6	54,2	25,5	4,3
Росія	7,0	40,4	30,6	16,6	5,3
ДЕРЖАВНИМ УСТАНОВАМ					
Україна	0,9	27,6	43,7	27,1	0,6
Німеччина	5,3	48,9	37,9	5,9	1,9
Нідерланди	1,1	32,3	50,5	9,3	6,9
Польща	0,7	18,8	55,0	17,5	8,0
Росія	5,4	41,2	31,3	14,0	8,1
БАНКАМ					
Україна	0,8	14,4	42,6	41,8	0,4
Німеччина	2,9	22,0	47,1	26,6	1,4
Нідерланди	1,1	24,8	50,1	18,6	5,6
Польща	4,4	36,9	40,3	10,3	8,1
Росія	5,6	32,7	34,2	20,9	6,5
ПАРЛАМЕНТУ					
Україна	0,6	9,1	39,3	50,7	0,2
Німеччина	5,0	38,5	44,7	9,1	2,7
Нідерланди	1,3	31,3	48,3	12,1	7,0
Польща	0,2	10,8	56,0	26,8	6,2
Росія	3,3	27,2	34,9	23,6	11,0
ПОЛІТИЧНИМ ПАРТІЯМ					
Україна	0,4	8,8	40,0	50,5	0,2
Німеччина	2,6	21,3	57,8	15,8	2,5
Нідерланди	0,1	18,1	60,1	16,3	5,4
Польща	0,2	7,0	51,0	35,2	6,6
Росія	2,7	23,3	37,7	29,0	7,3

Наскільки Ви довіряєте кожній з наведених інституцій?

% опитаних

(продовження)

	Повністю довіряю	Певною мірою довіряю	Не дуже довіряю	Зовсім не довіряю	Не відповіли
ЦЕРКВІ					
Україна	22,1	43,6	24,1	9,9	0,2
Захід	44,8	41,9	10,8	2,5	0,0
Центр	18,3	47,5	24,2	9,6	0,4
Південь	10,0	45,2	32,8	11,6	0,4
Схід	8,9	39,1	35,0	16,9	0,0
Донбас	26,3	38,1	22,0	13,6	0,0
ЗБРОЙНИМ СИЛАМ					
Україна	20,6	49,7	22,1	7,4	0,3
Захід	27,3	54,2	15,9	2,5	0,0
Центр	21,9	53,5	18,1	6,1	0,4
Південь	25,7	36,9	28,6	8,3	0,4
Схід	4,8	45,5	34,5	14,9	0,2
Донбас	29,7	46,6	16,9	5,9	0,8
ГУМАНІТАРНИМ І ДОБРОЧИННИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ					
Україна	8,6	55,8	25,0	10,2	0,3
Захід	10,6	59,6	24,3	5,3	0,2
Центр	5,9	52,8	30,4	10,7	0,3
Південь	13,8	58,3	18,3	8,8	0,8
Схід	6,3	56,3	20,8	16,4	0,2
Донбас	16,2	53,8	22,2	7,7	0,0
ЖІНОЧИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ					
Україна	4,4	43,9	38,1	13,4	0,1
Захід	5,7	44,4	40,6	9,3	0,0
Центр	3,2	36,6	45,5	14,4	0,3
Південь	7,9	54,4	25,7	11,6	0,4
Схід	3,1	54,5	25,5	16,9	0,0
Донбас	3,4	30,8	49,6	16,2	0,0
ЕКОЛОГІЧНИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ					
Україна	4,1	40,4	39,7	15,4	0,4
Захід	4,9	48,7	37,7	8,7	0,0
Центр	3,5	32,2	47,6	16,0	0,8
Південь	6,2	47,3	32,8	12,9	0,8
Схід	3,4	45,3	30,1	21,2	0,0
Донбас	2,6	29,1	45,3	23,1	0,0
УНІВЕРСИТЕТАМ					
Україна	3,9	48,4	32,5	14,7	0,4
Захід	4,0	61,5	28,1	5,9	0,4
Центр	3,0	42,7	37,2	16,7	0,4
Південь	10,4	56,0	23,7	9,5	0,4
Схід	2,6	38,9	33,4	24,8	0,2
Донбас	1,7	51,3	33,3	12,8	0,9
ПОЛІЦІЇ					
Україна	2,6	30,8	44,3	22,1	0,2
Захід	3,0	39,0	49,2	8,7	0,1
Центр	2,5	33,9	40,6	22,7	0,3
Південь	6,2	20,3	39,8	33,2	0,5
Схід	0,5	19,0	48,2	32,0	0,3
Донбас	1,7	41,5	44,1	12,7	0,0
ТЕЛЕБАЧЕННЮ					
Україна	2,3	40,8	42,1	14,5	0,3
Захід	1,9	52,2	38,3	7,6	0,0
Центр	2,3	38,5	42,8	16,0	0,4
Південь	5,4	27,3	47,9	18,2	1,2
Схід	1,0	41,3	40,9	16,6	0,2
Донбас	3,4	35,9	43,6	17,1	0,0
ПРОФСПІЛКАМ					
Україна	1,9	31,7	44,0	21,9	0,3
Захід	2,1	38,1	45,1	14,6	0,0
Центр	1,6	29,6	45,5	23,0	0,4
Південь	6,2	28,9	40,1	24,4	0,4
Схід	0,2	33,0	42,2	24,1	0,5
Донбас	1,7	21,8	45,4	31,1	0,0

Наскільки Ви довіряєте кожній з наведених інституцій?

% опитаних

(продовження)

	Повністю довіряю	Певною мірою довіряю	Не дуже довіряю	Зовсім не довіряю	Не відповіли
ПРЕСІ					
Україна	1,6	38,4	44,3	15,6	0,1
Захід	2,1	48,8	39,7	9,3	0,0
Центр	1,9	35,3	47,1	15,5	0,1
Південь	2,1	32,2	48,8	16,5	0,4
Схід	0,7	38,6	41,8	18,6	0,2
Донбас	0,8	27,7	42,0	29,4	0,0
СУДАМ					
Україна	1,3	10,5	43,0	44,9	0,3
Захід	1,9	13,9	53,4	30,6	0,2
Центр	1,0	8,1	42,5	48,2	0,2
Південь	2,5	14,9	35,5	46,7	0,4
Схід	0,5	7,7	39,0	52,8	0,0
Донбас	1,7	15,3	33,9	49,2	0,0
ВЕЛИКИМ КОМПАНІЯМ					
Україна	1,3	25,0	49,3	24,0	0,4
Захід	0,8	33,1	51,7	14,2	0,2
Центр	0,4	19,9	51,1	28,1	0,5
Південь	5,4	24,9	50,2	18,7	0,8
Схід	1,0	22,4	46,0	30,4	0,2
Донбас	1,7	35,6	38,1	24,6	0,0
УРЯДУ КРАЇНИ					
Україна	1,0	11,8	41,0	45,9	0,3
Захід	1,3	15,4	51,4	31,9	0,0
Центр	0,5	12,3	43,2	43,7	0,3
Південь	2,5	12,9	27,8	55,6	1,2
Схід	0,2	4,3	33,6	61,8	0,0
Донбас	1,7	18,8	39,3	40,2	0,0
ДЕРЖАВНИМ УСТАНОВАМ					
Україна	0,9	27,6	43,7	27,1	0,6
Захід	1,3	34,5	46,5	17,5	0,2
Центр	0,4	23,5	46,0	29,4	0,8
Південь	2,5	36,0	40,5	19,8	1,2
Схід	1,2	22,2	39,0	37,1	0,5
Донбас	0,0	29,9	40,2	29,9	0,0
БАНКАМ					
Україна	0,8	14,4	42,6	41,8	0,4
Захід	1,5	19,9	51,0	27,5	0,2
Центр	0,6	10,6	41,6	46,8	0,4
Південь	1,2	14,1	37,3	46,9	0,4
Схід	0,2	11,1	42,2	45,8	0,7
Донбас	0,9	28,2	27,4	43,6	0,0
ПАРЛАМЕНТУ					
Україна	0,6	9,1	39,3	50,7	0,2
Захід	0,4	11,4	48,9	39,2	0,0
Центр	0,6	8,3	42,1	48,7	0,3
Південь	1,7	9,5	30,7	57,3	0,8
Схід	0,0	4,8	29,2	65,8	0,2
Донбас	0,8	19,3	36,1	43,7	0,0
ПОЛІТИЧНИМ ПАРТІЯМ					
Україна	0,4	8,8	40,0	50,5	0,2
Захід	0,2	12,1	46,2	41,3	0,2
Центр	0,4	6,4	41,9	51,0	0,3
Південь	1,2	12,0	35,3	51,0	0,4
Схід	0,2	4,8	32,5	62,3	0,2
Донбас	1,7	17,9	38,5	41,9	0,0

Наскільки Ви довіряєте кожній з наведених інституцій?

% опитаних, залежно від мови спілкування в родині

(продовження)

	Повністю довіряю	Певною мірою довіряю	Не дуже довіряю	Зовсім не довіряю	Не відповіли
ЦЕРКВІ					
Українською	27,5	45,2	19,9	7,2	0,2
Іноді українською, іноді російською	13,6	42,0	31,8	12,6	0,0
Російською	16,0	41,9	27,8	13,9	0,4
ЗБРОЙНИМ СИЛАМ					
Українською	24,2	52,4	18,6	4,6	0,2
Іноді українською, іноді російською	13,6	47,5	26,6	12,1	0,2
Російською	17,5	45,6	26,4	9,8	0,6
ГУМАНІТАРНИМ І ДОБРОЧИННИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ					
Українською	8,1	56,3	26,8	8,5	0,3
Іноді українською, іноді російською	10,7	53,9	24,3	10,9	0,2
Російською	7,9	56,5	21,7	13,4	0,4
ЖІНОЧИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ					
Українською	4,4	41,3	42,3	12,1	0,0
Іноді українською, іноді російською	4,4	50,0	30,6	15,0	0,0
Російською	4,1	45,0	35,0	15,4	0,6
ЕКОЛОГІЧНИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ					
Українською	4,5	38,8	42,4	14,0	0,4
Іноді українською, іноді російською	3,4	43,9	36,4	16,0	0,2
Російською	3,0	41,7	36,4	18,1	0,9
УНІВЕРСИТЕТАМ					
Українською	3,9	49,9	32,5	13,3	0,4
Іноді українською, іноді російською	3,4	44,7	34,2	17,5	0,2
Російською	4,1	49,0	31,1	15,1	0,6
ПОЛІЦІЇ					
Українською	3,4	33,3	45,7	17,4	0,2
Іноді українською, іноді російською	1,5	26,2	47,7	24,7	0,0
Російською	1,7	28,8	38,4	30,5	0,6
ТЕЛЕБАЧЕННЮ					
Українською	2,5	43,9	41,7	11,8	0,1
Іноді українською, іноді російською	1,2	41,3	43,0	14,6	0,0
Російською	2,6	33,8	42,1	20,3	1,3
ПРОФСПІЛКАМ					
Українською	2,4	35,3	44,5	17,6	0,1
Іноді українською, іноді російською	1,0	31,1	43,0	24,8	0,2
Російською	1,7	24,9	43,5	29,0	0,9

Наскільки Ви довіряєте кожній з наведених інституцій?

% опитаних, залежно від мови спілкування в родині

(продовження)

	Повністю довіряю	Певною мірою довіряю	Не дуже довіряю	Зовсім не довіряю	Не відповіли
ПРЕСІ					
Українською	2,1	41,5	44,0	12,4	0,0
Іноді українською, іноді російською	1,2	38,3	44,4	16,0	0,0
Російською	0,9	31,5	44,9	22,1	0,6
СУДАМ					
Українською	1,6	10,6	47,9	39,7	0,2
Іноді українською, іноді російською	1,0	10,4	41,2	47,5	0,0
Російською	0,9	9,8	33,9	55,0	0,4
ВЕЛИКИМ КОМПАНІЯМ					
Українською	1,0	25,4	51,1	22,3	0,3
Іноді українською, іноді російською	1,7	23,1	46,4	28,4	0,5
Російською	1,7	25,6	48,0	24,1	0,6
УРЯДУ КРАЇНИ					
Українською	1,2	13,1	46,4	39,2	0,1
Іноді українською, іноді російською	0,5	10,1	39,6	49,3	0,5
Російською	1,1	9,8	30,4	58,1	0,6
ДЕРЖАВНИМ УСТАНОВАМ					
Українською	1,0	29,2	45,3	24,4	0,1
Іноді українською, іноді російською	0,7	25,7	45,0	27,4	1,2
Російською	0,9	26,0	39,0	32,8	1,3
БАНКАМ					
Українською	0,9	14,2	44,8	39,9	0,2
Іноді українською, іноді російською	0,2	16,5	39,8	43,0	0,5
Російською	0,9	13,0	40,7	44,6	0,9
ПАРЛАМЕНТУ					
Українською	0,5	10,7	43,8	44,9	0,1
Іноді українською, іноді російською	0,5	7,5	37,3	54,7	0,0
Російською	0,6	6,8	31,1	60,6	0,9
ПОЛІТИЧНИМ ПАРТІЯМ					
Українською	0,4	9,2	43,3	47,0	0,1
Іноді українською, іноді російською	0,2	8,5	37,6	53,2	0,5
Російською	0,4	7,7	35,0	56,5	0,4

Наскільки Ви довіряєте наведеним категоріям людей?

% опитаних

	Повністю довіряю	Певною мірою довіряю	Не дуже довіряю	Зовсім не довіряю	Не відповіли
ВАШІЙ СІМ'Ї					
Україна	90,4	8,7	0,6	0,1	0,1
Німеччина	75,9	19,0	3,4	1,1	0,5
Нідерланди	58,6	34,1	4,8	0,7	1,7
Польща	69,2	27,9	1,6	0,4	1,0
Росія	87,1	9,4	1,7	0,5	1,4
ВАШИМ СУСІДАМ					
Україна	16,0	57,0	21,9	4,7	0,4
Німеччина	14,3	59,2	21,1	5,1	0,4
Нідерланди	15,7	52,8	22,8	4,0	4,6
Польща	8,3	65,5	18,4	4,3	3,4
Росія	18,4	54,1	20,5	5,7	1,3
ЛЮДЯМ, З ЯКИМИ ВИ ОСОБИСТО ЗНАЙОМІ					
Україна	14,4	65,6	17,2	2,7	0,2
Німеччина	18,1	70,3	10,2	0,8	0,7
Нідерланди	19,0	67,6	10,3	0,6	2,5
Польща	7,5	78,9	10,5	0,6	2,5
Росія	20,0	62,2	14,8	2,0	1,0
ЛЮДЯМ ІНШОЇ РЕЛІГІЇ / ВІРИ					
Україна	2,1	33,0	49,1	15,5	0,3
Німеччина	3,5	46,5	34,7	6,3	8,9
Нідерланди	0,9	38,6	39,0	7,3	14,2
Польща	1,6	46,5	25,9	6,6	19,5
Росія	4,5	32,0	31,2	18,9	13,4
ЛЮДЯМ ІНШОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ					
Україна	1,9	35,6	46,0	16,3	0,2
Німеччина	4,0	47,8	32,8	8,4	7,0
Нідерланди	0,7	35,5	42,6	7,1	14,1
Польща	1,1	46,6	25,9	5,5	21,0
Росія	4,6	32,1	31,3	18,8	13,3
ЛЮДЯМ, З ЯКИМИ ВИ ВПЕРШЕ ЗУСТРІЛИСЯ					
Україна	0,5	21,7	55,0	22,6	0,2
Німеччина	2,0	28,9	48,6	18,1	2,3
Нідерланди	0,1	22,2	57,3	12,1	8,3
Польща	0,1	23,7	53,6	16,9	5,7
Росія	1,7	18,7	43,2	32,4	4,0

Наскільки Ви довіряєте наведеним категоріям людей?

% опитаних

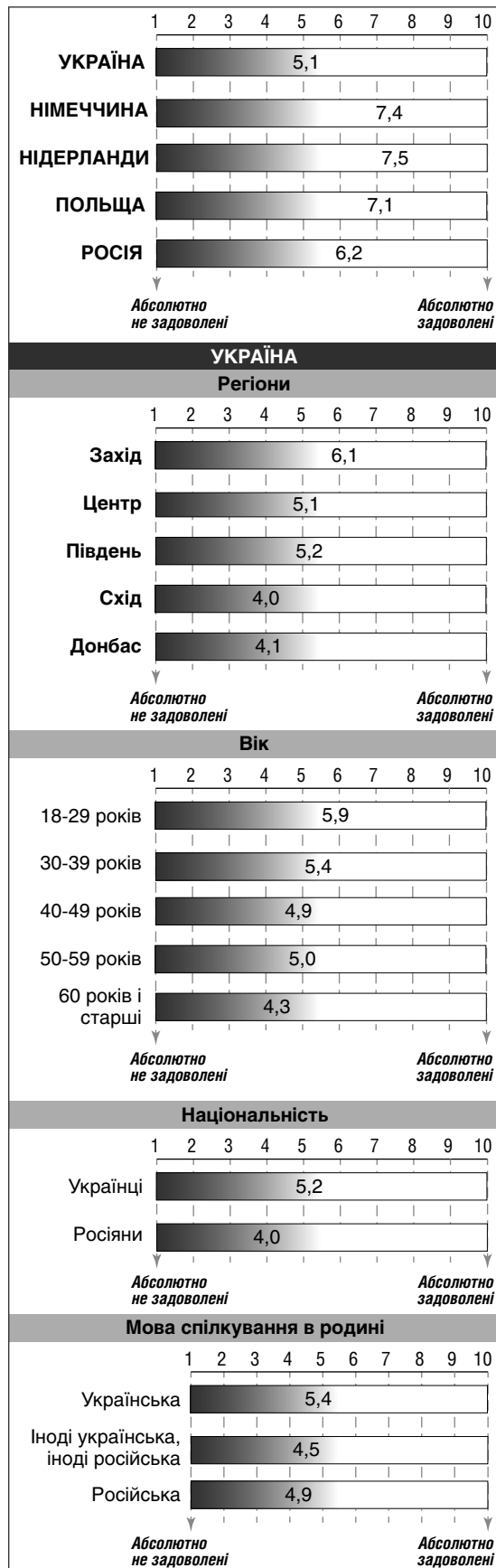
(продовження)

	Повністю довіряю	Певною мірою довіряю	Не дуже довіряю	Зовсім не довіряю	Не відповіли
ВАШІЙ СІМ'Ї					
Україна	90,4	8,7	0,6	0,1	0,1
Захід	91,1	8,3	0,4	0,0	0,2
Центр	90,9	8,3	0,5	0,1	0,1
Південь	90,5	7,9	0,8	0,4	0,4
Схід	90,4	8,7	1,0	0,0	0,0
Донбас	84,7	15,3	0,0	0,0	0,0
ВАШИМ СУСІДАМ					
Україна	16,0	57,0	21,9	4,7	0,4
Захід	20,9	61,7	14,8	1,7	0,8
Центр	13,9	54,7	27,1	4,2	0,1
Південь	27,1	52,5	18,8	1,3	0,4
Схід	11,6	61,0	17,3	9,6	0,5
Донбас	3,4	47,5	39,0	10,2	0,0
ЛЮДЯМ, З ЯКИМИ ВИ ОСОБИСТО ЗНАЙОМІ					
Україна	14,4	65,6	17,2	2,7	0,2
Захід	15,2	72,3	10,6	1,7	0,2
Центр	14,4	63,5	20,0	1,9	0,1
Південь	14,5	65,6	18,7	0,8	0,4
Схід	16,1	59,8	17,1	6,7	0,2
Донбас	5,1	71,8	21,4	1,7	0,0
ЛЮДЯМ ІНШОЇ РЕЛІГІЇ / ВІРИ					
Україна	2,1	33,0	49,1	15,5	0,3
Захід	5,9	46,5	37,0	10,4	0,2
Центр	0,9	27,4	59,3	12,0	0,4
Південь	1,2	32,2	48,8	16,9	0,8
Схід	1,0	27,7	44,1	27,0	0,2
Донбас	0,0	35,0	49,6	15,4	0,0
ЛЮДИ ІНШОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ					
Україна	1,9	35,6	46,0	16,3	0,2
Захід	5,5	48,4	34,9	11,0	0,2
Центр	0,8	32,4	53,8	12,7	0,3
Південь	0,8	32,0	48,1	18,7	0,4
Схід	1,2	27,5	42,5	28,7	0,0
Донбас	0,0	40,2	47,0	12,8	0,0
ЛЮДЯМ, З ЯКИМИ ВИ ВПЕРШЕ ЗУСТРІЛИСЯ					
Україна	0,5	21,7	55,0	22,6	0,2
Захід	0,0	26,5	53,2	20,1	0,2
Центр	0,8	19,4	59,2	20,4	0,3
Південь	0,8	26,0	51,2	21,5	0,4
Схід	0,5	19,3	53,0	27,2	0,0
Донбас	0,0	17,1	49,6	33,3	0,0

**3 представниками яких наведених груп
Ви б не хотіли жити по сусідству?***
% опитаних

	Україна	Німеччина	Нідерланди	Польща	Росія
Наркомани	94,0	66,3	92,3	73,9	93,2
Алкоголіки	81,5	70,2	84,6	65,4	84,3
Гомосексуалісти	66,5	22,4	6,9	39,6	66,2
Люди, хворі на СНІД	42,9	24,0	9,7	25,6	54,3
Іммігранти/іноземні робітники	20,3	21,4	19,6	7,2	32,2
Люди іншої раси	12,1	14,8	8,2	5,5	17,2
Люди іншої релігії	6,7	14,1	2,7	4,6	14,3
Люди, які говорять іншою, не Вашою мовою	6,6	13,4	14,5	3,2	18,9
Пари, які живуть разом, але не одружені	2,9	9,3	0,6	3,5	7,8
РЕГІОНИ УКРАЇНИ					
	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
Наркомани	93,7	92,9	97,1	96,6	86,3
Алкоголіки	76,7	82,2	91,7	81,6	76,3
Гомосексуалісти	60,0	59,8	83,0	80,0	55,1
Люди, хворі на СНІД	44,3	29,5	58,1	58,1	39,3
Іммігранти/іноземні робітники	16,7	13,5	23,2	36,6	15,3
Люди іншої раси	12,9	6,7	14,5	20,8	9,4
Люди іншої релігії	7,6	6,9	7,9	6,0	1,7
Люди, які говорять іншою, не Вашою мовою	4,2	7,9	10,4	6,0	1,7
Пари, які живуть разом, але не одружені	1,1	4,3	4,1	2,4	1,7
ВІК РЕСПОНДЕНТІВ УКРАЇНИ					
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Наркомани	94,8	93,3	95,8	94,9	92,3
Алкоголіки	81,6	80,6	83,2	78,5	83,3
Гомосексуалісти	66,5	66,7	61,3	67,7	68,7
Люди, хворі на СНІД	41,5	42,5	41,0	41,8	46,1
Іммігранти/іноземні робітники	15,6	20,7	19,9	21,2	23,2
Люди іншої раси	9,9	11,0	11,4	13,3	14,2
Люди іншої релігії	3,8	6,7	5,4	8,2	9,0
Люди, які говорять іншою, не Вашою мовою	3,8	7,8	6,0	5,1	9,4
Пари, які живуть разом, але не одружені	2,1	1,9	2,4	2,5	4,9

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

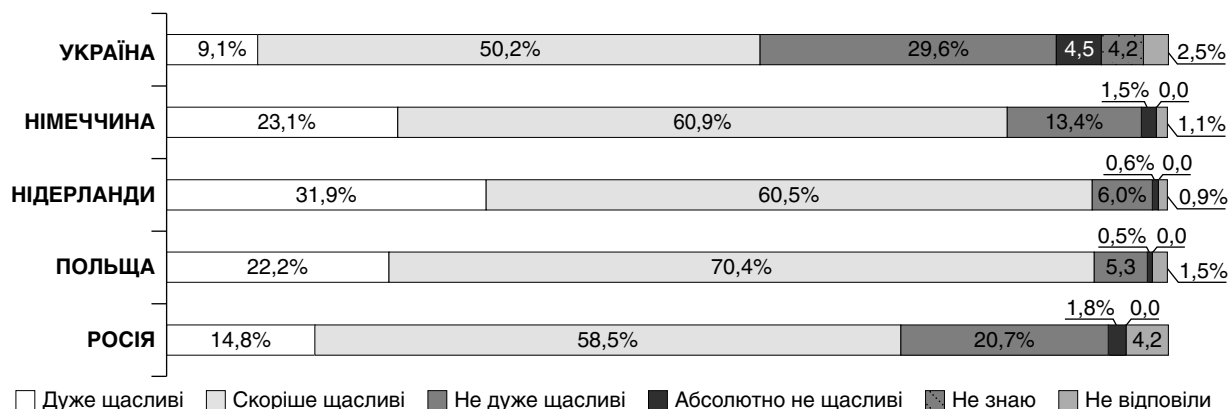
**Наскільки Ви в цілому задоволені
сьогодні своїм життям?***
середній бал

* За 10-бальною шкалою від 1 до 10, де "1" означає, що "абсолютно не задоволені", а "10" – "абсолютно задоволені".

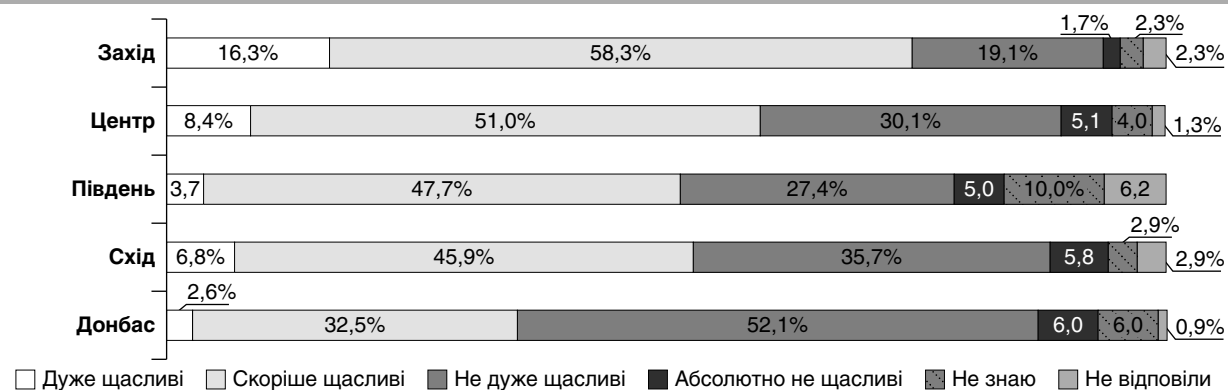
Чи можете Ви сказати, що Ви в цілому ... ?

% опитаних

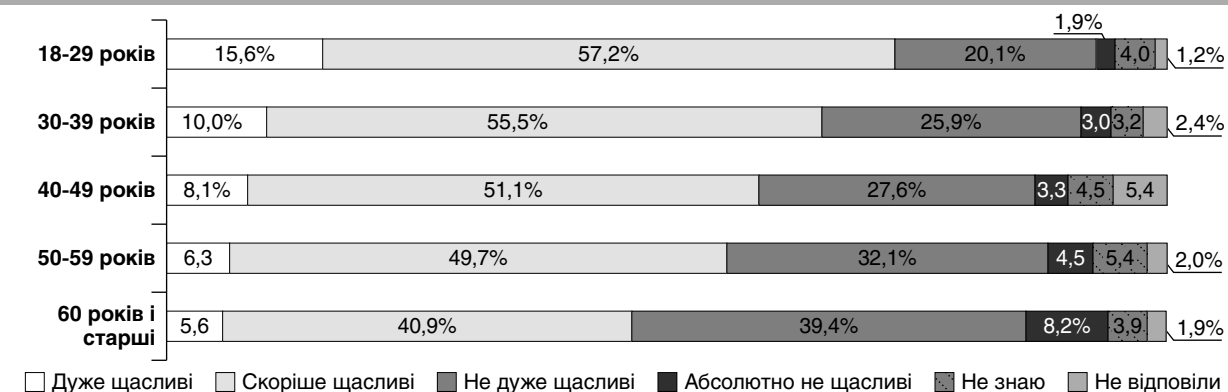

УКРАЇНА

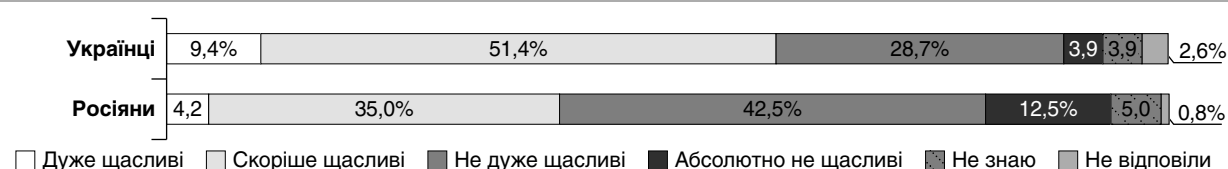
Регіони

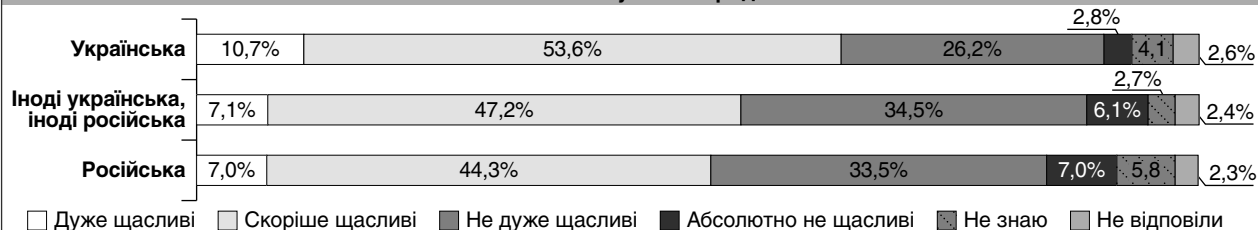
Вік

Національність

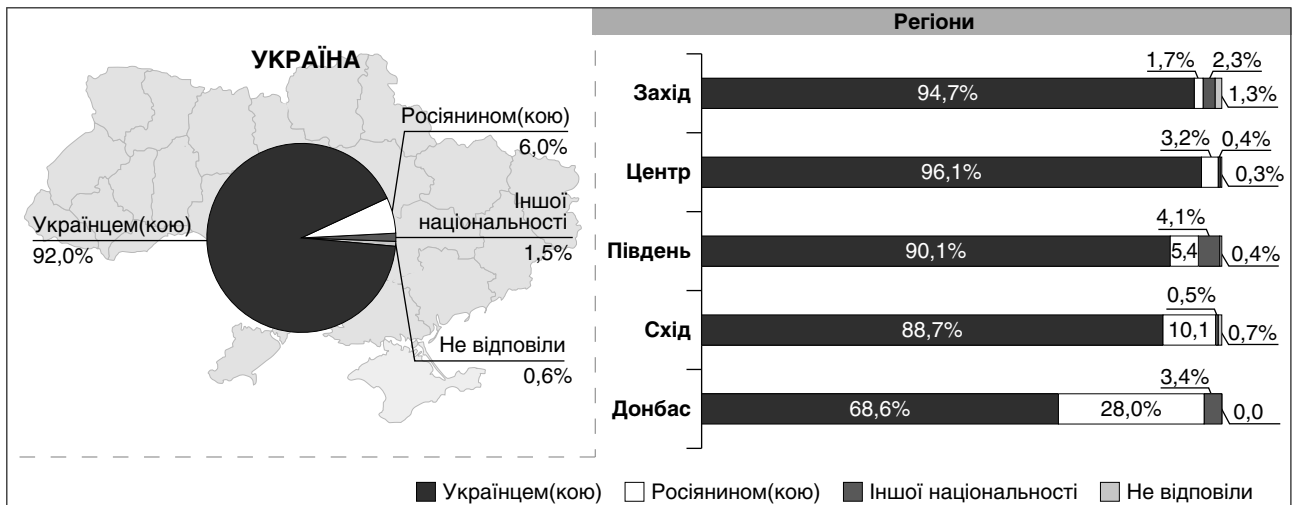

Мова спілкування в родині

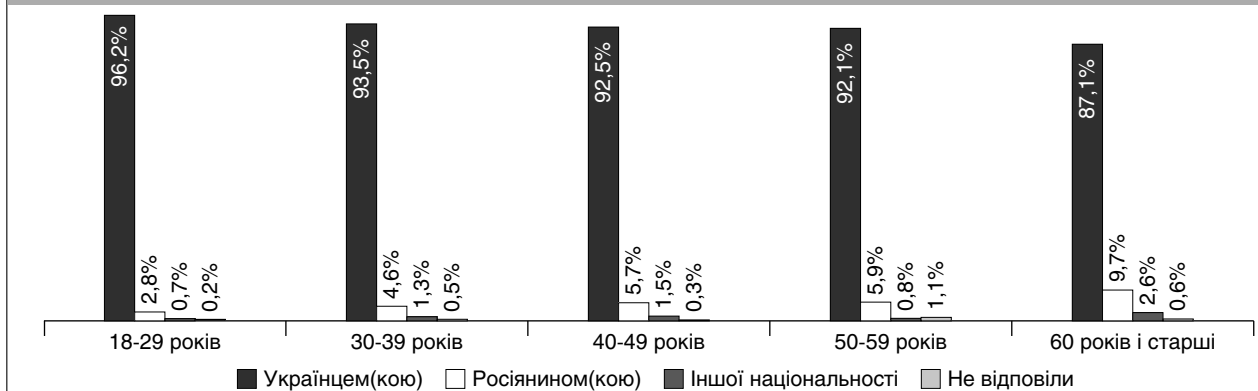

Ким Ви себе вважаєте за національність?

% опитаних

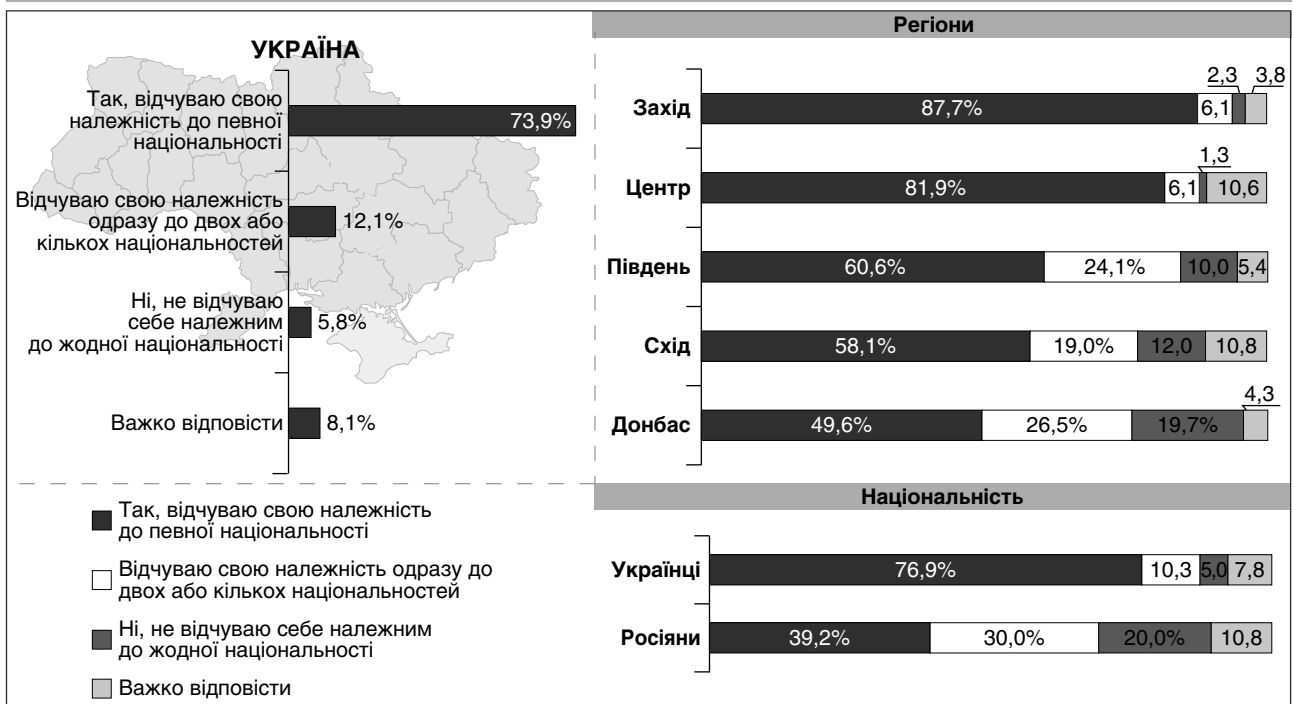

Вік

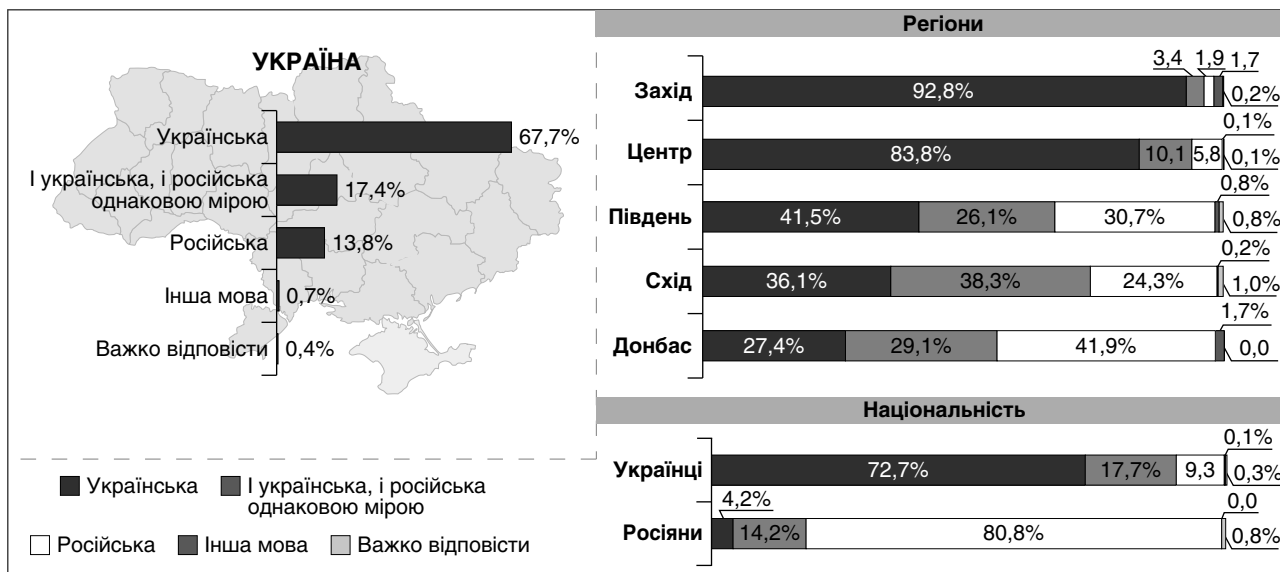
Чи відчуваєте Ви свою належність до певної національності?

% опитаних

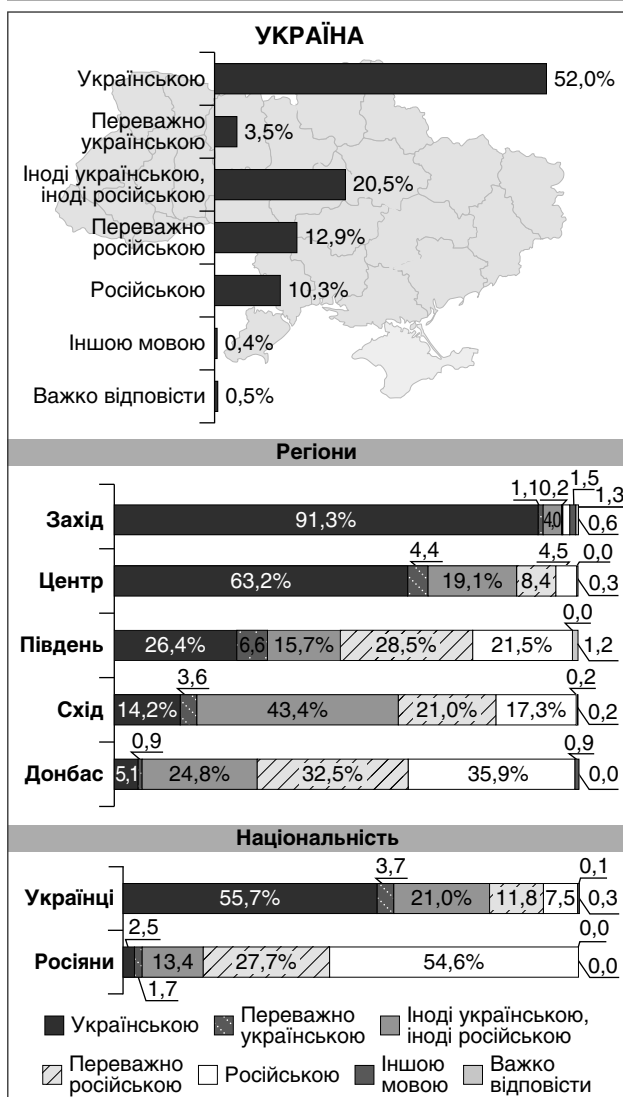

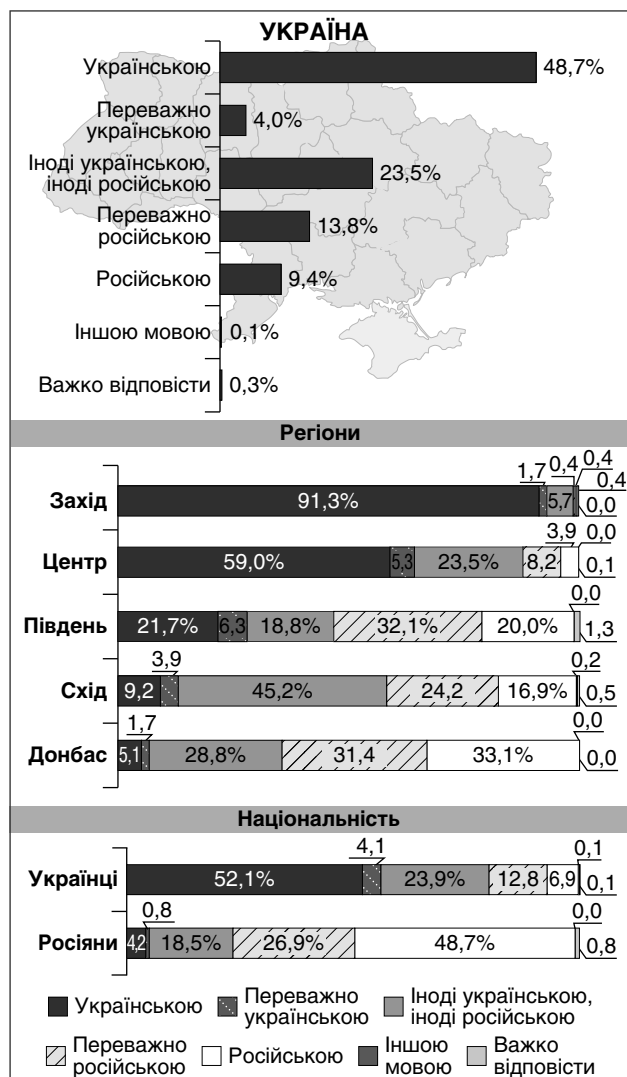
Яка мова для Вас є рідною? % опитаних

Якою мовою Ви розмовляєте вдома? % опитаних

Якою мовою Ви спілкуєтеся за межами Вашого дому, сім'ї (на роботі, навчанні і т.ін.)? % опитаних

Люди по-різному думають про себе і своє ставлення до країни і світу.
Наскільки Ви згодні або не згодні з наступними твердженнями про Вас?
% опитаних

	Абсолютно згоден	Скоріше згоден	Скоріше не згоден	Абсолютно не згоден	Не знаю	Не відповіли
Я вважаю себе громадянином світу						
Україна	15,1	23,1	24,9	27,2	9,5	0,1
Німеччина	20,4	39,6	28,0	8,4	0,0	3,6
Нідерланди	9,8	57,5	26,4	5,6	0,0	0,7
Польща	25,4	52,3	15,4	2,5	0,0	4,4
Росія	17,5	28,8	27,4	17,6	0,0	8,7
Я вважаю себе членом місцевої громади						
Україна	20,4	31,7	17,5	21,9	8,2	0,2
Німеччина	35,4	42,5	16,9	4,3	0,0	0,9
Нідерланди	9,9	68,5	17,0	3,9	0,0	0,7
Польща	35,8	56,5	5,2	0,3	0,0	2,1
Росія	6,2	17,4	24,4	38,8	0,0	13,2
Я вважаю себе громадянином своєї країни						
Україна	72,0	22,5	2,4	1,1	1,9	0,2
Німеччина	39,1	46,8	10,1	2,4	0,0	1,6
Нідерланди	17,7	75,2	4,8	1,5	0,0	0,7
Польща	51,9	45,1	2,2	0,0	0,0	0,9
Росія	64,4	27,6	3,8	2,2	0,0	2,0
Я вважаю себе громадянином колишнього СРСР						
Україна	9,8	17,1	21,2	44,0	7,5	0,3
Я вважаю себе громадянином ЄС						
Німеччина	12,2	43,1	31,4	10,4	0,0	3,0
Нідерланди	6,3	52,7	32,0	8,4	0,0	0,7
Польща	26,3	54,9	12,9	1,5	0,0	4,5
Я вважаю себе автономним індивідом						
Україна	7,1	14,0	17,4	37,4	23,6	0,4
Німеччина	38,8	41,3	12,2	4,6	0,0	3,1
Нідерланди	23,6	59,3	13,2	3,2	0,0	0,7
Польща	31,8	47,8	14,0	1,0	0,0	5,4
Росія	8,0	14,4	24,1	34,5	0,0	19,0

Люди по-різному думають про себе і своє ставлення до країни і світу.
Наскільки Ви згодні або не згодні з наступними твердженнями про Вас?
% опитаних

(продовження)

	Абсолютно згоден	Скоріше згоден	Скоріше не згоден	Абсолютно не згоден	Не знаю	Не відповіли
Я вважаю себе громадянином світу						
Україна	15,1	23,1	24,9	27,2	9,5	0,1
Захід	14,8	26,1	26,1	26,1	7,0	0,0
Центр	16,0	23,6	25,5	22,9	11,9	0,1
Південь	22,0	20,7	23,2	24,9	8,7	0,4
Схід	10,4	18,6	23,7	40,8	6,3	0,2
Донбас	13,6	28,8	25,4	16,1	16,1	0,0
Я вважаю себе членом місцевої громади						
Україна	20,4	31,7	17,5	21,9	8,2	0,2
Захід	24,8	38,8	15,5	18,0	2,8	0,2
Центр	19,6	30,4	18,2	19,4	12,3	0,1
Південь	34,0	25,7	13,3	21,2	5,4	0,4
Схід	9,7	30,7	19,3	32,6	7,5	0,2
Донбас	17,1	28,2	23,9	18,8	12,0	0,0
Я вважаю себе громадянином України						
Україна	72,0	22,5	2,4	1,1	1,9	0,2
Захід	80,5	16,3	1,9	0,6	0,6	0,0
Центр	79,4	16,4	2,3	1,0	0,5	0,3
Південь	70,4	25,0	1,7	0,0	2,9	0,0
Схід	55,7	35,2	2,7	1,9	4,3	0,2
Донбас	52,1	36,8	4,3	1,7	5,1	0,0
Я вважаю себе громадянином колишнього СРСР						
Україна	9,8	17,1	21,2	44,0	7,5	0,3
Захід	4,7	11,9	21,6	57,4	4,2	0,2
Центр	4,5	16,1	22,3	48,4	8,6	0,1
Південь	30,7	17,4	10,4	27,8	12,4	1,2
Схід	14,2	26,3	24,3	29,2	5,8	0,2
Донбас	6,8	12,0	23,9	47,9	9,4	0,0
Я вважаю себе автономним індивідом						
Україна	7,1	14,0	17,4	37,4	23,6	0,4
Захід	8,3	16,8	21,4	33,3	19,7	0,4
Центр	5,1	16,7	14,1	32,9	30,5	0,6
Південь	10,7	10,3	12,0	41,3	25,2	0,4
Схід	8,7	10,6	20,7	43,9	15,9	0,2
Донбас	2,6	5,1	23,1	52,1	17,1	0,0

Люди по-різному думають про себе і своє ставлення до країни і світу.
Наскільки Ви згодні або не згодні з наступними твердженнями про Вас?
% опитаних

(продовження)

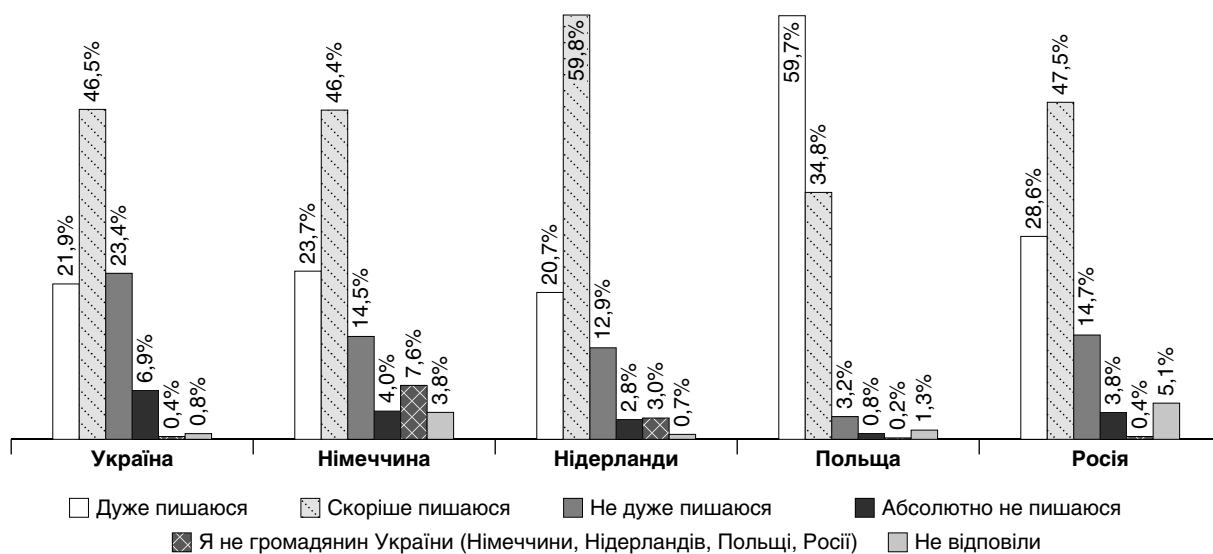
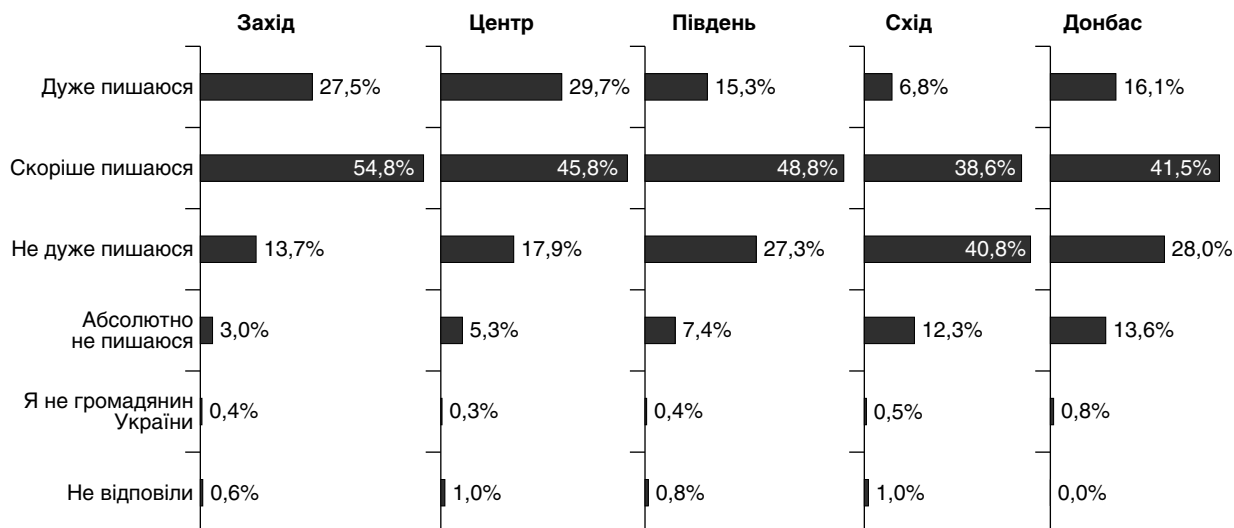
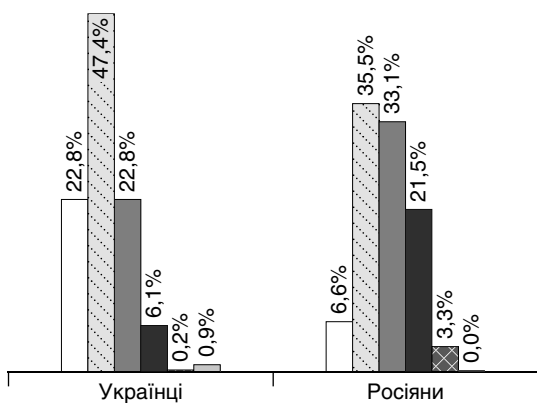
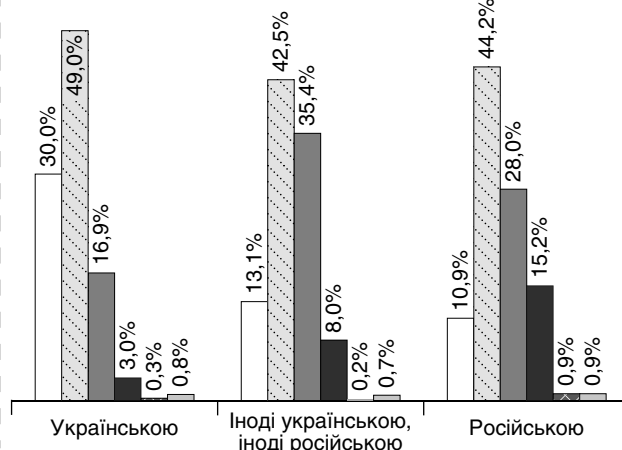
	Абсолютно згоден	Скоріше згоден	Скоріше не згоден	Абсолютно не згоден	Не знаю	Не відповіли
залежно від віку респондентів України						
Я вважаю себе громадянином світу						
18-29 років	17,9	22,4	28,5	23,6	7,3	0,2
30-39 років	17,7	23,9	20,4	26,8	11,0	0,3
40-49 років	15,6	25,2	25,2	25,2	8,7	0,0
50-59 років	13,3	25,4	27,1	27,1	7,1	0,0
60 років і старші	12,0	20,2	23,6	31,6	12,4	0,2
Я вважаю себе членом місцевої громади						
18-29 років	20,5	29,9	19,8	23,1	6,4	0,5
30-39 років	19,8	30,3	18,2	22,5	8,6	0,5
40-49 років	19,9	33,1	19,3	20,2	7,5	0,0
50-59 років	23,5	30,3	16,7	20,1	9,3	0,0
60 років і старші	18,9	34,1	14,6	23,1	9,2	0,0
Я вважаю себе громадянином України						
18-29 років	74,6	20,0	2,6	0,9	1,6	0,2
30-39 років	76,3	19,1	1,9	0,8	1,6	0,3
40-49 років	70,6	25,5	0,3	0,9	2,7	0,0
50-59 років	71,1	24,1	2,8	0,6	1,4	0,0
60 років і старші	68,7	23,6	3,6	1,7	2,2	0,2
Я вважаю себе громадянином колишнього СРСР						
18-29 років	2,8	5,4	14,6	68,2	8,3	0,7
30-39 років	4,3	6,7	26,3	53,2	9,1	0,3
40-49 років	8,7	15,0	25,5	43,2	7,2	0,3
50-59 років	11,6	29,4	22,6	31,1	5,1	0,3
60 років і старші	18,7	27,0	19,3	27,3	7,5	0,2
Я вважаю себе автономним індивідом						
18-29 років	9,7	14,9	14,4	41,1	19,1	0,7
30-39 років	9,2	12,7	19,4	36,7	21,8	0,3
40-49 років	7,5	15,3	18,0	37,2	21,9	0,0
50-59 років	4,8	13,1	20,7	34,7	25,9	0,9
60 років і старші	4,7	14,2	16,1	37,2	27,7	0,2

**Люди по-різному думають про себе і своє ставлення до країни і світу.
Наскільки Ви згодні або не згодні з наступними твердженнями про Вас?**
% опитаних

(продовження)

	Абсолютно згоден	Скоріше згоден	Скоріше не згоден	Абсолютно не згоден	Не знаю	Не відповіли
залежно від національності респондентів України						
Я вважаю себе громадянином світу						
Українці	15,5	23,3	24,9	26,8	9,4	0,2
Росіяни	9,9	15,7	25,6	35,5	13,2	0,0
Я вважаю себе членом місцевої громади						
Українці	20,6	31,1	18,0	22,0	8,2	0,2
Росіяни	15,8	39,2	14,2	20,8	10,0	0,0
Я вважаю себе громадянином України						
Українці	73,9	21,6	2,2	1,0	1,3	0,1
Росіяни	44,2	36,7	6,7	1,7	10,8	0,0
Я вважаю себе громадянином колишнього СРСР						
Українці	8,9	17,0	21,1	45,1	7,5	0,3
Росіяни	23,3	15,0	23,3	29,2	8,3	0,8
Я вважаю себе автономним індивідом						
Українці	7,3	14,3	17,4	37,1	23,5	0,4
Росіяни	2,5	9,2	20,2	42,9	24,4	0,8
залежно від мови спілкування в родині респондентів України						
Я вважаю себе громадянином світу						
Українською	16,1	23,7	25,0	24,7	10,5	0,1
Іноді українською, іноді російською	14,3	23,5	23,0	31,2	8,0	0,0
Російською	13,4	21,5	26,2	29,6	8,7	0,4
Я вважаю себе членом місцевої громади						
Українською	24,5	35,0	16,0	17,2	7,1	0,2
Іноді українською, іноді російською	12,1	22,1	24,0	32,3	9,5	0,0
Російською	16,8	32,1	16,0	24,3	10,4	0,4
Я вважаю себе громадянином України						
Українською	78,2	17,2	2,4	0,7	1,3	0,2
Іноді українською, іноді російською	65,6	29,3	1,9	1,2	1,9	0,0
Російською	62,8	28,8	2,8	1,7	3,6	0,2
Я вважаю себе громадянином колишнього СРСР						
Українською	6,4	15,1	21,1	49,1	8,1	0,3
Іноді українською, іноді російською	10,2	24,0	24,8	35,2	5,8	0,0
Російською	18,1	15,3	18,1	40,0	7,7	0,9
Я вважаю себе автономним індивідом						
Українською	8,7	16,7	16,2	32,6	25,4	0,4
Іноді українською, іноді російською	4,6	11,9	17,2	46,1	19,7	0,5
Російською	5,8	8,8	20,7	41,7	22,4	0,6

Наскільки Ви пишаєтеся тим, що Ви громадянин України (Німеччини, Нідерландів, Польщі, Росії)?
% опитаних**% опитаних, залежно від регіону України****залежно від національності****залежно від мови спілкування в родині**

Якою мірою українцям притаманна кожна з наведених якостей?*
середній бал

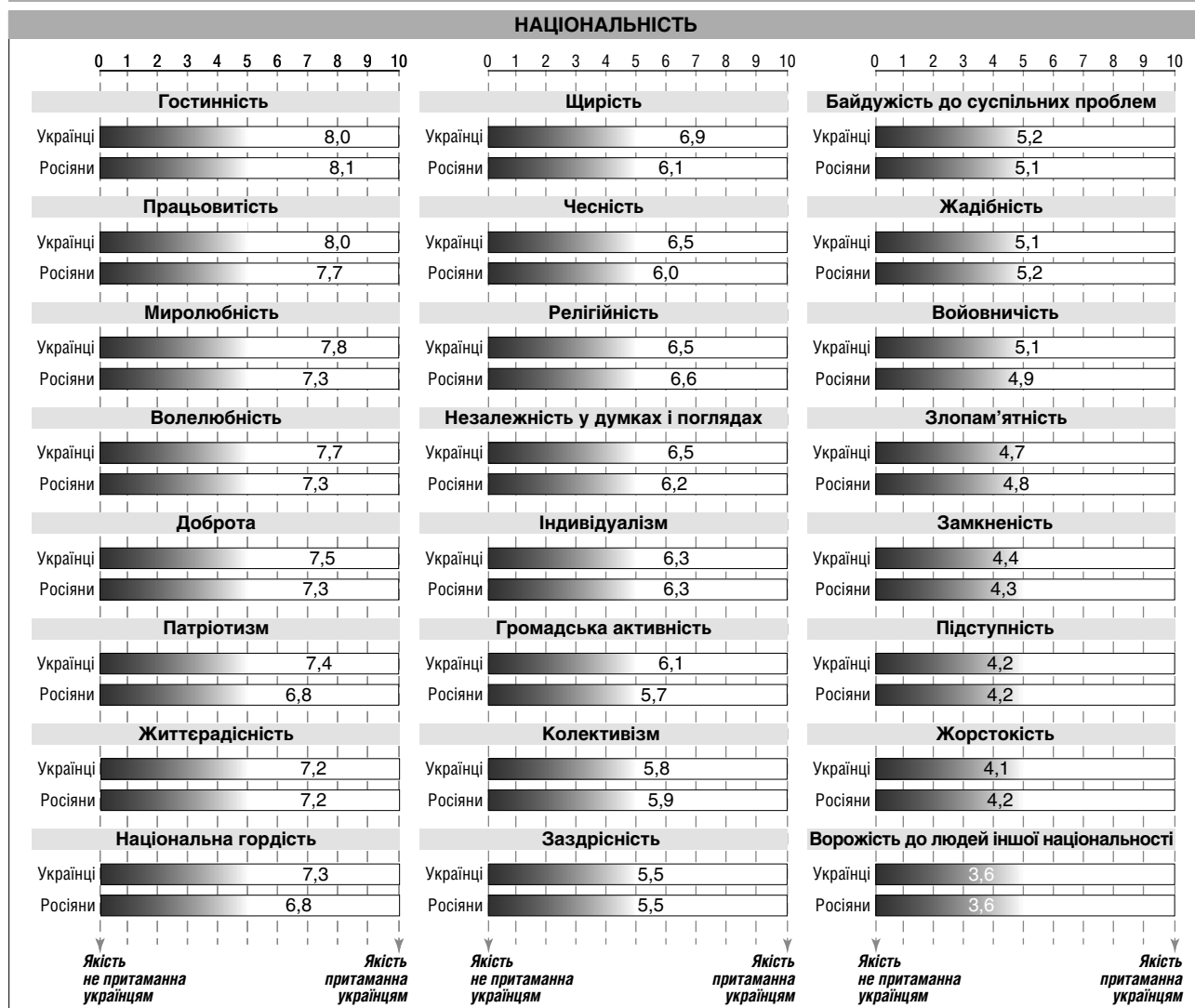
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Гостинність										
УКРАЇНА										8,0
Захід										8,1
Центр										7,9
Південь										8,3
Схід										8,0
Донбас										7,5
Працьовитість										
УКРАЇНА										7,9
Захід										8,2
Центр										7,9
Південь										8,1
Схід										7,8
Донбас										7,3
Миротлюбність										
УКРАЇНА										7,8
Захід										7,9
Центр										7,6
Південь										8,0
Схід										7,8
Донбас										7,6
Волелюбність										
УКРАЇНА										7,7
Захід										7,9
Центр										7,7
Південь										8,1
Схід										7,3
Донбас										7,9
Доброта										
УКРАЇНА										7,5
Захід										7,6
Центр										7,2
Південь										8,0
Схід										7,4
Донбас										7,4
Патріотизм										
УКРАЇНА										7,4
Захід										7,6
Центр										7,6
Південь										7,5
Схід										6,6
Донбас										7,1
Життєрадісність										
УКРАЇНА										7,2
Захід										7,2
Центр										6,9
Південь										8,1
Схід										7,3
Донбас										7,2
Національна гордість										
УКРАЇНА										7,2
Захід										7,3
Центр										7,6
Південь										7,2
Схід										6,7
Донбас										6,9
Щирість										
УКРАЇНА										6,8
Захід										7,3
Центр										6,7
Південь										7,2
Схід										6,5
Донбас										5,9
Чесність										
УКРАЇНА										6,5
Захід										6,5
Центр										6,2
Південь										7,4
Схід										6,5
Донбас										6,0
Релігійність										
УКРАЇНА										6,5
Захід										8,0
Центр										6,6
Південь										5,9
Схід										5,0
Донбас										7,0
Незалежність у думках і поглядах										
УКРАЇНА										6,5
Захід										6,4
Центр										6,5
Південь										7,1
Схід										6,3
Донбас										6,2
Індивідуалізм										
УКРАЇНА										6,3
Захід										6,1
Центр										6,1
Південь										7,1
Схід										6,5
Донбас										6,4
Громадська активність										
УКРАЇНА										6,1
Захід										5,9
Центр										6,1
Південь										6,6
Схід										5,9
Донбас										6,0
Колективізм										
УКРАЇНА										5,8
Захід										5,6
Центр										5,7
Південь										6,5
Схід										5,9
Донбас										5,7
Заздрісність										
УКРАЇНА										5,5
Захід										5,5
Центр										5,8
Південь										5,7
Схід										5,2
Донбас										4,2
Байдужість до суспільних проблем										
УКРАЇНА										5,2
Захід										4,6
Центр										5,2
Південь										5,9
Схід										5,5
Донбас										5,2
Жадібність										
УКРАЇНА										5,1
Захід										4,7
Центр										5,4
Південь										5,4
Схід										5,1
Донбас										4,7
Войовничість										
УКРАЇНА										5,1
Захід										5,2
Центр										5,0
Південь										6,0
Схід										4,7
Донбас										4,7
Злопам'ятність										
УКРАЇНА										4,7
Захід										4,3
Центр										4,9
Південь										5,5
Схід										4,7
Донбас										3,8
Замкненість										
УКРАЇНА										4,4
Захід										3,8
Центр										4,6
Південь										5,2
Схід										4,3
Донбас										3,9
Підступність										
УКРАЇНА										4,3
Захід										3,8
Центр										4,5
Південь										5,2
Схід										4,0
Донбас										3,5
Жорстокість										
УКРАЇНА										4,1
Захід										3,5
Центр										4,2
Південь										5,0
Схід										4,3
Донбас										3,8
Ворожість до людей іншої національності										
УКРАЇНА										3,6
Захід										2,9
Центр										3,8
Південь										4,6
Схід										3,4
Донбас										3,0

* За 11-бальною шкалою від 0 до 10, де "0" означає, що "якість не притаманна українцям", а "10" – "якість притаманна українцям".

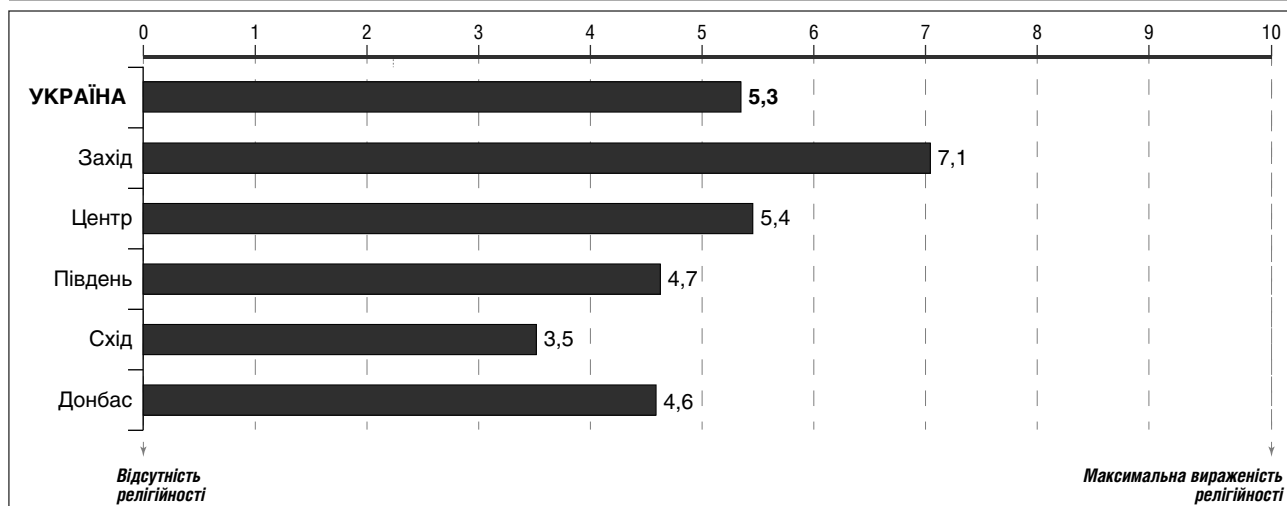
Якою мірою українцям притаманна кожна з наведених якостей?*
середній бал

(продовження)

* За 11-бальною шкалою від 0 до 10, де "0" означає, що "якість не притаманна українцям", а "10" – "якість притаманна українцям".

Наскільки Ви релігійні?*
середній бал

* За 11-бальною шкалою від 0 до 10 балів, де "0" означає відсутність релігійності, а "10" – максимальну вираженість релігійності.

Які з наведених цінностей мають найбільше значення для Вас як принципи, якими Ви керуєтеся у Вашому житті?*
% опитаних

	Україна	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
Здоров'я (фізичне і психічне)	58,4	62,3	60,9	48,5	53,7	62,7
Щасливе сімейне життя	40,9	44,9	42,2	30,8	41,4	34,2
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	39,3	32,6	37,8	34,4	50,6	47,0
Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	23,9	21,6	25,8	20,7	23,9	26,5
Цікава робота	21,1	17,8	22,5	22,0	23,1	17,8
Активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	18,9	18,0	14,0	22,8	28,0	14,5
Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей)	15,4	12,3	17,3	18,3	13,7	15,4
Любов (духовна та фізична близькість з коханою людиною)	13,7	13,3	13,0	17,8	13,0	13,6
Наявність хороших і вірних друзів	11,1	10,2	8,9	16,6	12,3	14,5
Упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	10,6	9,1	10,1	14,5	10,4	11,1
Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	9,5	9,7	10,5	8,7	6,3	14,5
Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення)	9,1	10,4	10,5	10,4	4,1	9,4
Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)	5,2	6,8	3,6	8,7	4,8	3,4
Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	4,6	6,6	3,6	5,4	4,6	0,8
Суспільне визнання (повага оточуючих, колег по роботі)	3,4	4,0	2,9	5,4	2,7	1,7
Краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві)	2,7	2,1	2,2	5,8	2,2	2,6
Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу)	1,9	2,1	1,2	3,7	2,2	0,0
Творчість (можливість творчої діяльності)	0,6	1,5	0,1	1,2	0,0	0,8
Важко відповісти	2,2	1,1	5,2	0,4	0,0	0,0

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

Які з наведених цінностей мають найбільше значення для Вас як принципи, якими Ви керуєтеся у Вашому житті?*

% опитаних, залежно від віку респондентів

(продовження)

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Здоров'я (фізичне і психічне)	41,5	50,4	58,4	66,6	72,1
Щасливе сімейне життя	37,1	45,0	45,6	39,7	38,7
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	32,5	40,9	40,8	41,4	41,4
Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	11,6	15,1	18,9	31,4	38,0
Цікава робота	31,6	28,0	24,3	14,7	10,5
Активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	28,3	20,7	20,5	16,1	11,0
Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей)	16,7	16,4	13,3	15,9	14,6
Любов (духовна та фізична близькість з коханою людиною)	20,8	19,4	11,4	8,8	9,0
Наявність хороших і вірних друзів	14,4	12,1	12,3	8,5	9,0
Упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів)	10,8	11,3	7,8	11,9	10,7
Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	10,8	9,4	11,7	9,6	6,9
Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення)	14,4	9,4	10,2	7,6	4,9
Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)	7,8	6,5	4,2	3,4	3,9
Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	3,5	2,7	4,2	4,0	7,5
Суспільне визнання (повага оточуючих, колег по роботі)	3,5	2,7	3,9	4,0	3,0
Краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві)	2,4	1,3	4,5	2,5	2,6
Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу)	3,8	3,0	0,6	1,7	0,4
Творчість (можливість творчої діяльності)	1,7	0,5	0,6	0,3	0,0
Важко відповісти	1,4	1,1	1,5	2,3	3,9

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

Які з наведених цінностей мають найбільше значення для Вас як принципи, якими Ви керуєтеся у Вашому житті?*

% опитаних, залежно від національності та мови спілкування в родині

(продовження)

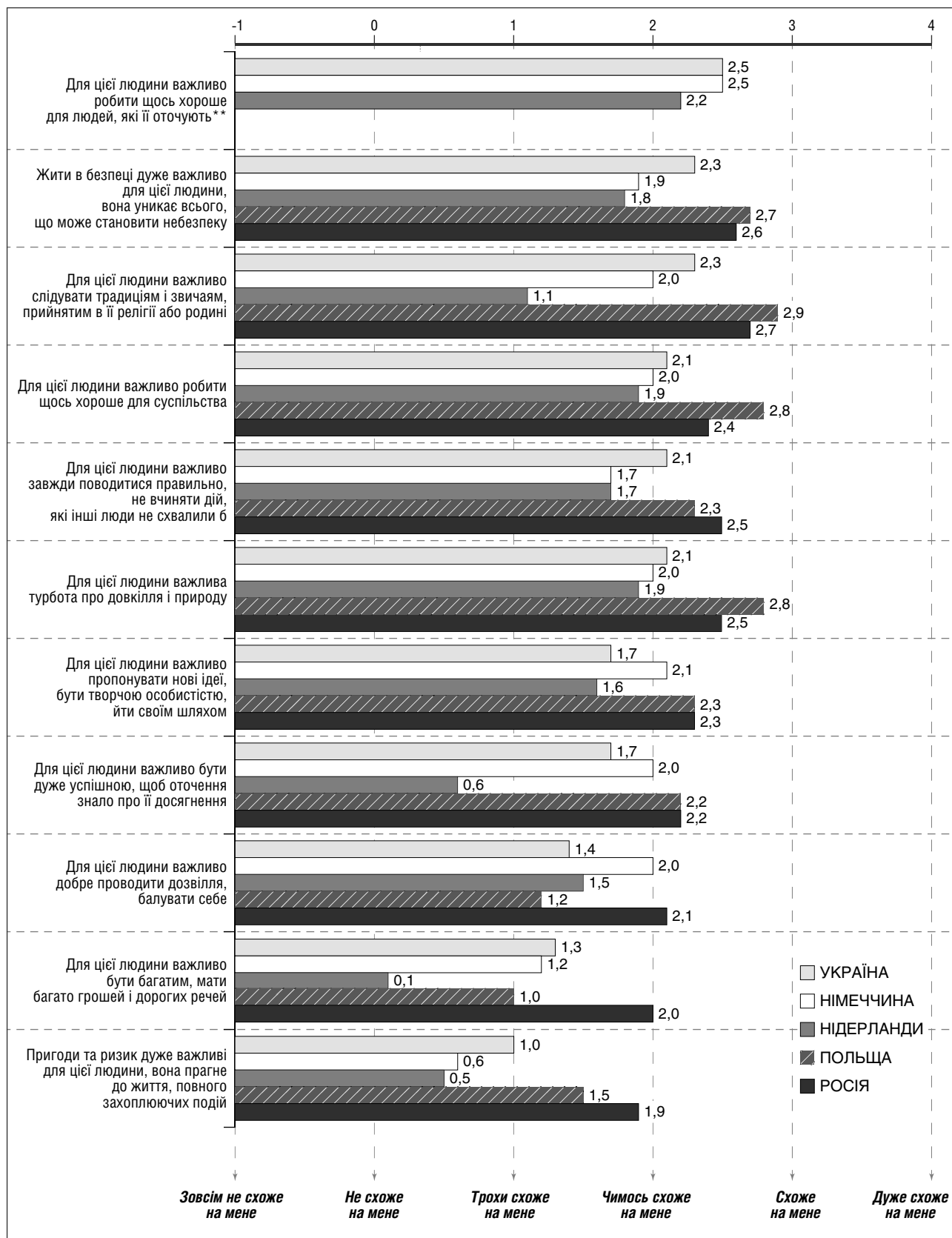
	НАЦІОНАЛЬНІСТЬ		МОВА СПІЛКУВАННЯ В РОДИНІ		
	Українці	Росіяни	Українська	Іноді українська, іноді російська	Російська
Здоров'я (фізичне і психічне)	58,0	68,3	61,2	55,9	54,2
Щасливе сімейне життя	40,6	42,5	42,7	39,3	38,0
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	38,8	48,3	37,3	39,0	44,8
Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	23,9	22,5	23,8	27,8	21,3
Цікава робота	21,2	23,3	20,0	21,1	23,2
Активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	19,2	12,5	17,3	26,2	16,4
Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей)	16,1	5,8	14,8	17,2	14,9
Любов (духовна та фізична близькість з коханою людиною)	13,9	10,0	13,9	10,2	16,0
Наявність хороших і вірних друзів	11,0	10,8	10,4	13,8	10,7
Упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	10,3	15,8	9,0	10,2	14,7
Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	9,5	9,2	9,5	8,2	10,9
Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення)	9,4	5,0	9,8	7,3	8,7
Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)	5,4	3,3	4,6	4,6	7,2
Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	4,6	5,0	5,4	3,9	3,2
Суспільне визнання (повага оточуючих, колег по роботі)	3,5	2,5	3,9	2,2	3,2
Краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві)	2,6	3,3	2,3	3,1	3,2
Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу)	2,0	0,0	1,5	2,2	2,1
Творчість (можливість творчої діяльності)	0,6	0,0	0,4	0,5	0,9
Важко відповісти	2,3	1,7	2,9	1,9	1,1

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

Наскільки кожен з описаних людей схожий або не схожий на Вас?*

середній бал

* За шестибальною вербалізованою шкалою з такими значеннями: 4 – “дуже схоже на мене”, 3 – “схоже на мене”, 2 – “чимось схоже на мене”, 1 – “трохи схоже на мене”, 0 – “не схоже на мене”, -1 – “зовсім не схоже на мене”.

** В анкетах Польщі та Росії такий варіант відповіді не пропонувався.

Наскільки кожен з описаних людей схожий або не схожий на Вас?*
середній бал

(продовження)

	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
Для цієї людини важливо робити щось хороше для людей, які її оточують	2,5	2,6	2,5	2,5	2,6	2,3
Жити в безпеці дуже важливо для цієї людини, вона уникає всього, що може становити небезпеку	2,3	2,4	2,4	2,2	2,3	2,3
Для цієї людини важливо слідувати традиціям і звичаям, прийнятим в її релігії або родині	2,3	2,7	2,2	2,3	2,2	2,0
Для цієї людини важливо робити щось хороше для суспільства	2,1	2,2	2,1	2,2	2,3	1,8
Для цієї людини важливо завжди поводитися правильно, не вчиняти дій, які інші люди не схвалили б	2,1	2,1	2,0	2,2	2,2	1,9
Для цієї людини важлива турбота про довкілля і природу	2,1	2,2	2,2	2,0	2,2	1,8
Для цієї людини важливо пропонувати нові ідеї, бути творчою особистістю, йти своїм шляхом	1,7	1,7	1,7	1,6	1,8	1,7
Для цієї людини важливо бути дуже успішною, щоб оточення знало про її досягнення	1,7	1,7	1,6	1,7	1,7	1,5
Для цієї людини важливо добре проводити дозвілля, балувати себе	1,4	1,3	1,4	1,3	1,5	1,2
Для цієї людини важливо бути багатим, мати багато грошей і дорогих речей	1,3	1,2	1,3	1,2	1,3	1,4
Пригоди та ризик дуже важливі для цієї людини, вона прагне до життя, повного захоплюючих подій	1,0	1,0	1,1	0,9	0,9	0,7

* За шестибальною вербалізованою шкалою з такими значеннями: 4 – “дуже схоже на мене”, 3 – “схоже на мене”, 2 – “чимось схоже на мене”, 1 – “трохи схоже на мене”, 0 – “не схоже на мене”, -1 – “зовсім не схоже на мене”.

Наскільки кожен з описаних людей схожий або не схожий на Вас?*

середній бал

(продовження)

	ВІК (УКРАЇНА)					НАЦІОНАЛЬНІСТЬ (УКРАЇНА)	
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Українці	Росіяни
Для цієї людини важливо робити щось хороше для людей, які її оточують	2,6	2,5	2,6	2,6	2,5	2,6	2,4
Жити в безпеці дуже важливо для цієї людини, вона уникає усього, що може становити небезпеку	2,3	2,4	2,2	2,4	2,4	2,4	2,2
Для цієї людини важливо слідувати традиціям і звичаям, прийнятим в її релігії або родині	2,1	2,2	2,3	2,4	2,5	2,3	2,0
Для цієї людини важливо робити щось хороше для суспільства	2,2	2,1	2,2	2,1	2,1	2,2	1,8
Для цієї людини важливо завжди поводитися правильно, не вчиняти дій, які інші люди не схвалили б	1,9	1,9	2,2	2,1	2,3	2,1	2,0
Для цієї людини важлива турбота про довкілля і природу	2,1	2,1	2,2	2,1	2,2	2,2	2,0
Для цієї людини важливо пропонувати нові ідеї, бути творчою особистістю, йти своїм шляхом	2,2	1,9	1,9	1,5	1,1	1,7	1,3
Для цієї людини важливо бути дуже успішною, щоб оточення знало про її досягнення	2,0	1,9	1,8	1,5	1,2	1,7	1,4
Для цієї людини важливо добре проводити дозвілля, балувати себе	1,9	1,6	1,5	1,2	0,8	1,4	1,1
Для цієї людини важливо бути багатим, мати багато грошей і дорогих речей	1,6	1,6	1,4	1,2	0,8	1,3	1,0
Пригоди та ризик дуже важливі для цієї людини, вона прагне до життя, повного захоплюючих подій	1,6	1,2	1,2	0,8	0,4	1,0	0,5

* За шестиступальною вербалізованою шкалою з такими значеннями: 4 – “дуже схоже на мене”, 3 – “схоже на мене”, 2 – “чимось схоже на мене”, 1 – “трохи схоже на мене”, 0 – “не схоже на мене”, -1 – “зовсім не схоже на мене”.

Наскільки важливо у Вашому житті...?

% опитаних

	Дуже важливо	Скоріше важливо	Не дуже важливо	Зовсім не важливо	Не відповіли
Сім'я					
Україна	92,7	6,6	0,2	0,1	0,4
Німеччина	77,6	17,9	3,6	0,6	0,3
Нідерланди	85,5	8,8	2,3	1,3	2,2
Польща	92,1	6,4	0,3	0,3	0,8
Росія	85,0	12,7	1,3	0,5	0,5
Друзі					
Україна	46,7	44,9	7,4	0,5	0,5
Німеччина	50,9	42,6	6,1	0,3	0,0
Нідерланди	49,6	45,1	4,3	0,3	0,7
Польща	38,3	55,2	5,0	1,2	0,2
Росія	34,6	45,8	15,2	3,5	0,9
Робота					
Україна	44,3	36,5	12,1	6,4	0,7
Німеччина	39,4	40,5	9,9	7,0	3,2
Нідерланди	29,5	49,1	12,4	5,2	3,8
Польща	64,2	25,0	4,0	3,8	2,9
Росія	45,0	29,3	9,4	9,7	6,6
Вільний час, дозвілля					
Україна	28,8	46,5	21,8	1,9	1,0
Німеччина	31,6	55,8	11,4	1,0	0,3
Нідерланди	40,4	52,6	5,7	0,2	1,0
Польща	35,0	50,5	11,6	1,2	1,6
Росія	29,4	45,2	18,5	5,1	1,8
Релігія					
Україна	18,7	36,7	32,2	11,5	0,8
Німеччина	13,1	24,9	36,1	25,6	0,3
Нідерланди	10,7	14,5	28,9	43,8	2,1
Польща	45,7	33,9	15,1	4,8	0,5
Росія	14,3	27,5	30,5	22,4	5,3
Політика					
Україна	4,9	24,6	49,1	20,6	0,8
Німеччина	10,1	34,2	42,5	13,1	0,0
Нідерланди	3,3	36,5	46,3	12,4	1,5
Польща	5,3	27,5	44,9	21,8	0,5
Росія	6,9	20,2	40,1	30,3	2,5

Наскільки важливо у Вашому житті...?

% опитаних

(продовження)

	Дуже важливо	Скоріше важливо	Не дуже важливо	Зовсім не важливо	Не відповіли
Сім'я					
УКРАЇНА	92,7	6,6	0,2	0,1	0,4
Захід	91,9	7,8	0,2	0,0	0,0
Центр	93,9	5,8	0,1	0,0	0,1
Південь	95,4	3,3	0,0	0,8	0,4
Схід	92,5	5,5	0,2	0,0	1,7
Донбас	83,1	16,1	0,0	0,8	0,0
Друзі					
УКРАЇНА	46,7	44,9	7,4	0,5	0,5
Захід	47,2	42,4	10,0	0,4	0,0
Центр	50,8	43,3	5,4	0,3	0,1
Південь	61,8	34,4	2,5	0,8	0,4
Схід	36,0	52,9	8,7	0,5	1,9
Донбас	24,1	58,6	16,4	0,9	0,0
Робота					
УКРАЇНА	44,3	36,5	12,1	6,4	0,7
Захід	39,2	44,1	9,7	6,8	0,2
Центр	41,4	37,1	14,0	6,9	0,5
Південь	56,8	24,9	10,0	7,5	0,8
Схід	46,3	34,7	12,5	4,8	1,7
Донбас	51,7	32,8	11,2	4,3	0,0
Вільний час, дозвілля					
УКРАЇНА	28,8	46,5	21,8	1,9	1,0
Захід	30,0	44,4	23,7	1,9	0,0
Центр	27,8	47,9	21,7	1,6	1,2
Південь	34,7	43,4	17,8	3,3	0,8
Схід	28,0	46,6	22,0	1,0	2,4
Донбас	22,2	51,3	23,1	3,4	0,0
Релігія					
УКРАЇНА	18,7	36,7	32,2	11,5	0,8
Захід	42,8	46,8	7,6	2,5	0,2
Центр	16,1	37,0	36,6	9,9	0,5
Південь	7,0	31,8	43,4	16,9	0,8
Схід	5,3	26,7	45,8	19,8	2,4
Донбас	11,1	38,5	31,6	18,8	0,0
Політика					
УКРАЇНА	4,9	24,6	49,1	20,6	0,8
Захід	4,7	27,1	47,7	20,6	0,0
Центр	4,7	22,4	53,3	19,2	0,4
Південь	3,3	23,8	42,9	29,2	0,8
Схід	6,3	25,4	46,6	19,1	2,7
Донбас	6,0	27,4	48,7	17,9	0,0

Наскільки важливо у Вашому житті...?

% опитаних, залежно від віку

(продовження)

	Дуже важливо	Скоріше важливо	Не дуже важливо	Зовсім не важливо	Не відповіли
Сім'я					
18-29 років	91,5	8,0	0,0	0,2	0,2
30-39 років	94,1	5,1	0,5	0,3	0,0
40-49 років	94,3	5,1	0,0	0,0	0,6
50-59 років	90,7	7,9	0,3	0,3	0,8
60 років і старші	93,1	6,5	0,0	0,0	0,4
Друзі					
18-29 років	56,2	40,7	2,4	0,5	0,2
30-39 років	51,3	45,2	3,0	0,3	0,3
40-49 років	47,3	47,0	5,1	0,0	0,6
50-59 років	43,1	44,2	11,3	0,6	0,8
60 років і старші	37,9	47,1	13,5	1,1	0,4
Робота					
18-29 років	52,6	39,4	6,1	1,7	0,2
30-39 років	56,1	35,8	6,1	1,3	0,5
40-49 років	54,1	38,1	6,9	0,3	0,6
50-59 років	47,6	39,4	9,3	2,8	0,8
60 років і старші	21,2	32,0	25,8	20,0	0,9
Вільний час, дозвілля					
18-29 років	41,3	46,7	10,8	0,7	0,5
30-39 років	36,0	47,0	14,5	0,8	1,6
40-49 років	31,5	47,7	18,3	1,2	1,2
50-59 років	22,4	52,1	23,2	1,1	1,1
60 років і старші	16,3	41,3	37,0	4,5	0,9
Релігія					
18-29 років	11,3	36,8	36,6	15,1	0,2
30-39 років	14,5	37,1	33,3	14,0	1,1
40-49 років	20,7	33,3	34,8	10,2	0,9
50-59 років	22,7	37,8	28,1	10,5	0,9
60 років і старші	23,6	37,6	29,0	8,8	0,9
Політика					
18-29 років	3,8	17,7	52,5	25,5	0,5
30-39 років	2,9	23,6	46,4	26,0	1,1
40-49 років	3,6	28,2	49,8	17,1	1,2
50-59 років	6,2	24,6	48,2	19,8	1,1
60 років і старші	7,1	28,3	48,5	15,7	0,4

Наскільки важливо у Вашому житті...?
% опитаних, залежно від національності та мови спілкування в родині

(продовження)

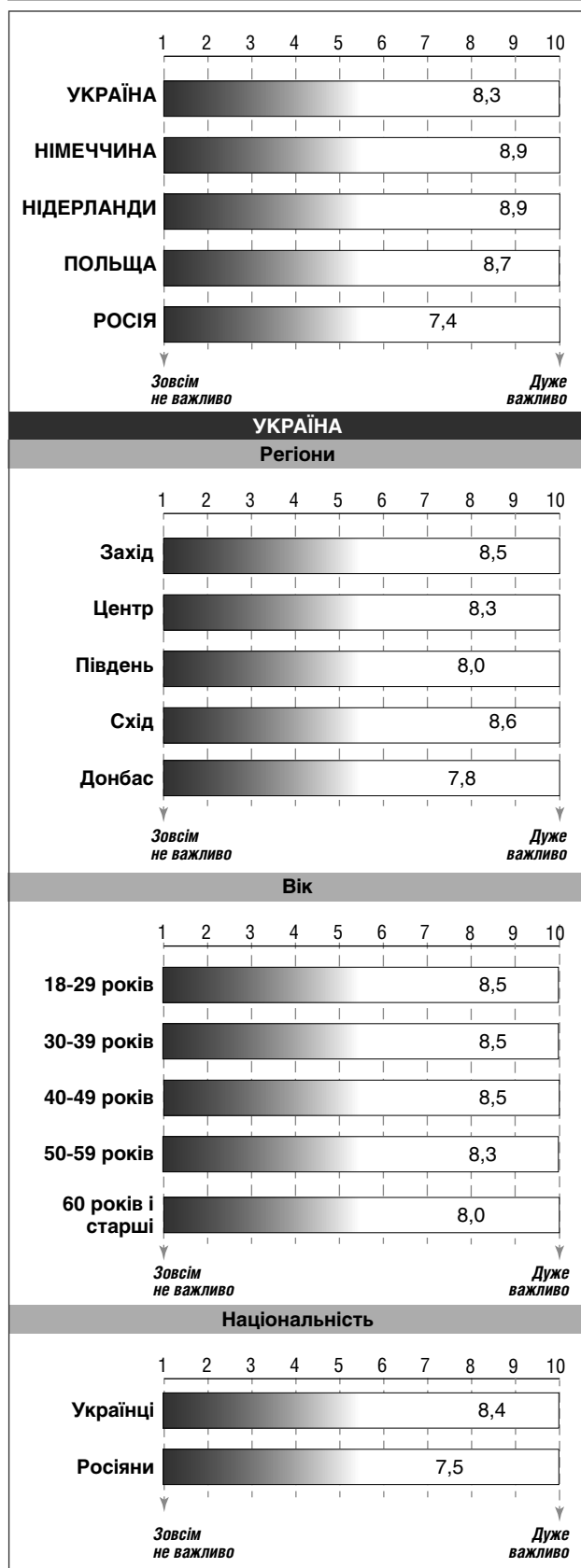
НАЦІОНАЛЬНІСТЬ					
	Дуже важливо	Скоріше важливо	Не дуже важливо	Зовсім не важливо	Не відповіли
Сім'я					
Українці	93,2	6,2	0,2	0,1	0,4
Росіяни	85,8	12,5	0,0	0,0	1,7
Друзі					
Українці	47,5	44,5	7,2	0,4	0,4
Росіяни	34,2	50,8	10,8	2,5	1,7
Робота					
Українці	44,6	36,7	11,8	6,3	0,6
Росіяни	43,8	29,8	16,5	7,4	2,5
Вільний час, дозвілля					
Українці	29,4	46,3	21,5	1,8	1,0
Росіяни	22,3	46,3	25,6	4,1	1,7
Релігія					
Українці	19,2	37,5	32,0	10,7	0,7
Росіяни	6,6	29,8	37,2	23,1	3,3
Політика					
Українці	5,0	24,9	48,9	20,4	0,8
Росіяни	2,5	17,5	53,3	25,0	1,7
МОВА СПІЛКУВАННЯ В РОДИНІ					
	Дуже важливо	Скоріше важливо	Не дуже важливо	Зовсім не важливо	Не відповіли
Сім'я					
Українська	93,2	6,4	0,2	0,1	0,1
Іноді українська, іноді російська	95,6	3,2	0,0	0,0	1,2
Російська	89,1	9,8	0,2	0,2	0,6
Друзі					
Українська	47,0	45,5	7,0	0,4	0,1
Іноді українська, іноді російська	44,4	43,7	10,2	0,2	1,5
Російська	47,8	44,6	6,2	0,9	0,6
Робота					
Українська	39,5	40,9	12,8	6,5	0,3
Іноді українська, іноді російська	48,7	29,8	12,6	7,0	1,9
Російська	52,0	31,6	10,2	5,5	0,6
Вільний час, дозвілля					
Українська	26,7	48,1	22,9	1,8	0,4
Іноді українська, іноді російська	29,5	41,2	25,2	1,5	2,7
Російська	33,5	46,9	16,2	2,6	0,9
Релігія					
Українська	24,7	41,3	26,7	7,1	0,2
Іноді українська, іноді російська	12,3	35,8	35,6	13,6	2,7
Російська	9,4	26,9	42,4	20,5	0,9
Політика					
Українська	5,0	24,6	51,6	18,6	0,2
Іноді українська, іноді російська	6,1	28,1	45,3	18,9	1,7
Російська	3,6	20,9	47,3	26,7	1,5

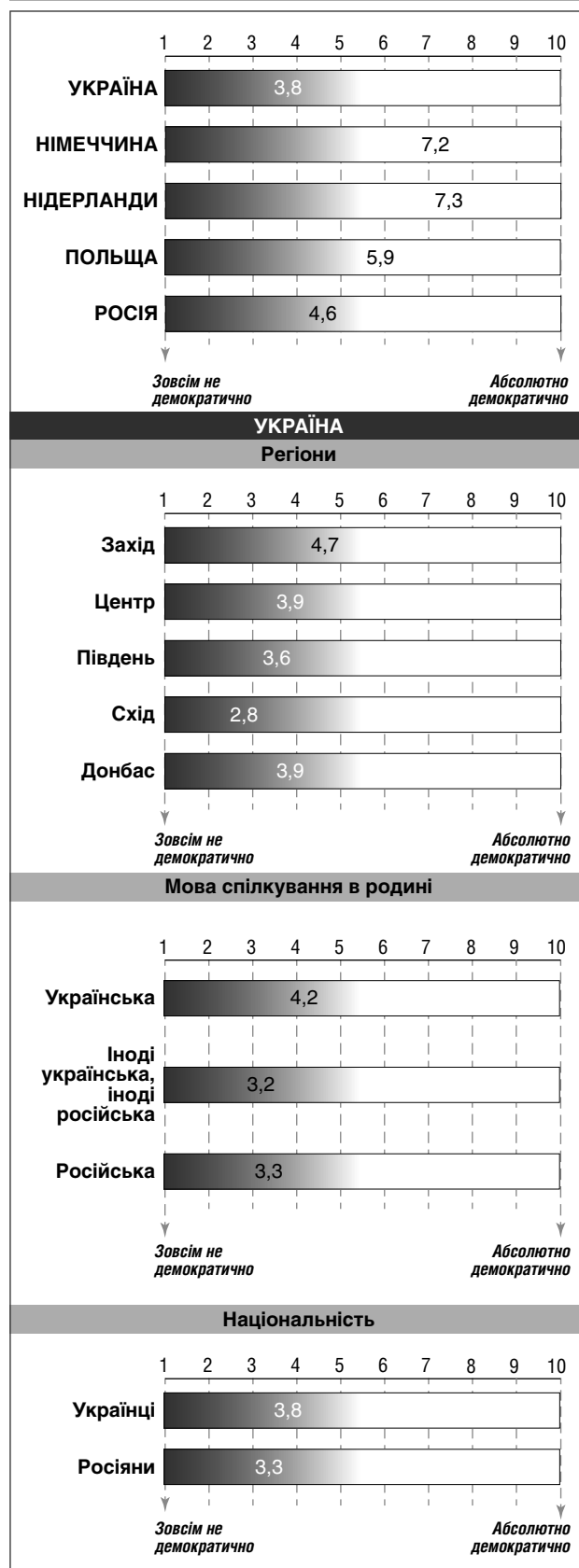
Які з наведених якостей, що їх можна виховувати у дітей в сім'ї, Ви вважаєте особливо важливими?*
% опитаних

	Україна	Німеччина	Нідерланди	Польща	Росія
Працьовитість	77,8	17,9	31,3	17,9	84,5
Відповідальність	67,2	80,9	90,8	81,0	77,5
Терпимість і пошана до інших людей	51,5	66,7	86,0	82,6	63,5
Рішучість	42,9	59,6	37,1	19,3	45,4
Ощадливість (бережливе ставлення до грошей і речей)	42,4	38,1	47,5	49,5	50,3
Незалежність	41,6	73,5	60,7	43,4	37,8
Самовираження	36,8	39,2	23,0	41,0	32,1
Слухняність	23,5	12,6	25,6	34,1	34,8
Релігійність	14,8	12,1	13,9	39,5	13,9
Уява	14,3	29,5	20,0	16,8	16,5
Безкорисливість	13,9	5,9	22,9	15,1	22,6
РЕГІОНИ УКРАЇНИ					
	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
Працьовитість	80,7	72,9	78,0	82,1	83,1
Відповідальність	71,2	60,8	64,3	73,7	75,2
Терпимість і пошана до інших людей	50,7	54,2	54,4	48,7	41,0
Рішучість	36,2	44,0	51,9	42,9	44,9
Ощадливість (бережливе ставлення до грошей і речей)	34,5	40,6	51,5	45,2	57,3
Незалежність	32,6	45,8	44,8	43,1	37,3
Самовираження	25,0	37,7	32,4	49,9	41,5
Слухняність	33,8	25,6	21,2	12,5	12,0
Релігійність	40,0	7,5	7,5	6,7	5,9
Уява	11,0	16,2	12,4	16,4	12,0
Безкорисливість	15,4	13,6	16,6	13,7	4,3
ВІК РЕСПОНДЕНТІВ УКРАЇНИ					
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Працьовитість	70,7	72,7	75,3	83,6	84,6
Відповідальність	63,7	66,8	67,9	68,6	68,9
Терпимість і пошана до інших людей	48,9	48,9	48,9	50,8	57,5
Рішучість	49,1	51,5	45,0	38,0	34,1
Ощадливість (бережливе ставлення до грошей і речей)	35,4	42,2	41,4	46,3	46,1
Незалежність	46,0	48,9	45,9	39,5	31,6
Самовираження	42,9	43,3	41,3	33,1	27,0
Слухняність	24,3	17,7	19,6	24,6	28,5
Релігійність	12,3	11,0	14,8	15,9	19,1
Уява	17,0	18,0	17,2	12,7	9,0
Безкорисливість	15,8	10,2	10,5	13,8	17,0

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше п'яти прийнятних варіантів відповіді.

Наскільки для Вас важливо жити в демократичній країні?*
середній бал

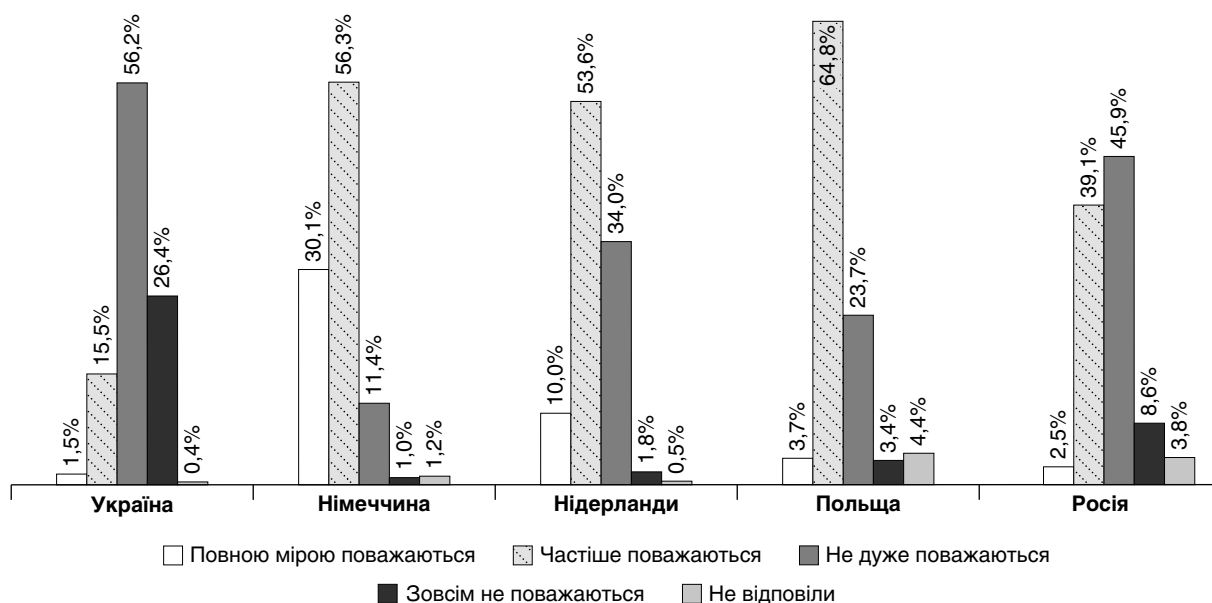
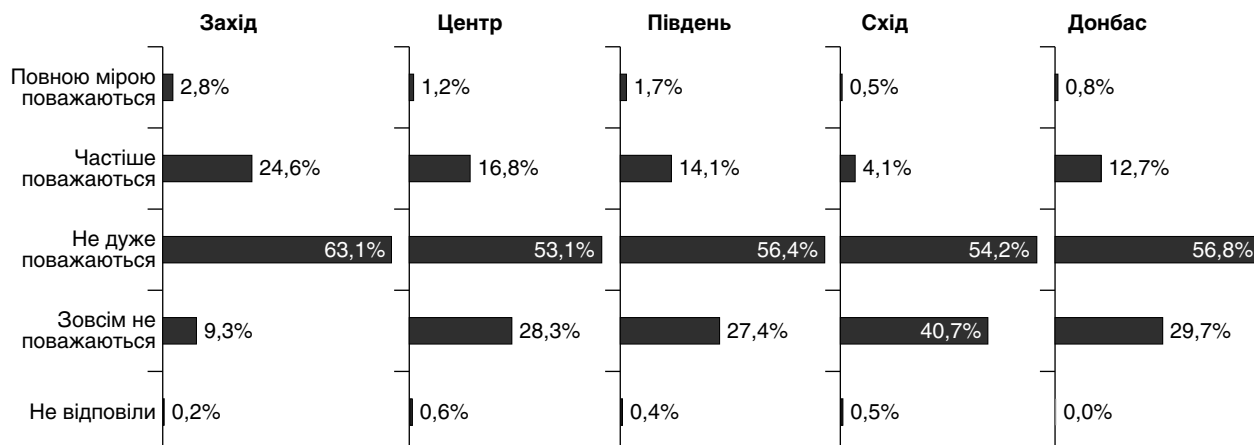
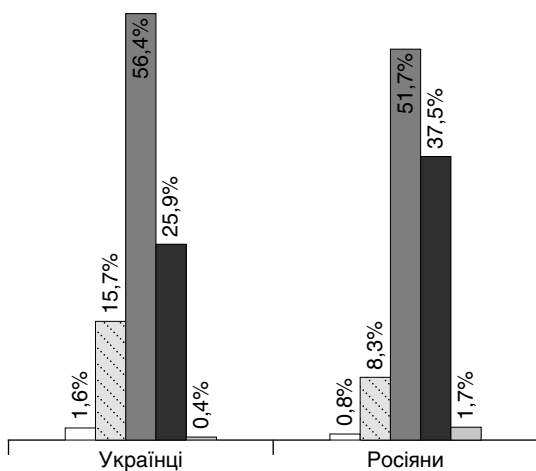
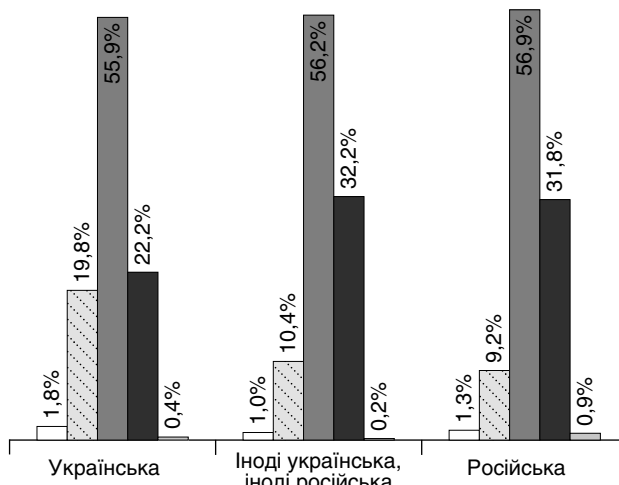
* За 10-бальною шкалою від 1 до 10, де "1" означає "зовсім не важливо", а "10" – "дуже важливо".

Наскільки демократично управляється наша країна зараз?*
середній бал

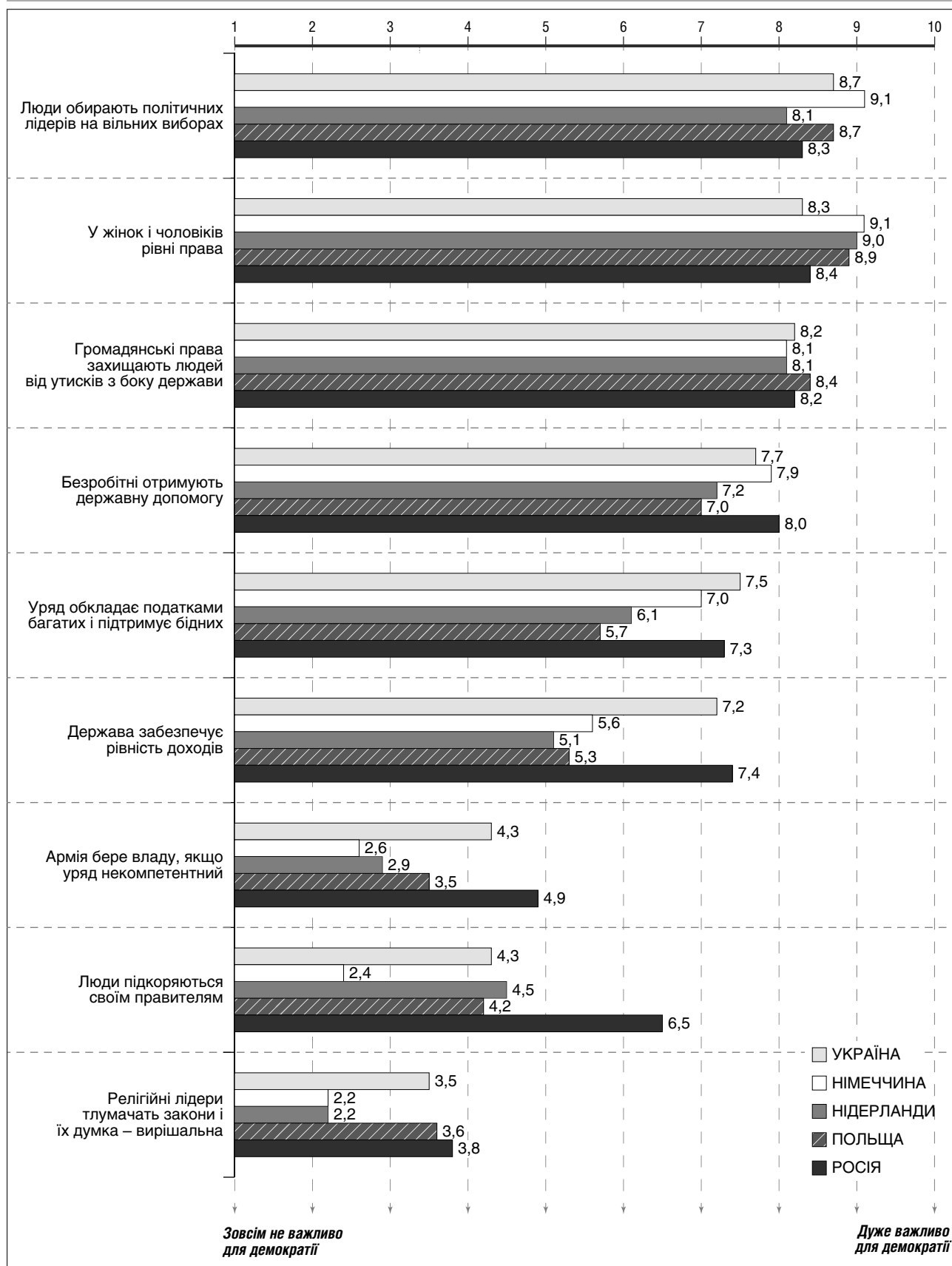
* За 10-бальною шкалою від 1 до 10, де "1" означає "зовсім не демократично", а "10" – "абсолютно демократично".

Якою мірою сьогодні в нашій країні поважаються права людини?

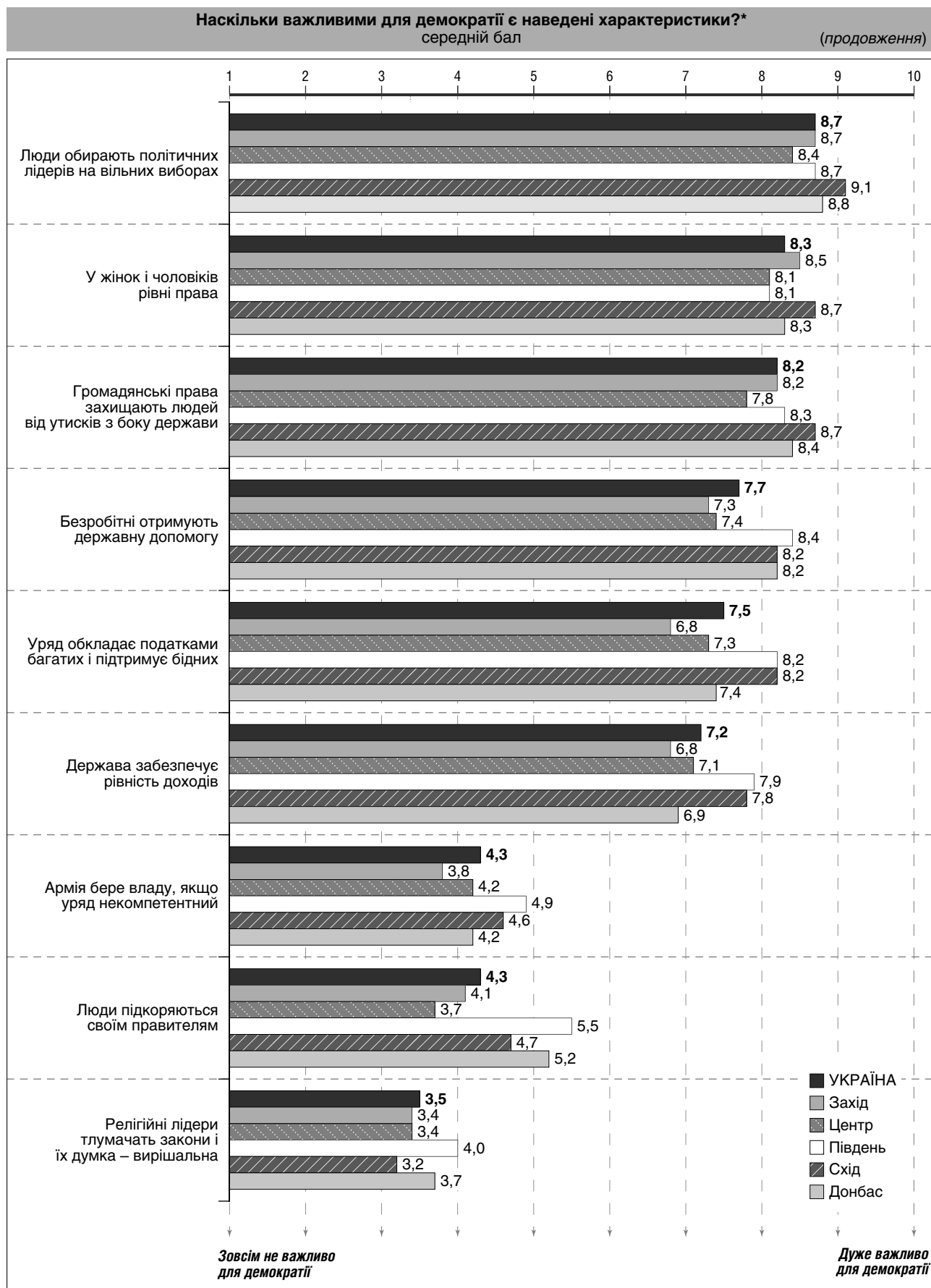
% опитаних

Регіони України

Національність

Мова спілкування в родині

□ Повною мірою поважаються ▨ Частіше поважаються ■ Не дуже поважаються
 ■ Зовсім не поважаються □ Не відповіли

Наскільки важливими для демократії є наведені характеристики?*
середній бал

* За 10-бальною шкалою від 1 до 10, де "1" означає "зовсім не важливо для демократії", а "10" – "дуже важливо для демократії".

* За 10-бальною шкалою від 1 до 10, де "1" означає "зовсім не важливо для демократії", а "10" – "дуже важливо для демократії".

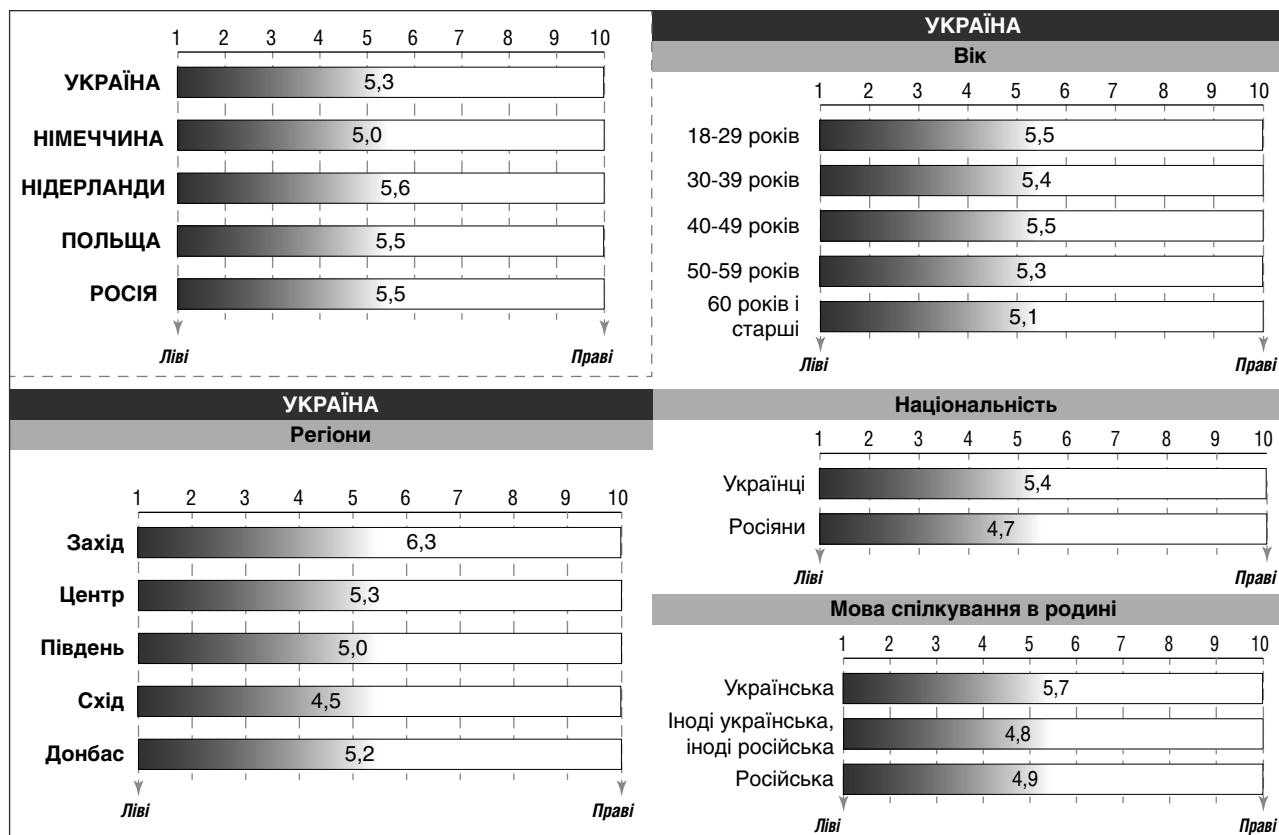
Наскільки наведені деякі типи політичних систем є хорошими для нашої країни?
% опитаних

	Дуже хороша	Скоріше хороша	Скоріше погана	Дуже погана	Не відповіли
Демократична політична система					
Україна	35,8	50,7	10,3	3,0	0,2
Німеччина	64,8	29,3	3,0	1,6	1,3
Нідерланди	34,3	46,3	4,5	1,0	14,0
Польща	18,0	55,9	12,5	2,4	11,2
Росія	20,8	46,5	12,6	4,6	15,5
Сильний лідер, не залежний від парламенту та виборів					
Україна	35,0	44,9	14,3	5,7	0,2
Німеччина	3,7	17,0	25,1	50,3	3,9
Нідерланди	3,6	23,3	28,0	26,1	18,9
Польща	2,7	17,3	40,7	31,7	7,6
Росія	26,0	41,0	16,1	5,4	11,5
Не уряд, а експерти приймають рішення, які вважають кращими для країни					
Україна	20,6	48,1	23,2	8,0	0,2
Німеччина	12,2	44,5	27,0	12,3	4,0
Нідерланди	6,0	43,8	25,6	7,0	17,5
Польща	16,5	58,1	12,3	2,5	10,6
Росія	16,3	38,8	21,9	6,7	16,3
Правлять військові або військовий режим					
Україна	1,7	10,7	46,7	40,7	0,3
Німеччина	1,1	3,0	18,7	75,3	1,9
Нідерланди	0,2	2,2	23,2	63,6	10,8
Польща	1,0	18,0	38,5	30,1	12,5
Росія	3,6	10,7	34,8	39,9	11,0
РЕГІОНИ УКРАЇНИ					
Демократична політична система					
Захід	38,1	48,9	11,0	1,9	0,0
Центр	37,5	48,2	11,4	2,6	0,3
Південь	35,7	47,7	10,4	5,4	0,8
Схід	29,2	59,8	6,7	4,1	0,2
Донбас	38,1	48,3	11,9	1,7	0,0
Сильний лідер, не залежний від парламенту та виборів					
Захід	40,7	37,8	16,0	5,5	0,0
Центр	34,0	49,1	10,4	6,4	0,1
Південь	41,5	35,3	16,2	6,6	0,4
Схід	28,0	53,9	15,2	2,7	0,2
Донбас	29,1	34,2	25,6	11,1	0,0
Не уряд, а експерти приймають рішення, які вважають кращими для країни					
Захід	16,1	47,2	28,6	8,1	0,0
Центр	25,7	49,2	18,1	6,9	0,1
Південь	27,1	37,9	25,0	9,2	0,8
Схід	15,7	54,2	21,2	8,7	0,2
Донбас	8,5	43,6	38,5	9,4	0,0
Правлять військові або військовий режим					
Захід	2,1	8,9	49,4	39,6	0,0
Центр	1,7	13,1	45,2	39,9	0,1
Південь	2,5	9,5	42,7	44,4	0,8
Схід	1,0	9,9	46,7	42,2	0,2
Донбас	0,9	6,8	53,0	38,5	0,9

Говорять, що в політиці є “ліві” і “праві”. Де за своїми поглядами Ви розташовуєтеся на цій шкалі?*

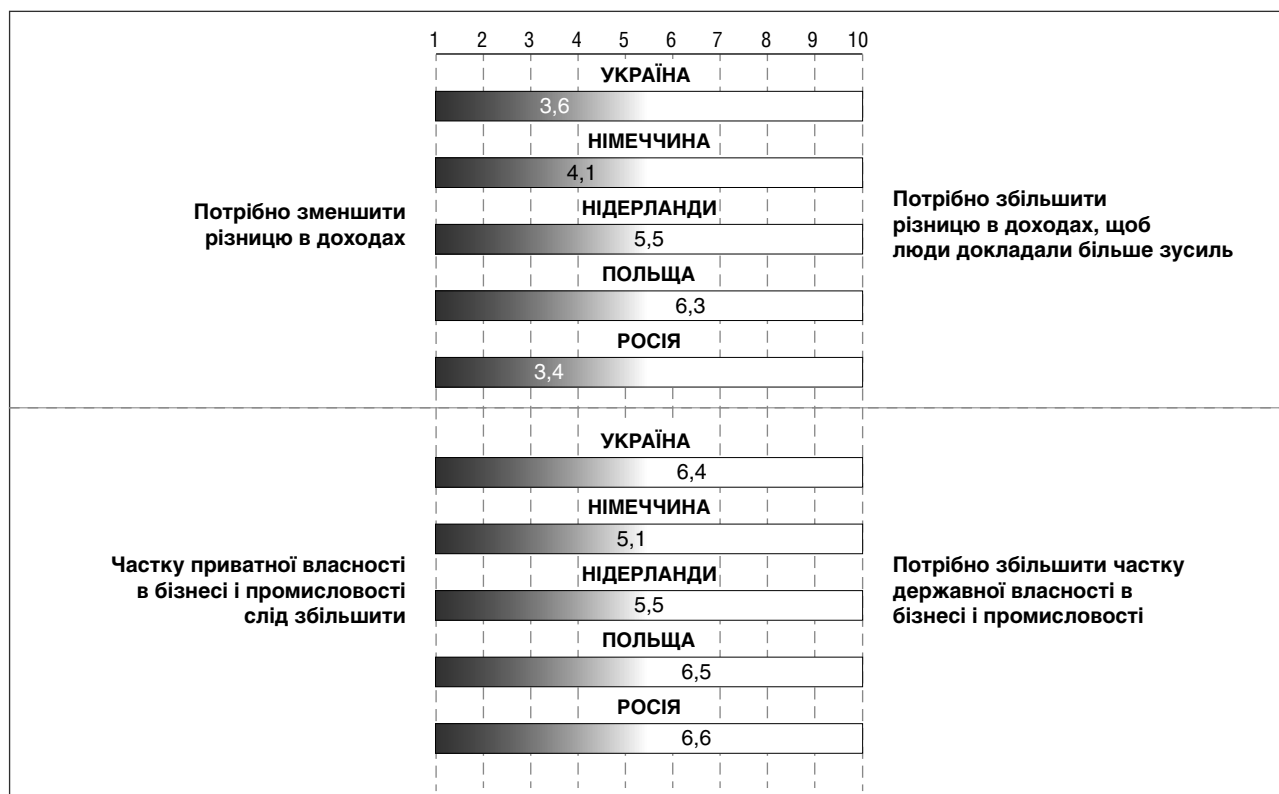
середній бал

* За 10-бальною шкалою від “1” до “10”, де “1” означає “ліві”, а “10” – “праві”.

Якою мірою Ви згодні з наведеними думками?*

середній бал

** За 10-бальною шкалою, від 1 до 10, де “1” означає повну згоду з думкою, розташованою ліворуч, а “10” – з думкою справа. Також можна обрати будь-яке проміжне число на шкалі, залежно від того, якою мірою ближче кожне з двох суджень.

Якою мірою Ви згодні з наведеними думками?*

середній бал

(продовження)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Уряд повинен нести більше відповідальності за те, щоб усі громадяни були забезпечені											
											УКРАЇНА
											3,3
											НІМЕЧЧИНА
											4,8
											НІДЕРЛАНДИ
Конкуренція – це добре. Вона спонукає людей напружено працювати та розвивати нові ідеї											5,8
											ПОЛЬЩА
											4,5
											РОСІЯ
											3,1
Зрештою, старання робота, як правило, винагороджується											УКРАЇНА
											4,3
											НІМЕЧЧИНА
											4,1
											НІДЕРЛАНДИ
											4,8
Люди можуть розбагатіти лише за рахунок інших											ПОЛЬЩА
											4,9
											РОСІЯ
											4,4
Люди повинні самі себе забезпечувати, а не сподіватися на Уряд											УКРАЇНА
											4,8
											НІМЕЧЧИНА
											4,6
											НІДЕРЛАНДИ
											4,8
Конкуренція шкідлива: вона пробуджує у людей їх гірші якості											ПОЛЬЩА
											5,7
											РОСІЯ
											4,9
Старання робота зазвичай не призводить до успіху: для нього потрібні удача і зв'язки											УКРАЇНА
											5,7
											НІМЕЧЧИНА
											5,8
											НІДЕРЛАНДИ
											6,1
Рівень добробуту може вирости в усіх											ПОЛЬЩА
											6,0
											РОСІЯ
											5,4

* За 10-бальною шкалою, від 1 до 10, де "1" означає повну згоду з думкою, розташованою ліворуч, а "10" – з думкою справа. Також можна обрати будь-яке проміжне число на шкалі, залежно від того, якою мірою ближче кожне з двох суджень.

Якою мірою Ви згодні з наведеними думками?*									
середній бал									
РЕГІОНИ									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9 10
Потрібно зменшити різницю в доходах	УКРАЇНА								
	3,6								
	Захід								
	3,6								
	Центр								
	3,7								
	Південь								
	3,6								
Частку приватної власності в бізнесі і промисловості слід збільшити	УКРАЇНА								
	6,4								
	Захід								
	5,5								
	Центр								
	6,3								
	Південь								
	6,6								
Уряд повинен нести більше відповідальності за те, щоб усі громадяни були забезпечені	УКРАЇНА								
	3,3								
	Захід								
	3,1								
	Центр								
	3,5								
	Південь								
	2,7								
Конкуренція – це добре. Вона спонукає людей напружено працювати і розвивати нові ідеї	УКРАЇНА								
	4,3								
	Захід								
	3,9								
	Центр								
	4,3								
	Південь								
	4,9								

* За 10-бальною шкалою, від 1 до 10, де "1" означає повну згоду з думкою, розташованою ліворуч, а "10" – з думкою справа. Також можна обрати будь-яке проміжне число на шкалі, залежно від того, якою мірою ближче кожне з двох суджень.

Якою мірою Ви згодні з наведеними думками?*

середній бал

(продовження)

РЕГІОНИ

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Зрештою, старання робота, як правило, винагороджується		УКРАЇНА										Старання робота зазвичай не призводить до успіху: для нього потрібні удача і зв'язки	
		4,8											
		Захід											
		3,7											
		Центр											
		5,0											
		Південь											
		5,3											
	Схід												
	5,4												
	Донбас												
	4,3												
Люди можуть розбагатіти лише за рахунок інших		УКРАЇНА										Рівень добробуту може вирости в усіх	
		5,7											
		Захід											
		6,2											
		Центр											
		5,4											
		Південь											
		5,6											
	Схід												
	5,7												
	Донбас												
	5,6												
ВІК (УКРАЇНА)													
Потрібно зменшити різницю в доходах		18-29 років										Потрібно збільшити різницю в доходах, щоб люди докладали більше зусиль	
		3,8											
		30-39 років											
		3,7											
		40-49 років											
		3,7											
		50-59 років											
		3,6											
	60 років і старші												
	3,2												
Частку приватної власності в бізнесі і промисловості слід збільшити		18-29 років										Потрібно збільшити частку державної власності в бізнесі і промисловості	
		5,8											
		30-39 років											
		6,2											
		40-49 років											
		6,3											
		50-59 років											
		6,4											
	60 років і старші												
	7,0												

* За 10-бальною шкалою, від 1 до 10, де "1" означає повну згоду з думкою, розташованою ліворуч, а "10" – з думкою справа. Також можна обрати будь-яке проміжне число на шкалі, залежно від того, якою мірою ближче кожне з двох суджень.

Якою мірою Ви згодні з наведеними думками?*										
середній бал										
(продовження)										
ВІК (УКРАЇНА)										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Уряд повинен нести більше відповідальності за те, щоб усі громадяни були забезпечені	18-29 років									
	3,3									
	30-39 років									
	3,5									
	40-49 років									
	3,3									
	50-59 років									
3,3										
60 років і старші										
3,1										
Конкуренція – це добре. Вона спонукає людей напружено працювати і розвивати нові ідеї	18-29 років									
	4,1									
	30-39 років									
	4,2									
	40-49 років									
	4,3									
	50-59 років									
4,4										
60 років і старші										
4,5										
Зрештою, старання робота, як правило, винагороджується	18-29 років									
	4,6									
	30-39 років									
	4,8									
	40-49 років									
	4,8									
	50-59 років									
4,8										
60 років і старші										
4,8										
Люди можуть розбагатіти лише за рахунок інших	18-29 років									
	5,7									
	30-39 років									
	5,7									
	40-49 років									
	6,0									
	50-59 років									
5,7										
60 років і старші										
5,6										
Люди повинні самі себе забезпечувати, а не сподіватися на Уряд										
Конкуренція шкідлива: вона пробуджує у людей їх гірші якості										
Старання робота зазвичай не призводить до успіху: для нього потрібні удача і зв'язки										
Рівень добробуту може евірусти в усіх										

* За 10-бальною шкалою, від 1 до 10, де "1" означає повну згоду з думкою, розташованою ліворуч, а "10" – з думкою справа. Також можна обрати будь-яке проміжне число на шкалі, залежно від того, якою мірою ближче кожне з двох суджень.

Якою мірою Ви згодні з наведеними думками?*

середній бал

(продовження)

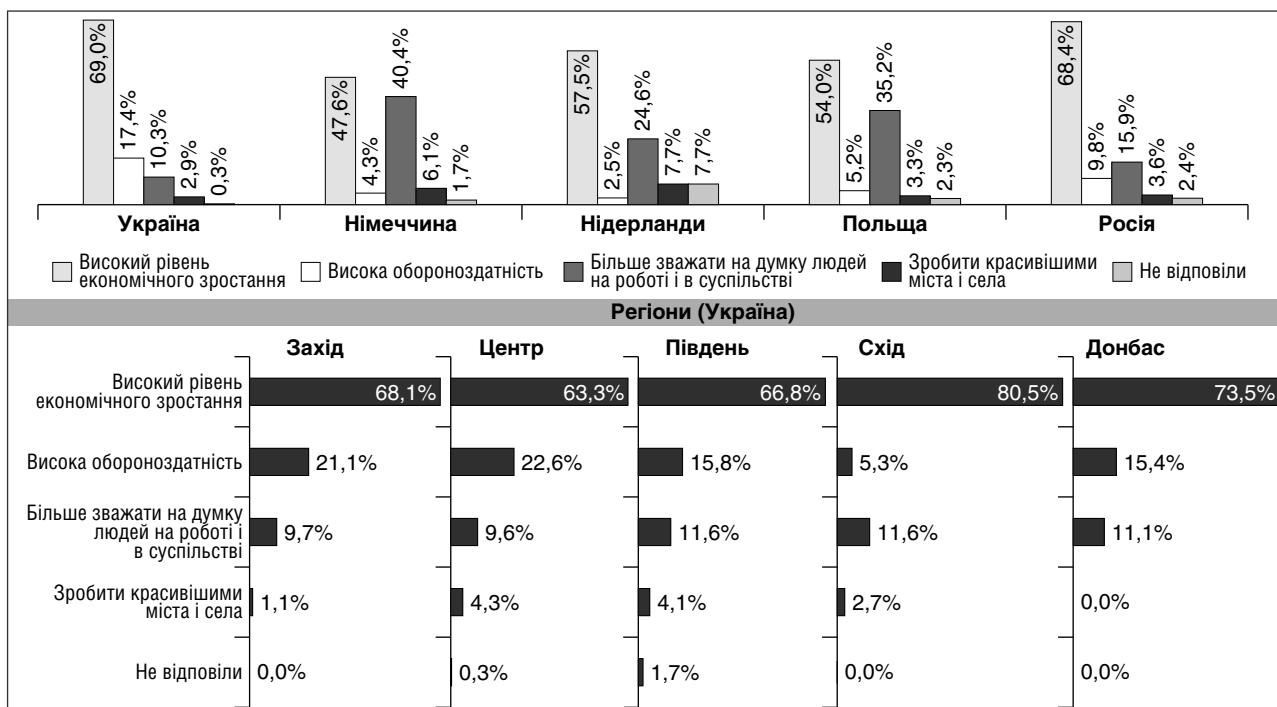
НАЦІОНАЛЬНІСТЬ (УКРАЇНА)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Потрібно зменшити різницю в доходах	Українці										Потрібно збільшити різницю в доходах, щоб люди докладали більше зусиль
	3,6										
	Росіяни										
	2,6										
Частку приватної власності в бізнесі і промисловості слід збільшити	Українці										Потрібно збільшити частку державної власності в бізнесі і промисловості
	6,3										
	Росіяни										
	7,3										
Уряд повинен нести більше відповідальності за те, щоб усі громадяни були забезпечені	Українці										Люди повинні самі себе забезпечувати, а не сподіватися на Уряд
	3,3										
	Росіяни										
	2,9										
Конкуренція – це добре. Вона спонукає людей напружено працювати і розвивати нові ідеї	Українці										Конкуренція шкідлива: вона пробуджує у людей їх гірші якості
	4,3										
	Росіяни										
	4,8										
Зрештою, старання робота, як правило, винагороджується	Українці										Старання робота зазвичай не призводить до успіху: для нього потрібні удача і зв'язки
	4,8										
	Росіяни										
	4,9										
Люди можуть розбагатіти лише за рахунок інших	Українці										Рівень добробуту може вирости в усіх
	5,8										
	Росіяни										
	5,1										

* За 10-бальною шкалою, від 1 до 10, де "1" означає повну згоду з думкою, розташованою ліворуч, а "10" – з думкою справа. Також можна обрати будь-яке проміжне число на шкалі, залежно від того, якою мірою ближче кожне з двох суджень.

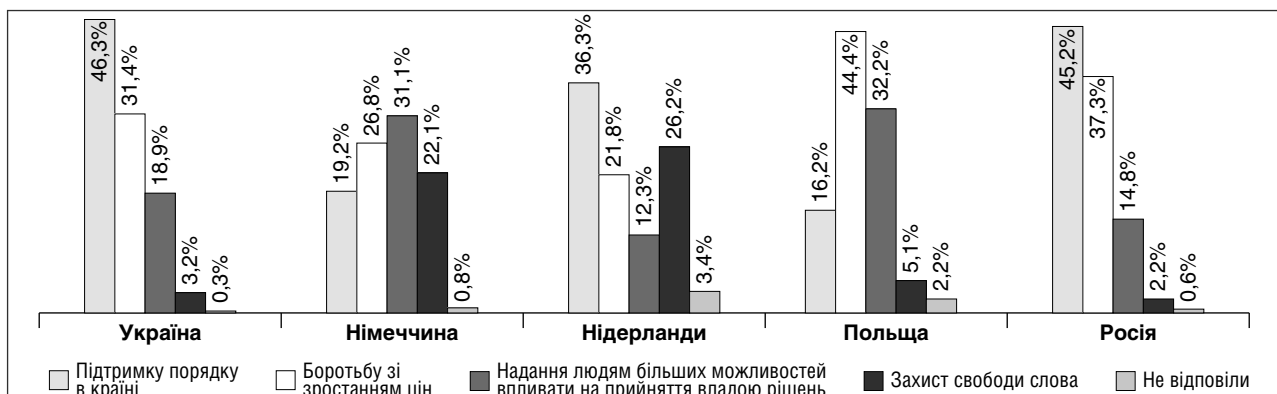
Зараз багато хто обговорює цілі нашої країни на наступні 10 років.
Яку з наведених цілей, що їх багато людей вважають важливими, Ви вважаєте найбільш важливою?

% опитаних

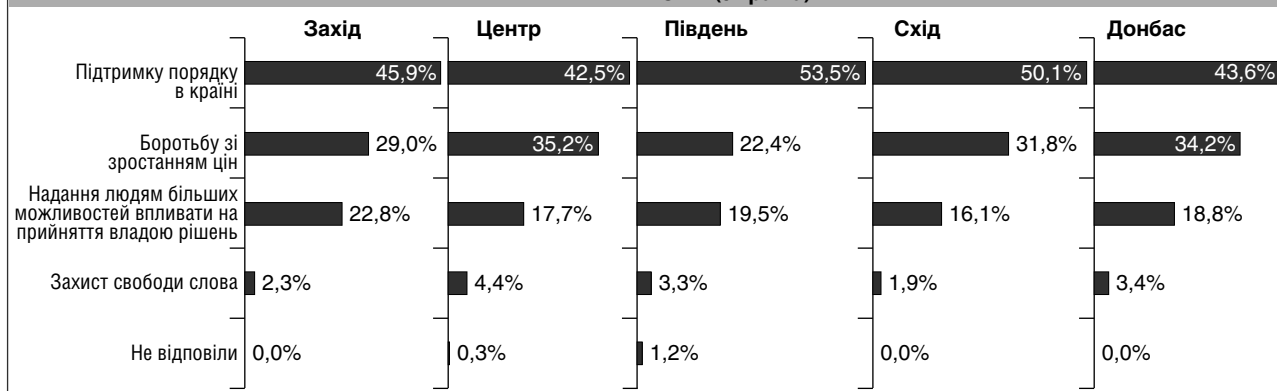

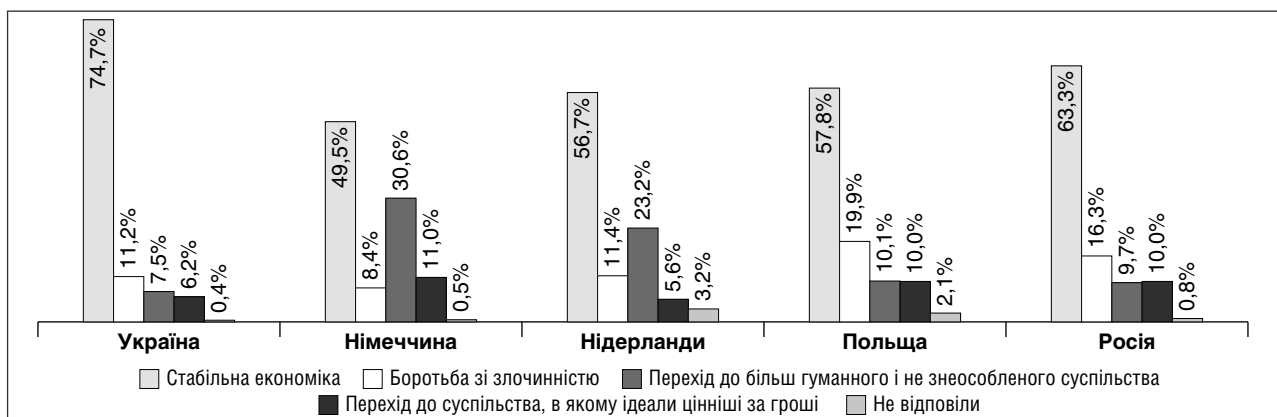
Якщо б Вам довелося вибрати, що з наведеного Ви вважаєте найважливішим?
% опитаних

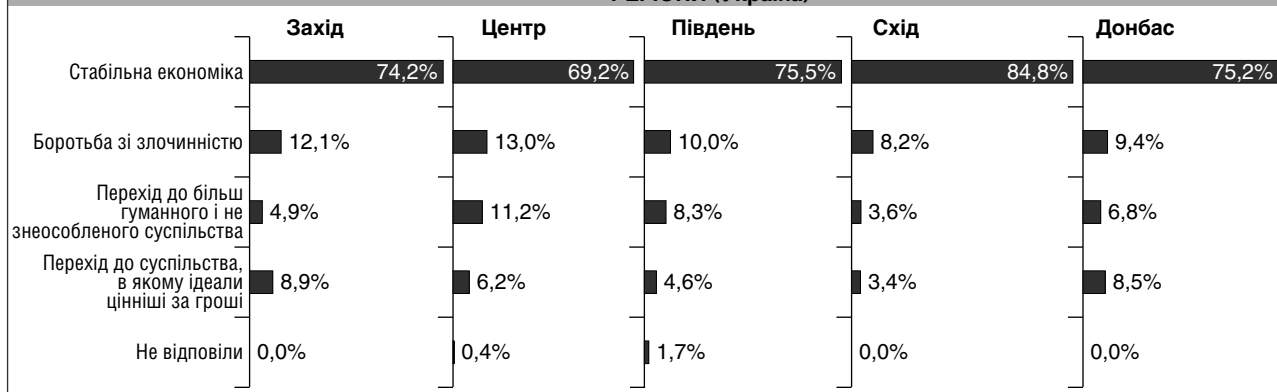
РЕГІОНИ (Україна)

Що є найважливішим у наведеному переліку?
% опитаних

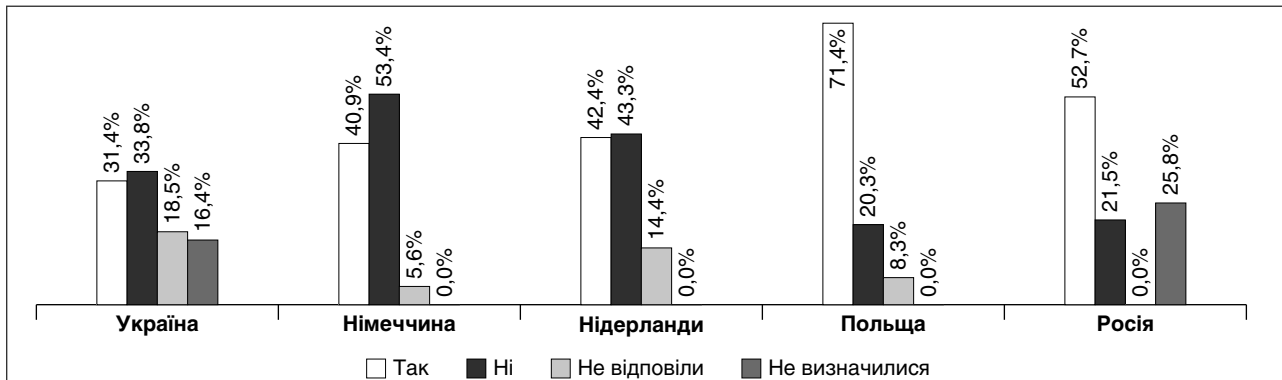

РЕГІОНИ (Україна)

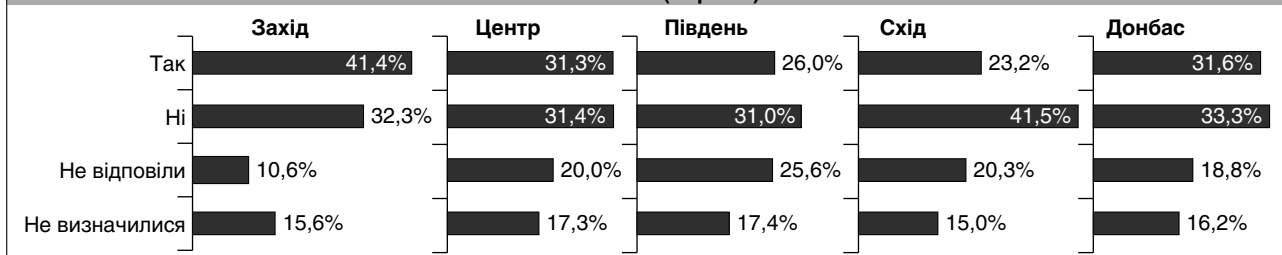

Звичайно, всі ми сподіваємося, що ще однієї війни не буде, але, якщо так все ж таки станеться, чи будете Ви воювати за свою країну?
% опитаних

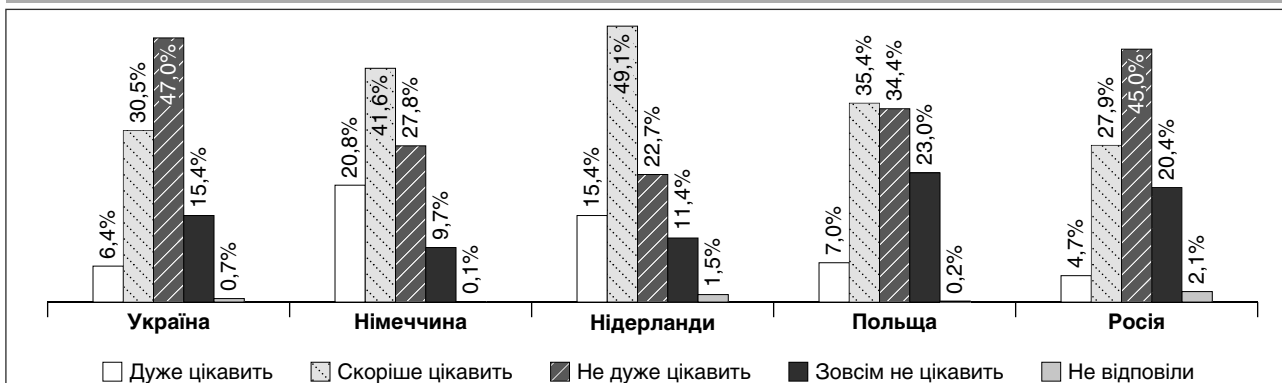
РЕГІОНИ (Україна)

	Вік					Національність		Мова спілкування в родині			Стать	
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Українці	Росіяни	Українська	Іноді українська, іноді російська	Російська	Чоловіки	Жінки
Так	34,0	36,2	40,1	31,9	20,2	31,7	25,8	35,5	27,8	24,5	44,1	20,9
Ні	27,2	28,4	27,7	36,4	44,5	33,2	41,7	30,9	40,2	35,2	24,9	41,0
Не відповіли	18,9	16,9	19,3	15,8	20,7	18,2	21,7	15,8	19,6	23,7	16,7	20,0
Не визначилися	19,9	18,5	13,0	15,8	14,6	16,8	10,8	17,8	12,3	16,6	14,3	18,1

Наскільки Вас цікавить політика?

% опитаних

	РЕГІОНИ (Україна)					Вік (Україна)				
	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Дуже цікавить	6,6	6,7	4,6	6,0	9,3	3,3	5,6	4,2	7,1	10,3
Скоріше цікавить	35,8	28,7	27,8	29,2	31,4	21,5	29,3	33,6	31,2	36,0
Не дуже цікавить	48,3	45,5	48,5	49,2	41,5	55,6	47,6	48,0	47,6	38,8
Зовсім не цікавить	8,9	18,4	17,0	15,4	16,9	19,1	16,9	13,8	12,7	14,1
Не відповіли	0,4	0,6	2,1	0,2	0,8	0,5	0,5	0,3	1,4	0,8

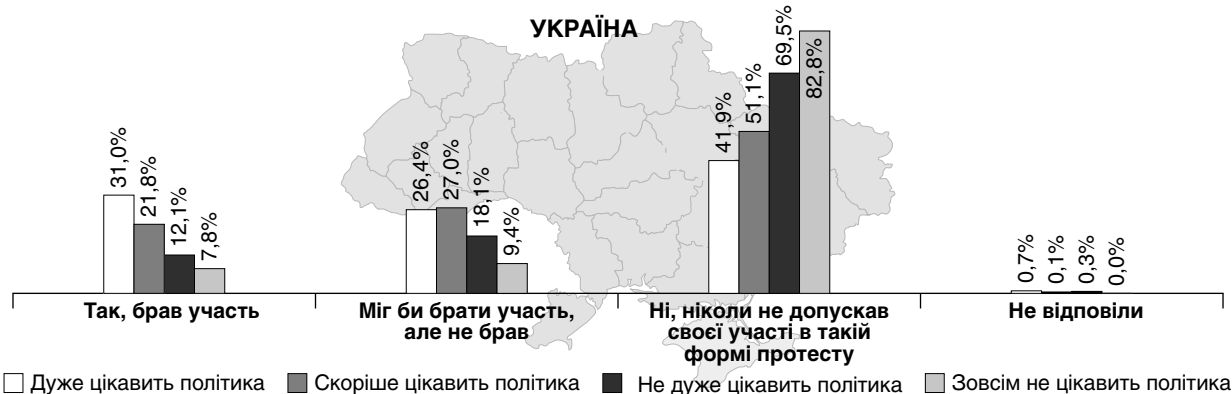
Чи брали Ви участь коли-небудь у якій-небудь з наведених форм протесту, могли б брати в ній участь, але не брали, або за жодних обставин не допускали для себе участі в такій формі протесту?
% опитаних

	Так, брав участь	Міг би брати участь, але не брав	Ні, ніколи не допускав своєї участі в такій формі протесту	Не відповіли
Участь у мирних демонстраціях				
Україна	15,7	19,9	64,1	0,2
Німеччина	21,1	46,9	30,5	1,5
Нідерланди	11,9	46,1	41,5	0,4
Польща	7,8	49,6	39,6	3,0
Росія	12,1	22,1	63,5	2,2
Підписування петиції				
Україна	15,5	24,8	59,6	0,1
Німеччина	42,7	32,2	23,9	1,2
Нідерланди	35,4	52,4	11,8	0,4
Польща	29,9	32,9	34,1	3,1
Росія	11,1	24,6	62,8	1,5
Участь у страйку				
Україна	6,0	17,2	76,1	0,6
Німеччина	11,9	40,5	45,0	2,6
Нідерланди	8,8	48,0	42,7	0,4
Польща	5,6	21,3	68,7	4,5
Росія	2,3	17,2	76,3	4,2
Участь у бойкоті				
Україна	5,4	16,9	77,5	0,2
Німеччина	12,9	32,8	51,9	2,4
Нідерланди	7,8	46,4	45,4	0,4
Польща	4,0	29,1	62,9	3,9
Росія	2,1	17,2	78,5	2,3
РЕГІОНИ (УКРАЇНА)				
Участь у мирних демонстраціях				
Захід	31,7	22,4	45,9	0,0
Центр	12,6	22,1	64,9	0,4
Південь	12,0	21,5	66,1	0,4
Схід	4,3	11,3	84,1	0,2
Донбас	19,7	23,1	57,3	0,0
Підписування петиції				
Захід	24,9	26,4	48,6	0,0
Центр	12,7	28,6	58,7	0,0
Південь	17,4	24,1	57,7	0,8
Схід	6,7	15,2	78,1	0,0
Донбас	23,1	29,1	47,9	0,0
Участь у страйку				
Захід	11,9	23,3	64,8	0,0
Центр	4,8	18,2	76,6	0,4
Південь	7,4	22,7	66,9	2,9
Схід	1,4	7,0	90,8	0,7
Донбас	3,4	11,1	85,5	0,0
Участь у бойкоті				
Захід	9,7	22,4	67,9	0,0
Центр	5,3	16,7	77,8	0,1
Південь	6,6	24,1	68,5	0,8
Схід	1,2	8,7	89,9	0,2
Донбас	1,7	10,3	88,0	0,0

Чи брали Ви участь коли-небудь у якій-небудь з наведених форм протесту, могли б брати в ній участь, але не брали, або за жодних обставин не допускали для себе участі в такій формі протесту?
% опитаних, залежно від того, наскільки цікавить політика

Участь у мирних демонстраціях

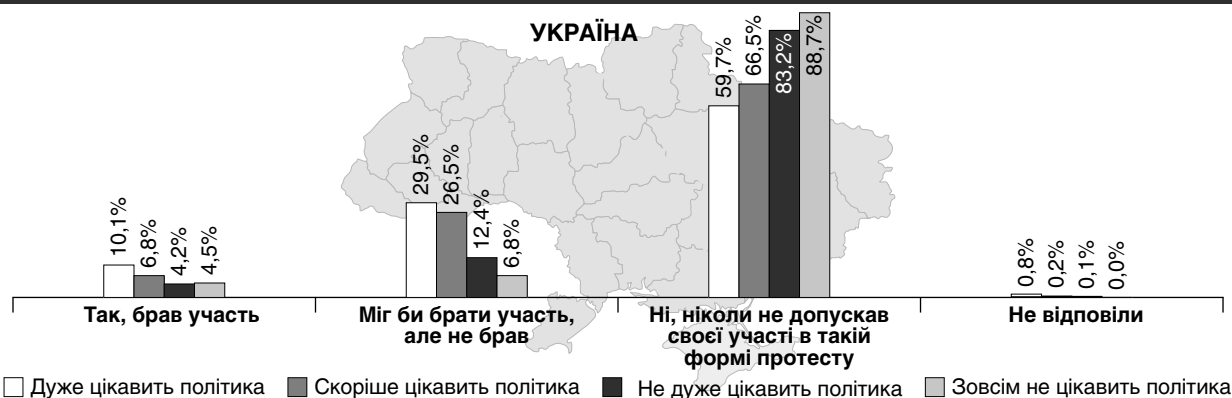
Підписування петиції

Участь у страйку

Участь у бойкоті

Чи є Ви членом наведених громадських організацій і, якщо так, наскільки активно берете участь в їх роботі?
% опитаних

	Активно беру участь	Є членом, але активної участі не беру	Не є членом цієї організації	Не відповіли		Активно беру участь	Є членом, але активної участі не беру	Не є членом цієї організації	Не відповіли
Церковні або релігійні організації					Профспілки				
Україна	4,6	9,6	85,5	0,3	Україна	1,5	9,0	89,0	0,5
Німеччина	14,1	34,2	51,7	0,0	Німеччина	3,5	8,5	87,9	0,1
Нідерланди	10,9	18,8	70,1	0,2	Нідерланди	3,3	15,4	81,2	0,2
Польща	15,2	12,0	72,5	0,2	Польща	4,3	7,0	88,5	0,2
Росія	2,0	4,1	93,2	0,6	Росія	2,0	8,6	88,4	1,0
Спортивні або пов'язані з організацією дозвілля					Професійні об'єднання				
Україна	3,3	3,5	92,9	0,2	Україна	1,5	3,0	95,3	0,2
Німеччина	26,4	11,0	62,6	0,0	Німеччина	3,3	5,3	91,1	0,2
Нідерланди	36,4	9,3	54,2	0,2	Нідерланди	1,9	7,5	90,4	0,2
Польща	6,0	6,4	87,3	0,3	Польща	3,3	3,9	92,7	0,0
Росія	2,4	3,9	93,0	0,6	Росія	1,4	1,9	95,7	1,0
Організації, пов'язані з мистецтвом, музикою, освітою					Політичні партії				
Україна	2,5	3,3	93,9	0,3	Україна	0,7	1,5	97,5	0,3
Німеччина	8,2	6,4	85,3	0,0	Німеччина	2,8	4,6	92,6	0,0
Нідерланди	12,8	8,5	78,5	0,2	Нідерланди	1,2	4,4	94,2	0,2
Польща	6,0	4,9	88,9	0,3	Польща	1,1	3,1	95,3	0,6
Росія	1,5	2,1	95,8	0,6	Росія	0,5	2,3	96,6	0,6
Групи самопомогі і взаємної допомоги					Екологічні організації				
Україна	1,8	2,8	95,1	0,3	Україна	0,7	1,2	97,9	0,2
Німеччина	2,3	2,6	94,9	0,2	Німеччина	2,4	4,4	93,2	0,0
Нідерланди	1,3	1,8	96,7	0,2	Нідерланди	1,0	9,8	89,1	0,2
Польща	1,8	2,4	95,5	0,3	Польща	1,6	3,0	95,4	0,0
Росія	1,0	1,8	96,5	0,7	Росія	0,4	0,9	98,0	0,7
Гуманітарні або доброчинні організації					Організації захисту прав споживачів				
Україна	1,6	2,8	95,2	0,3	Україна	0,4	1,3	98,0	0,3
Німеччина	5,6	7,7	86,7	0,1	Німеччина	0,1	1,6	98,1	0,2
Нідерланди	3,0	12,9	84,0	0,2	Нідерланди	1,6	10,3	88,0	0,2
Польща	3,9	3,8	92,1	0,1	Польща	0,7	2,0	97,1	0,2
Росія	0,6	1,2	97,3	0,9	Росія	0,3	1,1	97,8	0,8

	Активно беру участь	Є членом, але активної участі не беру	Не є членом цієї організації	Не відповіли
Інші організації				
Україна	1,8	2,2	95,3	0,7
Німеччина	–	–	–	–
Нідерланди	3,5	1,4	56,6	38,4
Польща	3,7	1,7	94,1	0,5
Росія	1,4	1,8	95,9	1,0

Чи є Ви членом наведених громадських організацій і, якщо так, наскільки активно берете участь в їх роботі?
% опитаних

(продовження)

	Активно беру участь	Є членом, але активної участі не беру	Не є членом цієї організації	Не відповіли		Активно беру участь	Є членом, але активної участі не беру	Не є членом цієї організації	Не відповіли
Церковні або релігійні організації					Профспілки				
УКРАЇНА	4,6	9,6	85,5	0,3	УКРАЇНА	1,5	9,0	89,0	0,5
Захід	10,2	15,9	73,5	0,4	Захід	1,9	6,4	91,5	0,2
Центр	3,5	5,8	90,3	0,4	Центр	0,8	8,6	90,3	0,4
Південь	2,5	17,4	79,7	0,4	Південь	3,3	10,0	85,4	1,3
Схід	1,9	2,7	95,4	0,0	Схід	1,7	8,7	89,2	0,5
Донбас	2,6	17,1	80,3	0,0	Донбас	0,0	21,4	77,8	0,9
Спортивні або пов'язані з організацією дозвілля					Професійні об'єднання				
УКРАЇНА	3,3	3,5	92,9	0,2	УКРАЇНА	1,5	3,0	95,3	0,2
Захід	4,2	2,5	93,0	0,2	Захід	1,7	3,8	94,1	0,4
Центр	3,2	3,8	92,7	0,3	Центр	1,8	3,1	94,9	0,1
Південь	6,2	5,4	87,6	0,8	Південь	2,1	1,7	95,4	0,8
Схід	1,0	2,4	96,6	0,0	Схід	0,7	1,0	98,3	0,0
Донбас	2,6	6,0	91,5	0,0	Донбас	0,8	7,6	91,5	0,0
Організації, пов'язані з мистецтвом, музикою, освітою					Політичні партії				
УКРАЇНА	2,5	3,3	93,9	0,3	УКРАЇНА	0,7	1,5	97,5	0,3
Захід	4,0	3,6	92,2	0,2	Захід	0,4	2,3	96,8	0,4
Центр	1,3	3,9	94,6	0,3	Центр	0,0	0,6	99,0	0,4
Південь	7,1	5,8	86,3	0,8	Південь	3,3	3,7	92,5	0,4
Схід	1,0	0,5	98,3	0,2	Схід	0,5	0,7	98,8	0,0
Донбас	0,8	2,5	96,6	0,0	Донбас	1,7	0,9	96,6	0,9
Групи самопомогі і взаємної допомоги					Екологічні організації				
УКРАЇНА	1,8	2,8	95,1	0,3	УКРАЇНА	0,7	1,2	97,9	0,2
Захід	3,0	5,5	91,3	0,2	Захід	0,6	2,1	97,0	0,2
Центр	1,4	1,8	96,5	0,3	Центр	0,4	0,5	98,8	0,3
Південь	1,7	4,1	93,4	0,8	Південь	2,5	2,5	94,2	0,8
Схід	0,7	0,5	98,6	0,2	Схід	0,0	1,0	99,0	0,0
Донбас	1,7	3,4	94,9	0,0	Донбас	0,8	0,8	98,3	0,0
Гуманітарні або доброчинні організації					Організації захисту прав споживачів				
УКРАЇНА	1,6	2,8	95,2	0,3	УКРАЇНА	0,4	1,3	98,0	0,3
Захід	2,8	4,5	92,1	0,6	Захід	0,4	1,5	97,5	0,6
Центр	0,6	2,2	96,9	0,3	Центр	0,1	1,3	98,4	0,1
Південь	3,3	4,1	91,7	0,8	Південь	2,1	2,1	95,0	0,8
Схід	0,2	0,5	99,3	0,0	Схід	0,0	0,2	99,8	0,0
Донбас	3,4	5,1	91,5	0,0	Донбас	0,0	3,4	96,6	0,0

	Активно беру участь	Є членом, але активної участі не беру	Не є членом цієї організації	Не відповіли
Інші організації				
УКРАЇНА	1,8	2,2	95,3	0,7
Захід	1,5	3,6	93,4	1,5
Центр	1,3	1,6	96,6	0,5
Південь	5,0	3,7	90,1	1,2
Схід	1,4	0,7	97,3	0,5
Донбас	0,8	3,4	95,8	0,0

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН: ЗАСАДИ, ОСНОВНІ НАПРЯМИ, ЧИННИКИ ВПЛИВУ

Аналіз позицій експертного середовища є дуже важливою складовою досліджень процесу формування загальнонаціональної ідентичності громадян України, які Центр Разумкова здійснює з 2006р.

З метою визначення головних тенденцій розвитку експертної думки стосовно актуальності розробки та реалізації політики формування спільної ідентичності громадян в умовах суттєвих змін життя суспільства після Революції гідності, що були спричинені збройною агресією з боку Росії, анексією Криму, окупацією частини території Донбасу керованими з Росії незаконними формуваннями, Центр Разумкова провів експертне опитування¹.

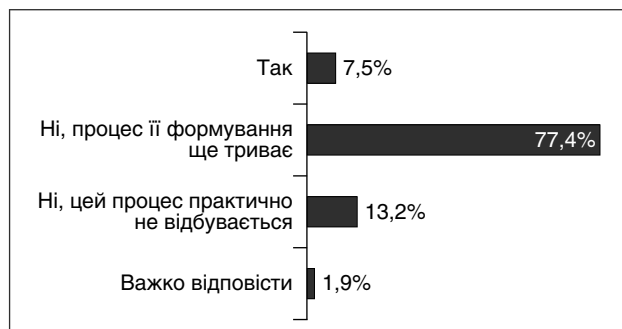
Важливим елементом цього дослідження стало, зокрема, з'ясування того, які фактори можуть чинити позитивний і негативний вплив на стан єдності суспільства, на яких засадах повинна базуватися політика держави в гуманітарній сфері, передусім, у мовній та культурній, яка політика стосовно окупованих територій та Росії може позитивно вплинути на процеси консолідації суспільства та формування спільної ідентичності громадян.

Відповіді на питання, поставлені експертам, узагальнені в таблицях і діаграмах, наведених нижче.

Актуальність розробки та реалізації державної політики з формування загальнонаціональної ідентичності громадян

У тому, що процес формування загальнонаціональної ідентичності громадян України ще триває, переконані 77% експертів. 13% вважають, що цей процес не відбувається зовсім. На думку 7% експертів, спільна для всіх громадян загальнонаціональна ідентичність в українському суспільстві вже сформувалася.

Чи можна говорити, що в українському суспільстві сформувалася спільна для всіх громадян загальнонаціональна ідентичність?
% опитаних експертів

Більшість експертів – майже 57% – не бачать здійснення в Україні планової державної політики, спрямованої на формування загальнонаціональної ідентичності громадян. 26% вважають, що така політика існує.

У необхідності вироблення та реалізації такої політики переконані майже 92% експертів. Лише 4% вважають, що така політика не потрібна.

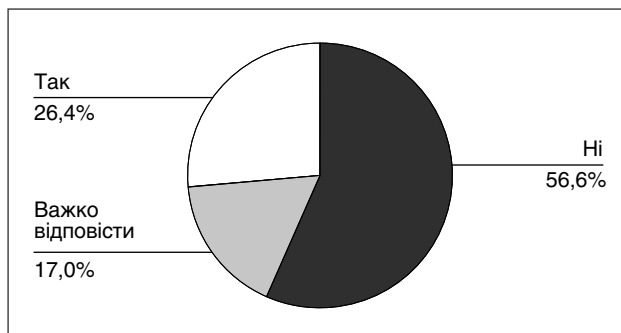
У питанні про можливих ініціаторів політики формування загальнонаціональної ідентичності громадян є цікавий момент: експерти вважають, що з подібної ініціативою повинні виступити, в першу чергу, академічні наукові установи та організації громадянського суспільства (по 56% голосів експертів), лише третю позицію посів Президент – 54% голосів. За те, щоб з такою ініціативою виступила Верховна Рада, висловилися 45% експертів, Уряд – 26%, РНБО – 19%. Від парламентських партій такої ініціативи схильні очікувати лише 13% експертів. Отже, експерти відмовляють чинним політичним елітам у спроможності взяти на себе ініціативу в питаннях консолідації суспільства та вироблення політики формування загальнонаціональної ідентичності, наголошуючи на лідерських ролях інтелектуальних еліт і громадянського суспільства.

¹ Опитування експертів на тему "Формування спільної загально-національної ідентичності громадян України" відбувалося у всіх областях України, за винятком АР Крим, окупованих територій Донецької та Луганської областей, 3-27 березня 2017р. Отримано 105 анкет.

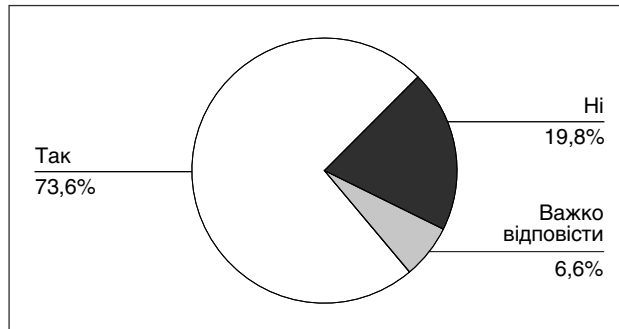
Були опитані науковці, фахівці державних і недержавних дослідницьких установ, політики, експерти обласних державних адміністрацій (управління або відділи внутрішньої політики, освіти або культури), міських адміністрацій (обласні центри), викладачі вищих навчальних закладів, журналісти.

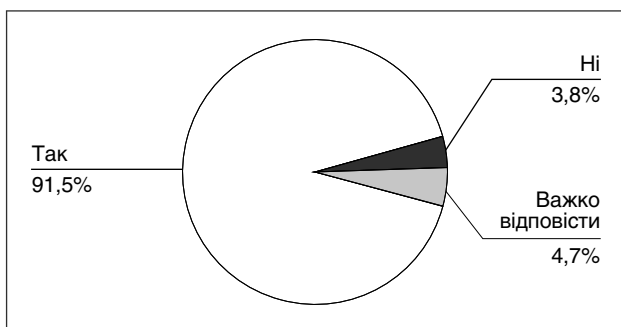
Чи існує в Україні цілеспрямована державна політика, спрямована на формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України?
% опитаних експертів

Чи вважаєте Ви за необхідне визнати формування загальнонаціональної ідентичності громадян України окремим напрямом державної політики (за прикладом політики євроінтеграції тощо)?
% опитаних експертів

Чи існує потреба у виробленні і здійсненні такої політики?
% опитаних експертів

Хто має стати ініціатором (ініціаторами) її розробки?*
% опитаних експертів

* Експертам пропонувалося відзначити кілька прийнятних варіантів відповіді.

74% опитаних експертів вважають, що формування загальнонаціональної ідентичності має стати окремим напрямом державної політики. 20% – з цим не погоджуються, близько 7% не змогли відповісти.

65% експертів вважають залучення НУО, громадських ініціатив необхідною умовою для реалізації політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності. Дещо менше – 61% – вказують на необхідність ухвалення відповідних державних концепцій, стратегій, програм і т.ін. документів. 41% експертів вважають за необхідне також залучення громадських організацій, які фінансуються з бюджету (Товариства “Знання”, “Просвіта”, ТСОУ та ін.). Третина експертів також вказують на необхідність створення консультативно-дорадчого органу при Президенті України або Уряді. Лише 8,5% експертів вважають за необхідне створення окремого органу виконавчої влади.

Що з наведеного Ви вважаєте за необхідне для реалізації цієї політики?*
% опитаних експертів

Залучення до реалізації такої політики неурядових організацій, асоціацій, громадських ініціатив відповідних профілів (освіта, культура і мистецтво, історія та історична пам'ять, патріотичне виховання та ін.) на волонтерських засадах	65,1
Ухвалення відповідних державних документів (концепції, стратегії, програми і т.ін.)	61,3
Включення до системи реалізації такої політики громадських організацій, які отримують бюджетну підтримку (наприклад, Товариство “Знання”, Товариство “Просвіта” та ін.).	41,5
Створення консультативно-дорадчого органу (з представників державних органів та громадянського суспільства) при Президенті України або Кабінеті Міністрів України	33,0
Покладення відповідних функцій на Секретаріат РНБО України	16,0
Покладення функцій з координації діяльності органів влади з реалізації політики ідентичності на одного з Віце-прем'єр-міністрів України	14,2
Створення міжвідомчого органу в системі виконавчої влади	14,2
Створення окремого органу виконавчої влади	8,5
Важко відповісти	4,7

* Експертам пропонувалося відзначити кілька прийнятних варіантів відповіді.

74% експертів вважають, що українців може об'єднати насамперед спільне бачення перспективи держави. 59% опитаних експертів таку основу для єднання суспільства вбачають у спільних цінностях і поглядах на життя, 55% – у необхідності об'єднання зусиль для подолання існуючих спільних проблем. Спільну мову, культуру, традиції українського народу бачать основою для єднання 49% експертів, необхідність захисту від спільного ворога – 48%, спільне минуле – 39%.

**Що може бути основою
для єднання жителів України?***
% опитаних експертів

* Експертам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

На думку переважної більшості опитаних експертів, найбільш позитивний вплив на процес формування спільної ідентичності громадян України мають діячі культури, мистецтва, спорту (загалом 81%²), середня школа (80%), Збройні Сили (78%), дитячі садки (76%), громадські організації, організації ветеранів АТО, Міністерство освіти і науки (по 75%). Позитивний вплив вищих навчальних закладів та Української православної церкви – Київський патріархат експерти

оцінили дещо нижче (по 74%). Далі експерти розташували Український інститут національної пам'яті (72%), Міністерство культури (70%). Позитивний вплив Товариства “Знання” відзначили 63% експертів, а Президента України та Української Греко-католицької церкви – по 62%.

Вплив діяльності органів місцевої влади та місцевого самоврядування експертами також оцінюється позитивно (відповідно, 56% та 60%). Експерти також вбачають позитивний вплив у діяльності національно-культурних товариств національних меншин (56%).

Найбільш негативним впливом на процес формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, на думку експертів, відзначаються: Українська православна церква (Московський патріархат) (70%³), Верховна Рада (57%), ЗМІ України (42%), Міністерство інформаційної політики (41%).

Варто зазначити, що вплив ЗМІ України на процес формування спільної загальнонаціональної ідентичності експертами оцінено не однозначно: позитивний (сумарно 44%) та негативний (сумарно 42%), що може свідчити про недостатнє усвідомлення керівництвом і працівниками і Мінінформу, і ЗМІ різних форм власності своєї соціальної функції та відповідальності.

Вплив державної політики в різних сферах на процес формування загальнонаціональної ідентичності за оцінкою експертів також виявився неоднозначним.

Так, лідером позитивного впливу, на думку більшості опитаних експертів, є політика в галузі освіти. Так вважають 75% експертів.

По 62% експертів відзначають позитивний вплив державної політики формування національної пам'яті та культурної політики, 57% експертів відзначають позитивний вплив державної політики у сфері міжнаціональних відносин. 53% експертів вважають, що державна мовна політика впливає позитивно.

Наскільки сприяють формуванню загальнонаціональної ідентичності громадян України...?
% опитаних експертів

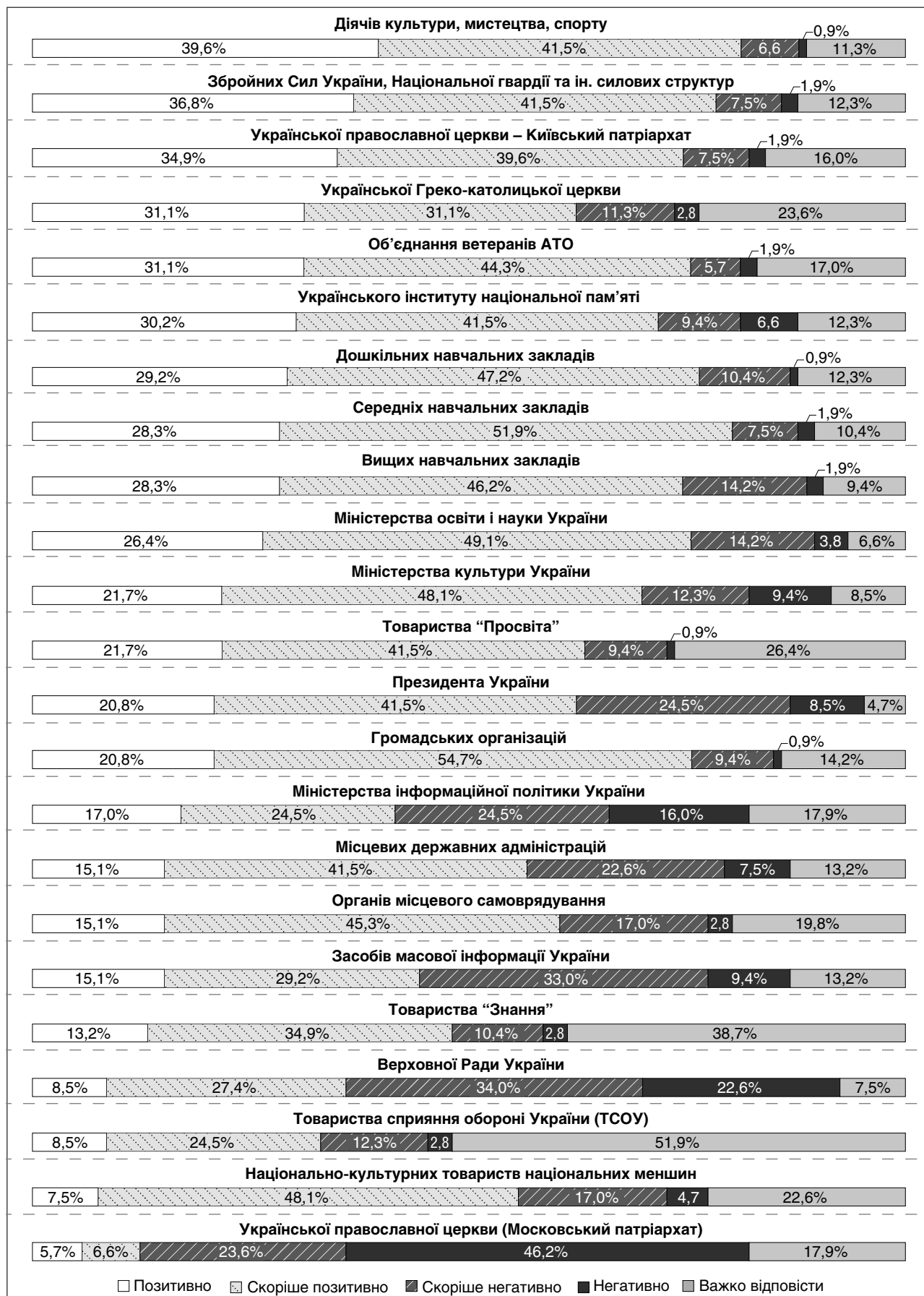

² Тут і далі, якщо не вказано інше, сума варіантів відповіді “позитивно” та “скоріше позитивно”.

³ Тут і далі, якщо не вказано інше, сума варіантів відповіді “негативно” та “скоріше негативно”.

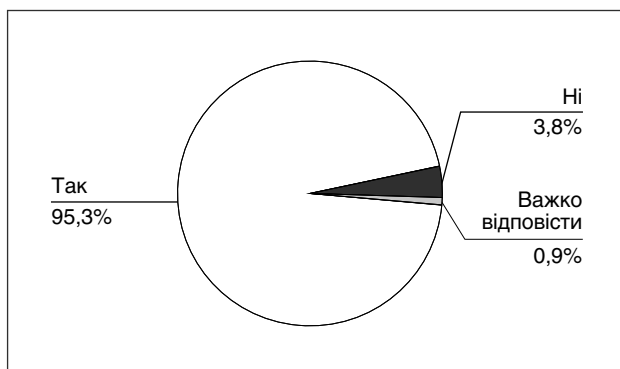
Як Ви можете охарактеризувати вплив кожного з наведених державних і суспільних інститутів, організацій, соціальних груп на процес формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України?
% опитаних експертів

□ Позитивно ▨ Скоріше позитивно ▩ Скоріше негативно ■ Негативно ▤ Важко відповісти

Потребу в підтримці розвитку внутрішніх комунікацій у країні відзначили абсолютна більшість (95%) опитаних експертів – отже, це одна з найбільш суттєвих проблем, які створюють перешкоди для консолідації суспільства.

Чи існує потреба в цілеспрямованій підтримці державою розвитку комунікацій (внутрішня трудова мобільність, внутрішній туризм, академічні обміни, культурні, мистецькі, спортивні заходи, бізнес-активність тощо) між жителями різних регіонів України на різних рівнях?
% опитаних експертів

Мовна політика

97% експертів переконані, що єдиною державною мовою в Україні має бути українська. Разом з тим, на думку двох третин опитаних експертів, українська мова має використовуватися в усіх сферах життєдіяльності людини, тоді як мови національних меншин можуть використовуватися для міжособистісного спілкування, задоволення культурних і релігійних потреб представників національних меншин. Широке застосування мов меншин або регіональних мов в усіх сферах життєдіяльності суспільства підтримали 31% опитаних експертів.

63% експертів вважають, що громадяни України мають володіти українською мовою в обсязі, достатньому для повсякденного спілкування і спілкуватися нею в офіційних установах, а у повсякденному житті (за межами сім'ї та в сім'ї) кожен може спілкуватися будь-якою мовою. 24% експертів підтримують інший підхід до мовної політики: кожен громадянин України має володіти українською мовою в обсязі, достатньому для повсякденного спілкування і спілкуватися нею в офіційних установах та в повсякденному житті. У сім'ї кожен громадянин може спілкуватися будь-якою мовою. 9% вважають, що спілкуватися в офіційних установах, у повсякденному житті (за межами сім'ї та в сім'ї) кожен громадянин може будь-якою мовою. Лише 4% опитаних експертів вважають володіння українською мовою необов'язковим.

На переконання 91% експертів, спілкування українською мовою – це вияв поваги до себе та до держави. 84% експертів вважають, що оскільки титульна нація становить переважну більшість населення, громадяни всіх національностей повинні знати її мову. На думку 74% експертів, саме українська мова потребує сприяння розвитку та поширенню з боку держави. Проте 45% опитаних експертів виступають за обмеження сфери використання інших мов в Україні.

Який статус української мови і мов національних меншин найбільшою мірою сприятиме формуванню загальнонаціональної ідентичності громадян України?

% опитаних експертів

Українська мова повинна бути єдиною державною мовою в Україні і використовуватися в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Мови національних меншин можуть використовуватися для міжособистісного спілкування, задоволення культурних і релігійних потреб представників національних меншин	66,0
Українська мова повинна бути єдиною державною мовою в Україні. Водночас, має бути забезпечене широке застосування в усіх сферах життєдіяльності суспільства регіональних мов або мов меншин	31,1
Інший підхід	1,9
Важко відповісти	0,9

Який підхід до мовної політики Ви вважаєте правильним?

% опитаних експертів

Кожен громадянин України має володіти українською мовою в обсязі, достатньому для повсякденного спілкування і спілкуватися нею в офіційних установах. У повсякденному житті (за межами сім'ї та в сім'ї) кожен громадянин може спілкуватися будь-якою мовою	63,2
Кожен громадянин України має володіти українською мовою в обсязі, достатньому для повсякденного спілкування і спілкуватися нею в офіційних установах та в повсякденному житті (за межами сім'ї та в сім'ї) кожен громадянин може спілкуватися будь-якою мовою	23,6
Кожен громадянин України має володіти українською мовою в обсязі, достатньому для повсякденного спілкування. Спілкуватися в офіційних установах, у повсякденному житті (за межами сім'ї та в сім'ї) кожен громадянин може будь-якою мовою	9,4
Знання української мови в обсязі, достатньому для повсякденного спілкування, не є обов'язковим для громадян. Спілкуватися в офіційних установах, у повсякденному житті кожен громадянин може будь-якою мовою	3,8
Інше	0,0
Важко відповісти	0,0

Чи згодні Ви з такими твердженнями?

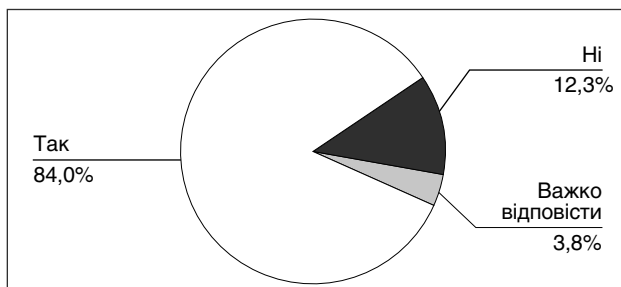
% опитаних експертів

Спілкування державною українською мовою – це вияв поваги до себе як до громадянина України та до своєї держави – України	90,6%	3,8%	5,7%
У країні, де титульна нація становить переважну більшість населення, громадяни всіх національностей мають знати її мову	84,0%	6,6%	9,4%
Українська мова, яка багато років зазнавала утисків, потребує сприяння з боку держави її розвитку і поширенню, незалежно від того, як це впливає на становище інших мов	73,6%	11,3%	15,1%
Держава має право обмежувати на своїй території сфери використання інших мов, крім державної, як це робиться, наприклад, у Франції	45,3%	35,8%	18,9%

□ Так ■ Ні □ Важко відповісти

84% опитаних експертів висловлюються за посилення державного статусу та розширення сфери її застосування. 12% – проти такого підходу.

Чи вважаєте Ви за потрібне посилення державного статусу української мови та розширення сфери її застосування?
% опитаних експертів

Найбільш популярними серед експертів заходами для посилення державного статусу української мови та розширення сфери її застосування були: внесення відповідних змін і доповнень до Закону “Про засади державної мовної політики” (підтримали 39% експертів), прийняття законів “Про державну українську мову” і “Про мови національних меншин” (за таким підхід висловилися 31% опитаних експертів), перегляд закону про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (підтримали 23% експертів), скасування чинного Закону “Про засади державної мовної політики” і прийняття нового закону (20%).

Які заходи з посилення державного статусу української мови та розширення сфери її застосування Ви б підтримали?*
% опитаних експертів

Внесення відповідних змін і доповнень до чинного Закону “Про засади державної мовної політики”	37,7
Перегляд Закону України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” в напрямі скорочення зобов’язань України щодо підтримки згаданих мов	22,6
Прийняття двох окремих законів “Про державну українську мову” і “Про мови національних меншин”	31,1
Скасування чинного і прийняття нового Закону “Про засади державної мовної політики”, яким регулювалося б застосування державної мови і мов національних меншин	19,8
Нічого з наведеного	3,8
Важко відповісти	7,5

* Експертам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

За ефективністю можливостей покращення рівня володіння українською мовою для дорослих громадян, на думку опитаних експертів, перелік має виглядати таким чином: безкоштовні курси за місцем роботи чи навчання (3,8 бала), дистанційне навчання (3,7 бала), безкоштовні навчальні Інтернет-програми (3,6 бала), безкоштовні курси в позаробочий час (3,2 бала)⁴.

Які із запропонованих варіантів покращення рівня володіння українською мовою бажаними дорослими громадянами були б найбільш ефективними?
середній бал

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де “1” означає мінімальну ефективність, а “5” – максимальну.

Культурна політика

Абсолютна більшість опитаних експертів сходяться на тому, що українська культура має стати базовою для формування культури сучасної української політичної нації, що включає в себе всіх громадян України, і знання її основ кожним громадянином, виховання поваги до неї має забезпечуватися системою освіти і державною культурною політикою. Лише 9% експертів вважають, що українська культура повинна залишатися насамперед культурою українського етносу і бути рівною за статусом з культурою меншин, а державна політика має будуватися на засадах культурного плюралізму.

При цьому 47% експертів (відносна більшість) вважають, що держава має створювати умови для збереження і розвитку культур національних меншин, а третина експертів – що держава має надавати безпосередню підтримку збереженню і розвитку таких культур.

58% експертів переконані, що першочерговим завданням держави є сприяння розвитку української мови і культури. Ще 16% вважають, що в першу чергу держава повинна сприяти розвитку культури корінних народів – українського та кримськотатарського.

На думку 23% опитаних експертів, держава має рівною мірою сприяти розвитку мов і культур представників усіх національностей, які проживають на території України.

⁴ За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де “1” означає мінімальну ефективність, а “5” – максимальну.

Яка з наведених культурних моделей є оптимальною для України?
% опитаних експертів

Українська культура (культура українського етносу) повинна стати базовою для формування культури сучасної української політичної нації, що включає в себе всіх громадян України. Знання її основ кожним громадянином і виховання поваги до неї має забезпечуватися системою освіти та державною культурною політикою. Держава створюватиме умови для збереження і розвитку культур національних меншин	47,2
Українська культура (культура українського етносу) повинна стати базовою для формування культури сучасної української політичної нації, що включає в себе всіх громадян України. Знання її основ кожним громадянином і виховання поваги до неї має забезпечуватися системою освіти та державною культурною політикою. Держава надаватиме безпосередню підтримку (в т.ч. бюджетними коштами) збереженню і розвитку культур національних меншин	33,0
Українська культура (культура українського етносу) повинна стати базовою для формування культури сучасної української політичної нації, що включає в себе всіх громадян України. Знання її основ кожним громадянином і виховання поваги до неї має забезпечуватися системою освіти та державною культурною політикою. Збереження і розвиток культур національних меншин є приватною справою їх носіїв	8,5
Українська культура має залишатися насамперед культурою українського етносу та бути рівною за своїм статусом з культурами національних меншин. Держава рівною мірою підтримуватиме розвиток усіх культур на засадах культурного плюралізму	8,5
Інша	0,0
Важко відповісти	2,8

Який з наведених підходів є більш правильним?
% опитаних експертів

Держава має, в першу чергу, сприяти розвитку української мови і культури, а вже потім – мов і культур представників інших національностей, які проживають на території України	57,5
Держава має рівною мірою сприяти розвитку мов і культур представників усіх національностей, які проживають на території України	22,6
Держава має, в першу чергу, сприяти розвитку української і кримськотатарської мов і культур (мов і культур корінних народів України), а вже потім – мов культур представників інших національностей, які проживають на території України	16,0
Інший	0,9
Важко відповісти	2,8

Заходи для забезпечення суспільно-політичної єдності

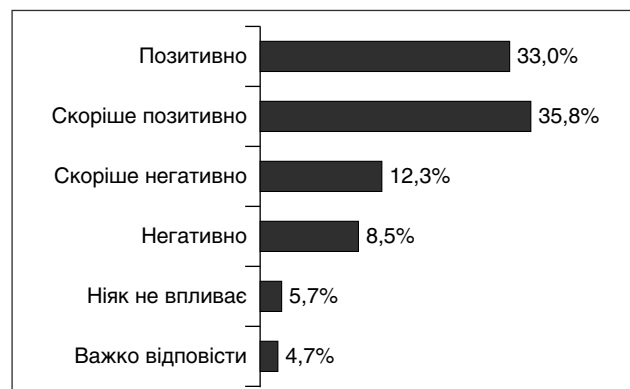
60% експертів вважають, що найкращий ефект для забезпечення суспільно-політичної єдності матиме поступове зближення культурних традицій спільнот України з культурою українського етносу. 31% – схильні відстоювати збереження культурних традицій та використання національних мов спільнотами громадян різних національностей.

Який підхід є найбільш ефективним для забезпечення суспільно-політичної єдності України?
% опитаних експертів

Поступове зближення культурних традицій спільнот громадян України різних національностей з культурою українського етносу, заохочення їх до поширення використання української мови, вироблення на цій основі сучасної української культури	60,4
Збереження культурних традицій, заохочення використання своїх національних мов спільнотами громадян України різних національностей	31,1
Інший	1,9
Важко відповісти	6,6

Вплив політики декомунізації

69% експертів вважають, що здійснення політики декомунізації має в цілому позитивний вплив на формування спільної загальнонаціональної ідентичності, 21% переконані у її протилежному впливі.

Яким чином на формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України впливає реалізація політики декомунізації?
% опитаних експертів

Майже 90% опитаних експертів відзначають позитивний вплив на формування спільної загальнонаціональної ідентичності визнання Голодомору 1932-1933рр. геноцидом українського народу, 82% – засудження нацистського тоталітарного режиму і 74% – засудження комуністичного тоталітарного режиму із заборонаю використання та пропаганди відповідної символіки⁵. Позитивний вплив запровадження кримінальної відповідальності за порушення цього законодавства, на думку експертів, дещо менший – 70% (за порушення законодавства стосовно заборони нацистського режиму) і 60% (за кримінальну відповідальність за аналогічні дії щодо комуністичного режиму).

Таке рішення, як визнання борцями за незалежність України у XX ст. УНР, Українських січових стрільців, загонів Холодноярської республіки, ОУН, УПА, Народного Руху України за перебудову, матиме позитивний вплив на думку 64% експертів.

⁵ Тут і далі сума варіантів відповіді "позитивно" та "скоріше позитивно".

Як наступні положення українського законодавства щодо оцінок історичного минулого України вплинули на процес формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України?

% опитаних експертів

	Позитивно	Скоріше позитивно	Скоріше негативно	Негативно	Ні як не вплинуло	Важко відповісти
Визнання Голодомору 1932-1933рр. в Україні геноцидом Українського народу	58,5	31,1	4,7	1,9	0,0	3,8
Засудження націонал-соціалістичного (нацистського) (1933-1945рр.) тоталітарного режиму, заборона використання та пропаганди його символіки	50,0	32,1	2,8	0,9	8,5	5,7
Засудження комуністичного (1917-1991рр.) тоталітарного режиму в Україні, заборона використання та пропаганди його символіки	44,3	30,2	9,4	5,7	4,7	5,7
Запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про заборону пропаганди націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму та використання його символіки	38,7	31,1	4,7	0,9	11,3	13,2
Визнання борцями за незалежність України у ХХ ст. таких органів влади та формувань, як Українська Народна Республіка (УНР), Українські Січові Стрільці (УСС), загони Холодноярської республіки, Організація українських націоналістів (ОУН), Українська повстанська армія (УПА), Народний Рух України за перебудову	36,8	27,4	12,3	5,7	3,8	14,2
Встановлення в Україні Дня пам'яті та примирення 8 травня, для вшанування пам'яті всіх жертв Другої світової війни 1939-1945рр.	34,0	35,8	8,5	8,5	9,4	3,8
Зміна назви свята Дня Перемоги (9 травня) на День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (День перемоги) 9 травня	34,0	31,1	7,5	9,4	11,3	6,6
Зміна в офіційних документах, назвах державних свят, пам'яток історії та ін. назви Велика Вітчизняна війна 1941-1945рр. на Друга світова війна 1939-1945рр.	25,5	36,8	7,5	14,2	10,4	5,7
Запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про заборону пропаганди комуністичного тоталітарного режиму та використання його символіки	24,5	35,8	14,2	4,7	8,5	12,3

На позитивний вплив від встановлення в Україні Дня пам'яті та примирення 8 травня для вшанування пам'яті всіх жертв Другої світової війни 1939-1945рр. вказують 70% експертів, але в позитивному впливі зміни назви свята Дня Перемоги (9 травня) на День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні впевнені 65% (21% експертів засвідчують негативний вплив⁶). 62% експертів відзначають позитивний вплив заміни в офіційних документах, назвах державних свят, пам'яток історії та ін. назви Велика Вітчизняна війна 1941-1945рр. на Друга світова війна 1939-1945рр. На негативний вплив від зміни назви вказують 25% експертів⁷.

Чинники, які можуть сприяти об'єднанню та роз'єднанню суспільства

Серед чинників, які можуть сприяти об'єднанню українців, абсолютна більшість експертів визначили насамперед, такі: подолання існуючих соціально-економічних проблем, підвищення добробуту (94%),

забезпечення верховенства права, розвиток демократії, захист прав людини (93%), сприяння внутрішній мобільності громадян, розвиток внутрішнього туризму (91%).

Надзвичайно потужними чинниками єднання суспільства можуть виступити, на думку експертів, популяризація української культури (90%), подолання корупції (89%), збільшення можливостей участі громадян у вирішенні соціально важливих проблем на державному та регіональному рівнях (87%), поширення використання української мови (80%).

Дещо менше експертів висловлюються за об'єднуючу роль справедливого розподілу суспільних благ, зменшення розриву між статками багатих і бідних (79%), відновлення територіальної цілісності та суверенітету України (70%).

На думку 67% експертів, сприятиме єднанню суспільства проведення децентралізації та надання ширших повноважень і фінансових можливостей територіальним громадам. 62% вважають, що позитивно на процес об'єднання суспільства вплине сприяння розвитку національних культур, 59% підтримують

⁶ Сума варіантів відповіді "негативно" та "скоріше негативно".

⁷ Так само.

в якості такого об'єднавчого чинника позбавлення історії радянських інтерпретацій і формування історичної пам'яті на власне українській основі. Створення єдиної помісної церкви в якості об'єднавчого чинника підтримують 55% експертів.

Значно менше експертів вірять у позитивний вплив на об'єднання суспільства таких чинників, як можливий прихід до влади харизматичного лідера (36%),

припинення війни з Росією на будь-яких умовах (20%), зміна влади в Україні (16%).

Натомість, в якості чинників, що сприятимуть роз'єднанню суспільства, експерти відзначають насамперед відмову від повернення Криму та надання "особливого статусу" окупованим районам Донбасу (77%), підвищення статусу російської мови (74%), акцентування на радянському минулому (67%).

Як впливатиме на об'єднання чи роз'єднання громадян України наступне?

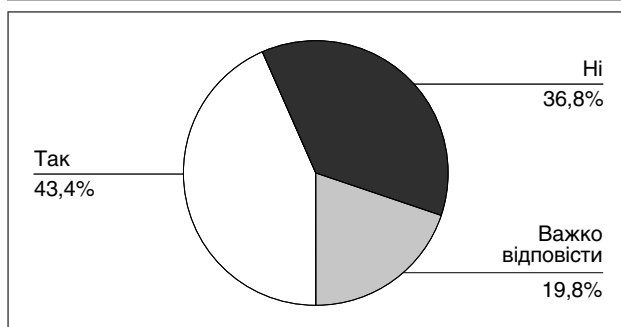
% опитаних експертів

	Сприятиме об'єднанню	Сприятиме роз'єднанню	Не впливатиме	Важко відповісти
Подолання існуючих соціально-економічних проблем, підвищення добробуту більшості громадян	94,3	0,9	1,9	2,8
Забезпечення у країні верховенства права, розвитку демократії, захисту прав людини	93,4	0,9	3,8	1,9
Сприяння внутрішній мобільності громадян, розвиток внутрішнього туризму та ін.	90,6	0,9	3,8	4,7
Популяризація української культури	89,6	1,9	1,9	6,6
Подолання корупції і притягнення корупціонерів до відповідальності	88,7	1,9	4,7	4,7
Збільшення можливостей участі громадян у вирішенні соціально важливих проблем на державному та регіональному рівнях	86,8	2,8	4,7	5,7
Поширення використання української мови	80,2	4,7	10,4	4,7
Більш справедливий розподіл суспільних благ, зменшення розриву між статками багатих і бідних громадян	79,2	3,8	5,7	11,3
Відновлення територіальної цілісності України, її повного суверенітету над окупованими територіями на умовах України	69,8	5,7	6,6	17,9
Проведення децентралізації, надання ширших повноважень і фінансових можливостей територіальним громадам	67,0	2,8	11,3	18,9
Сприяння розвитку культур національних меншин	62,3	2,8	20,8	14,2
Історія України, позбавлена радянських і російських інтерпретацій, формування історичної пам'яті на власне українській основі	59,4	13,2	3,8	23,6
Реалізація курсу на євроінтеграцію, на вступ до ЄС	54,7	11,3	11,3	22,6
Створення єдиної Помісної Православної Церкви	54,7	15,1	6,6	23,6
Прихід до влади харизматичного лідера	35,8	7,5	23,6	33,0
Припинення війни з Росією на будь-яких умовах	19,8	48,1	3,8	28,3
Зміна влади в Україні	16,0	23,6	30,2	30,2
Нормалізація відносин, відновлення торгівлі та економічної співпраці з Росією	10,4	44,3	17,0	28,3
Підвищення статусу російської мови в Україні (як другої державної чи офіційної у певних регіонах)	5,7	73,6	10,4	10,4
Радянське минуле, радянська історія, культурна спадщина	3,8	67,0	18,9	10,4
Відмова від повернення Криму, згода на надання особливого статусу окупованим територіям Донбасу	0,9	77,4	4,7	17,0
Федералізація України	0,9	76,4	6,6	16,0

48% опитаних експертів вважають, що роз'єднання суспільства може стимулювати можливе припинення війни з Росією на будь-яких умовах, а на думку 44% таким чинником може бути нормалізація відносин з Росією.

У експертному середовищі немає чітко визначеної думки стосовно того, чи може ідея європейської інтеграції стати об'єднавчою для всього суспільства. Підтримують таку думку 43% експертів, проте 37% так не вважають.

Чи може європейська інтеграція України стати загальнонаціональною ідеєю, яка об'єднала б усі регіони держави?
% опитаних експертів

Серед чинників, які перешкоджають формуванню спільної загальнонаціональної ідентичності громадян, експерти відзначають, насамперед, відсутність реалістичного і прийнятного для жителів усіх регіонів проекту розвитку країни (“національної ідеї”) – 4,4 бали⁸. Крім того, експерти відзначають потужну негативну дію таких чинників, як слабкість національного інформаційного простору, недостатність якісного національного інформаційного продукту, незахищеність від зовнішніх впливів (4,3 бали), відсутність цілеспрямованої політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності та тривалий період геополітичної невизначеності держави (по 4,2 бали). Дещо меншою мірою, але теж дуже негативно відзначається дія таких чинників, як російська агресія проти України, надто тривалий стан транзитного стану суспільства, розчарування громадян у своїй соціальній перспективі та в перспективах України (по 4,1 бали), цілеспрямоване використання політичними силами та владою наявних суспільних поділів і міжрегіональних відмінностей (4 бали). Дещо меншою мірою, на думку експертів, формуванню спільної ідентичності перешкоджають поглиблення нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів країни та політизація церковно-конфесійних питань (по 3,7 бали). Меншою мірою впливає вимушена трудова міграція громадян (3,4 бали).

⁸ За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де “1” означає, що чинник є зовсім незначущим, а “5” – максимально значущий.

Якою мірою кожен з наведених чинників перешкоджає формуванню спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України?*
середній бал

Відсутність реалістичного і прийнятного для жителів усіх регіонів проекту розвитку країни (мети, цілей, стратегії, “національної ідеї”)	4,4
Слабкість національного інформаційного простору, недостатність якісного національного інформаційного продукту, незахищеність від зовнішніх впливів	4,3
Тривалий період геополітичної невизначеності держави, коливання між різними інтеграційними векторами та центрами впливу (Захід-Росія)	4,2
Відсутність цілеспрямованої політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності та системи державних інститутів, необхідних для реалізації такої політики	4,2
Надто тривалий період “транзитного” стану суспільства, що супроводжується втратою великими групами населення власне соціальних засад ідентифікації (економічних, професійних, статусних тощо) і спричиняє домінування ідентифікації на територіальних та етнічних засадах	4,1
Розчарування і зневіра громадян у своїй соціальній перспективі в Україні та/або в позитивних перспективах України як самостійної, суверенної держави	4,1
Відсутність “критичної маси” лідерів громадської думки (“суспільних авторитетів, совісті нації”), які б відстоювали ідеї формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України	4,1
Російська агресія проти України, анексія Криму, окупація частини районів Донецької та Луганської областей	4,1
Цілеспрямоване використання політичними силами та владою наявних суспільних поділів і міжрегіональних відмінностей	4,0
Поглиблення нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів країни	3,7
Політизація церковно-конфесійних питань політичними силами, державою, самими церквами та релігійними організаціями	3,7
Вимушена зовнішня трудова міграція громадян України	3,4

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де “1” – чинник зовсім не значущий, а “5” – чинник максимально значущий.

Політика держави щодо вирішення конфлікту на Донбасі

Стосовно напрямку подальшої політики держави щодо вирішення конфлікту на Сході, який сприяв би консолідації суспільства, експерти однозначної визначеності не продемонстрували. Так, відносна більшість (45%) опитаних експертів схиляються до думки, що для суспільства найкраще було б відновлення довоєнного стану речей, що передбачає, зокрема, крім відновлення дії Конституції та законодавства, покарання зрадників і воєнних злочинців, відбудову економіки регіону. 15% експертів схильні підтримати повну ізоляцію окупованих районів Донбасу та їх відокремлення від України за благо для суспільства, а 13% підтримали б продовження нинішньої політики (в т.ч. ведення бойових дій). 6% експертів підтримують надання “особливого статусу” окупованим територіям. При цьому, 16% опитаних експертів не змогли визначитися.

Який напрям державної політики України щодо вирішення конфлікту на Донбасі сприяв би консолідації українського суспільства?
% опитаних експертів

Відновлення довоєнного стану речей (ведення самоврядування та місцевих справ відповідно до Конституції та законів України, покарання зрадників і воєнних злочинців, економічна відбудова)	45,3
Визнання територій окупованими Росією (повна ізоляція та відокремлення)	15,1
Продовження нинішньої політики (ведення бойових дій, часткова ізоляція, в т.ч. відсутність соціальних виплат, обмеження прав і свобод у зоні АТО)	13,2
Рейнтеграція тимчасово невідконтрольних територій з наданням "особливого статусу" (перетворення бойовиків у "народну міліцію", самостійне формування органів прокуратури, судів, окреме бюджетне фінансування)	5,7
Інше	4,7
Важко відповісти	16,0

Політика держави щодо відносин з Росією

Стосовно питання щодо політики відносин з Росією, яка могла б сприяти консолідації суспільства, експертна думка також не є однозначною.

49% експертів вважають, що такою політикою могло б стати обмежене співробітництво у критично важливих сферах, збереження контактів за одночасного визначення "червоних ліній", де компроміси неможливі. Водночас, 38% вважають, що для суспільства буде корисним максимальне обмеження контактів і згортання співробітництва, запровадження візового режиму. На пошук компромісів налаштовані менше за 3% експертів.

Яка політика України щодо Росії сприяла б консолідації українського суспільства?
% опитаних експертів

Обмежене співробітництво у критично важливих сферах і питаннях, збереження контактів і двостороннього діалогу, але при цьому визначення "червоних ліній", щодо яких неможливі компроміси (питання окупації Криму та Донбасу)	49,1
Максимальне обмеження контактів, згортання будь-якого співробітництва, збереження режиму санкцій та запровадження візового режиму	37,7
Пошук будь-яких компромісів з Росією, згода на умови Росії щодо Криму та Донбасу з метою якнайшвидшого врегулювання конфлікту та повернення до дружніх партнерських відносин	2,8
Інше	3,8
Важко відповісти	6,6

Висновки

Позиція переважної більшості українського експертного середовища стосовно основних рис державної політики формування загальнонаціональної ідентичності є чітко сформованою. Її відзначають такі основні моменти: процес формування спільної ідентичності громадян все ще триває, і при цьому існує нагальна потреба в реалізації окремої цілеспрямованої державної політики. Ініціаторами такої політики мають стати як Президент, так і інтелектуальні еліти та громадянське суспільство.

Більшість експертів сходяться на тому, що гуманітарною базою формування загальнонаціональної

ідентичності громадян України мають стати українська мова та українська культура.

Більшість експертів засвідчують, що державна політика у сферах історичної пам'яті, декомунізації, звільнення історії від радянських трактувань чинять позитивний вплив на формування загальнонаціональної ідентичності.

На думку більшості експертів, держава має більше уваги спрямовувати на заохочення покращення рівня володіння громадянами українською мовою і розширення сфери її застосування, пропаганду української культури, розвиток комунікацій між різними регіонами країни. Це не завжди потребує ухвалення нового законодавства.

Основний акцент під час розробки та реалізації політики формування загальнонаціональної ідентичності, на думку більшості експертів, має бути зроблений на спільних перспективах для держави і громадян.

Експерти висловлюють сумніви в тому, що ідея європейської інтеграції може стати консолідуючою для всього суспільства. Однак, очевидно, ця ідея може бути цілком позитивною за умови використання того інструментарію, який вона здатна залучити, для вирішення проблем нерівномірного соціально-економічного розвитку регіонів, зростання рівня добробуту та соціальної захищеності громадян.

Суттєвими перешкодами для перебігу процесу формування загальнонаціональної ідентичності громадян України є слабкість держави, що породжує невіру громадян у її спроможності забезпечити гідні соціальні перспективи, невизначеність державної політики як стосовно окупованих територій, так і подальших перспектив відносин з Росією.

На думку експертів, основою для єднання суспільства можуть виступити ціннісні орієнтири, характерні для українського суспільства, відчуття необхідності консолідації для подолання спільних проблем, наявність спільної мови, культури, традицій.

Очікувано, в експертній думці лідерами позитивного впливу на процес формування спільної ідентичності громадян стали діячі культури, митці, спортсмени. Серед інституцій (державних і недержавних) експерти відзначають позитивний вплив освітніх закладів, Збройних Сил, Української православної церкви – Київський патріархат, організацій громадянського суспільства. Разом з тим, лідерами негативного впливу на цей процес стають УПЦ (МП), але також і Верховна Рада України, і Міністерство інформаційної політики та українські ЗМІ.

ЗМІСТ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ІДЕНТИЧНОСТІ: ПОЗИЦІЇ ФАХІВЦІВ

Заочний круглий стіл Центру Разумкова “Засади, складові частини, інституційні механізми формування спільної загальнонаціональної політики ідентичності громадян України” проводився з 8 лютого по 1 березня 2017р.

Думки і пропозиції фахівців подаються в алфавітному порядку.

ВАЖЛИВОЮ ЗАСАДОЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ МАЄ СТАТИ РОЗРОБКА ЗАХОДІВ З ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДЯН

Віталій ДУХНЕВИЧ,
завідувач
лабораторії психології
політико-правових відносин
Інституту соціальної та
політичної психології
НАПН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

В Україні регіональні особливості зумовлюють формування різного бачення історичних і сучасних подій з точки зору формування загальнонаціональної ідентичності. Українські громадяни наразі не утворюють єдиної спільноти, що має спільні цінності та спільне бачення історії. А можливо, й не повинні. Більше того, навряд чи це можливо. Більш продуктивним є формування спільного бачення майбутнього. І долучитися до цього може кожен.

Державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України повинна бути зорієнтована на формування спільних цінностей. Події останніх років свідчать, що такими спільними цінностями є взаємна допомога, толерантність до іншої точки зору та частково патріотизм. Чому частково – тому що, як сам воєнний конфлікт на Сході, так і технології його висвітлення формують у тих, хто знаходиться по різні боки, своє бачення патріотизму.

До таких цінностей напевно можуть бути віднесені цінності свободи, справедливості, самореалізації та інші. Проте важливо, аби такі ціннісні підвалини були “заземлені” на дуже конкретні речі.

Тому іншою важливою засадою відповідної державної політики має стати розробка заходів з формування відповідальності громадян. Напевно, це має бути не лише просвітницька діяльність, зорієнтована на усвідомлення кожним громадянином, що свобода має й інший бік – “відповідальність за” чи спільну відповідальність.

Відповідно, основними напрямками реалізації державної політики мають стати науково-практичні та прикладні розробки формування у громадян відповідального ставлення до держави та її інституцій, до закону, поваги до інших, відмінних від власних, цінностей; розробки, спрямовані на забезпечення відкритого обговорення, обміну думками, діалогу з вирішення різноманітних проблемних питань.

З іншого боку, держава має забезпечувати вирішення найбільш нагальних проблемних питань: зменшення корупції серед представників влади (на всіх її рівнях), забезпечення справедливого судочинства та правопорядку, відновлення довіри до представників влади тощо. Поки що в уявленнях пересічних громадян це не завжди так.

Я усвідомлюю, наскільки непросто формувати розуміння цінності іншого, його думок і переконань, особливо якщо вони є протилежними, будуються на інших засадах. Проте організація діалогу представників українського суспільства, які мають різне ціннісно-світоглядне бачення історичних і сучасних реалій, різне розуміння можливостей вирішення тих чи інших питань, є вкрай нагальною та необхідною. Причому такий діалог має вестися з позиції “ми разом проти проблеми”.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

У світовій практиці діалог забезпечується інститутами громадянського суспільства – недержавними, громадськими організаціями, волонтерськими рухами тощо. У наших реаліях незначного залучення громадян до суспільно-політичного життя країни, очевидно, потрібно шукати інші форми залучення громади до обговорення. Одна з таких форм – електронні петиції. Напевно можуть бути й інші – обговорення на рівні окремих територіальних громад, мікрорайонів,

районів, містечок і міст, областей. Можливо такі обговорення мають бути лише на рівні окремих громад, а далі – після формулювання питань та вироблення конкретних пропозицій – оформлюватися через механізм електронних петицій. Важко сказати, наскільки така форма буде ефективною, проте зараз, коли у громадян існують, м'яко кажучи, упередження щодо політиків – це може дати свої плоди.

Щодо суспільних і державних інститутів, які можуть і повинні взяти на себе відповідальність за цей процес. Важко сказати, наскільки доцільно створювати нові інституції в державних структурах. У держави є науково-дослідні інститути, що мають людські ресурси для забезпечення таких діалогів – з позицій матеріалів, дослідження громадської думки, розроблення технологій тощо. Якою мірою фінансуються такі дослідження – то вже окреме питання.

Громадські ж організації створюються “знизу” – від потреб самих членів суспільства. Проте, в наших реаліях інколи вони виконують замовлення окремих політичних сил. Але це проблем “росту”, всі через це проходять. Більш нагальним видається забезпечення функціонування механізму обговорень та обміну думками всіх зацікавлених сторін та залучення до цього процесу представників громади. ■

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЦІННІСНО-НОРМАТИВНОЇ СФЕРИ, ЗОКРЕМА МОРАЛЬНО-ЗВИЧАЄВОЇ, Є УМОВОЮ КОНСОЛІДАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анатолій ЄРМОЛЕНКО,
заступник директора з
наукової роботи,
завідувач відділу
соціальної філософії
Інституту філософії імені
Г.С.Сковороди НАН України,
доктор філософських наук,
професор

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Україну супроводжують дедалі нові виклики та загрози, обумовлені не лише зміною соціально-економічного, соціально-політичного, морально-психологічного станів суспільства, але й необхідністю докорінного трансформування і реформування суспільства, що концептуально й позначається таким поняттям, як “модернізація”. І однією з **найгостріших проблем для модернізації суспільства є проблема національної ідентичності та пов’язана з нею проблема соціальної інтеграції та консолідації**. Адже ідентичність суспільства ґрунтується на традиціях і звичаях, усьому тому, що виростає у природний спосіб, позначаючись такими поняттями, як “життєсвіт”, “ґабітус” та “етос” народу.

Проте на сьогодні важливою є проблема творення відкритої за своєю сутністю модерної ідентичності, пов’язаної з раціоналізацією життєсвіту в процесі

модернізації суспільства. До того ж, з розвитком глобалізаційних процесів і т.зв. “постнаціональних констеляцій” (Ю.Габермас) певною мірою підважуються національні та етнічні ідентичності, що посилює право-націоналістичні тенденції.

Важливим сьогодишнім завданням є творення сучасної ідентичності з відповідною модернізацією соціальних інституцій усього суспільства: економіки, політики, науки, моральної сфери, яка “знімала” б традиційні чинники соціальної інтеграції і на цій основі створювала б нові механізми консолідації українського суспільства.

Така модернізація потребує не тільки відтворення новоевропейських інституцій (“модернізація навіздогін”), але й урахування модернізаційного потенціалу українського етосу у сферах культури, економіки, політики, науки тощо. Своєю чергою, розробляючи моделі модернізації, слід враховувати глобалізаційні процеси у світі та європейський досвід, коли європейські цінності: людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема до осіб, які належать до соціальних меншин, толерантність, правосуддя, недискримінація, солідарність та рівність жінок і чоловіків, задекларовані в Європейській конституції, правитимуть за регулятивний принцип чи орієнтаційну ідею в розвитку українського суспільства, а також за дороговказ співробітництва з іншими країнами та регіонами планети. Однак слід враховувати й ті процеси, які відбуваються у самій Європі останнім часом, зокрема посилення право-націоналістичних тенденцій, інформаційно посилення цифровими технологіями, що породжує також дезінтеграційні тенденції.

Модерна ідентичність українського суспільства може бути забезпечена завдяки таким чинникам:

- вибором цілей, моделей та шляхів реформування, модернізації країни засобами відкритого публічного дискурсу, оскільки основним способом вироблення стратегій суспільного розвитку, на жаль, ще й досі залишається монологічна ініціатива “згори”;
- розбудові мереж, організацій та інституцій громадянського суспільства, волонтерських рухів, інтегруючи активних громадян до дискурсивної та соціальної дій;
- розбудові процесу інтеграції українського суспільства до європейського ціннісного, соціального, економічного, освітнього та наукового просторів;
- реформуванням ціннісно-нормативної системи на засадах зазначених європейських цінностей, задекларованих Конституцією ЄС, на основі чого створення механізмів спільної відповідальності влади, громадянського суспільства і громадян. Відповідно має бути проведена модернізація Конституції та правової системи України як важливих чинників конституційної держави як модерної;
- розвитку високотехнологічної, соціально та екологічно спрямованої економіки;
- розвитку інтеграційних процесів між регіонами і на цій основі міжрегіональної кооперації між містами та громадами різних областей України.

– Які державні та суспільні інститути мають відігравати головну роль у процесі реалізації програми формування ідентичності громадян, чи є потреба у створенні/реформуванні існуючих інститутів?

Для творення модерної ідентичності українського суспільства нагальними є реформування його головних інституцій відповідно до вимог євроінтеграції та основних європейських цінностей, розвиток інтегративної моделі національної єдності на засадах поваги до прав людини, забезпечення основних політичних та економічних свобод, верховенства права і поваги до закону; економічне зростання, передусім розвиток національного високотехнологічного виробництва та розбудова соціально та екологічно спрямованого та відповідального ринкового господарства. Європейські цінності як універсальні відкривають шлях до співробітництва з іншими культурами та народами. Отже, модернізація в усіх сферах суспільства, а саме модернізація ціннісно-нормативної сфери, зокрема морально-звичаєвої, є умовою консолідації сучасного українського суспільства, забезпечення становлення його модерної ідентичності. ■

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ НА НОВІ ІНСТИТУТИ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ІСНУЄ

Ганна КИСЛА,
професор Кафедри соціології
Інституту соціології, психології
та соціальних комунікацій
Національного педагогічного
університету
імені М.П.Драгоманова

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України має базуватися на засадах міжетнічної солідарності та міжетнічної поваги, що буде спонукати людину з будь-якою етнічною ідентичністю відповідати “я є громадянин України” не тільки в заявах на отримання візи на закордонну подорож, а також у ситуаціях різних комунікацій.

Головними напрями її реалізації є наступні.

1. Урахування закономірностей формування ідентичності від мікрорівня до макrorівня (розмір соціальної групи – сім’я, шкільна група, студентська група, корпоративна група, локальна група, громадянська група).

2. Інтенсивність формування загальнонаціональної ідентичності. Вона залежить від “взаємних стосунків” громадянина і держави. “Я люблю свою державу, я з задоволенням визнаю себе громадянином держави тому що:

- я відчуваю соціальну справедливість,
- я не відчуваю ніде будь-якої дискримінації,

• я маю можливості для досягнення успіху у своїх життєвих стратегіях,

• мене задовольняє якість і рівень життя у моїй державі,

• мені подобається якість влади у моїй державі”.

3. Раціоналізація відносин людини та держави:

• розглядання корисності ідентичності для досягнення особистих цілей,

• розглядання корисності ідентичності в контексті групової продуктивності (держави – це група, здатна вирішувати корисні для мене завдання).

4. Інтеграція громадянина в соціальні процеси, тобто формування у нього відчуття відповідальності за справи у державі.

Для ілюстрації. МОН запропонував розглядати соціальну активність, включеність до соціальних проектів як маркер для будівництва особистих рейтингів студентів. Зміни одразу стали помітні. “Громадянська” студентів стає візуальною.

5. Інтенсивне тиражування успішності держави на мікро- та макrorівні як основи для формування гордості за свою державу.

6. Візуальна презентація “українства” нашої держави.

Для ілюстрації. Будь-який книжковий магазин у Києві, порівняно з минулими роками, надає велике позитивне відчуття: стоять розкішні книги світової класики, сучасної світової та української літератури і вони всі надруковані українською мовою.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України?

1. Освіта як соціальний інститут.

2. Засоби масової комунікації.

3. НГО.

Серед інших потрібно враховувати інститут сім’ї, інститут культури.

Освіта “працює” в інтелектуальному та просвітницькому просторі і суспільства, і людини. Освіта навчає людину ставити головне питання для формування ідентичності “Хто Я?” і допомагає шукати відповіді.

Засоби масової комунікації мають величезний ресурс для тиражування інформації, яка впливає на формування ідентичності:

- історична пам’ять,
- інформація про успішність держави,
- інформація про історично-культурну спадщину, яку має тільки наша держава і яка є унікальною,
- інформація про успішність і всесвітнє визнання великих людей нашої держави.

НГО, як фактор формування загальнонаціональної ідентичності, розглядається у площині соціальної активності людини та її інтеграції до справ держави.

Сім’я, як соціальний інститут, який впливає на формування загальнонаціональної ідентичності, має таку особливість: формування ідентичності у сім’ї не підлягає суспільному контролю.

Для ілюстрації. У соціологічних опитуваннях стосовно ідентичності серед молоді дослідники фіксують певні відсотки відповідей на питання “Ким Ви себе, перш за все, вважаєте?” – “Громадянином колишнього Радянського Союзу”. Це представники молоді, які народилися після 1991р. і в очі не бачили той Радянський Союз, але тиражування у сім’ї симпатії до Радянського Союзу впливає на ідентичність молодих людей.

Потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів безперечно існує. Інновації – як правило, крок до досконалості. Соціальне замовлення на нові інститути формування ідентичності існує, а як вони виглядатимуть – питання часу. ■

ВАЖЛИВОЮ СКЛАДОВОЮ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ, ОКУПАЦІЇ ЧАСТИНИ ТЕРИТОРІЇ ДЕРЖАВИ Є ПОЛІТИКА РЕІНТЕГРАЦІЇ

Ірина КРЕСІНА,
завідувач відділу
правових проблем політології
Інституту держави і права
ім.В.М.Корецького
НАН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України має базуватися на концепції української політичної поліетнічної нації, і, відповідно, на принципах і засадах державної етнонаціональної політики, спрямованої на забезпечення гармонійного розвитку української нації в цілому та національних меншин в Україні. Суб’єктом етнонаціональної політики є держава, об’єктом – етнонаціональні відносини в Україні.

Ця політика реалізується шляхом прийняття законів, інших нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення прав, законних інтересів та етнокультурних потреб громадян – представників української нації, а також шляхом цілеспрямованої діяльності органів державної влади щодо утвердження атмосфери міжетнічної толерантності, зміцнення загальнонаціональної єдності в країні.

Україна потребує чіткої Концепції державної етнонаціональної політики з детально прописаними принципами, завданнями та цілями, включаючи забезпечення етнополітичної безпеки, запобігання етнополітичним конфліктам та їх розв’язання, реалізацію політики реінтеграції держави. Концепція має визначити зміст діяльності держави в етнополітичній сфері, а також напрями розвитку законодавства,

державотворення та націєтворення, вектор наукових пошуків у цьому напрямі.

Українська нація розуміється нами як усі громадяни України незалежно від етнічного походження, об’єднані єдиним громадянством, спільністю території, політичних інтересів, юридичних обов’язків, історичної долі, культурних традицій, усвідомленням єдиної національної ідентичності та майбутнього Батьківщини як демократичної, соціальної, правової Української держави.

Національна ідентичність – одна з ознак модерної нації, що означає об’єктивну належність людини чи соціальної групи до національної спільноти, а також їх свідоме ототожнення з її цінностями, історією, територією, культурою, символами, державними та правовими інститутами. **Формування у громадян України почуття національної ідентичності є найважливішим чинником націєтворення та загальнонаціональної консолідації.**

Основними ототожнюючими показниками (ідентифікаторами) національної ідентичності є свідомість, громадянство, територія, мова, історія, культура. Національна ідентичність спирається на свідомий вибір суб’єкта і залежить від раціональних чинників – усвідомлення суб’єктом історичних, громадянських, політичних цінностей, що є вторинними щодо цінностей етнічної ідентичності (які є, як правило, сталими, незмінними). Тому національна ідентичність є динамічною в історичному та соціальному сенсі категорією.

Важливою складовою державної етнонаціональної політики України в умовах етнополітичного конфлікту на Сході України, окупації частини території держави є політика реінтеграції України. Вона спрямована на мирне врегулювання етнополітичного конфлікту; відновлення контролю над державним кордоном, територіальної цілісності та возз’єднання всіх окупованих територій України, які сепаратизувалися (частин Донецької та Луганської областей) або були анексовані Російською Федерацією (АР Крим); налагодження діалогу з населенням тимчасово окупованих територій; консолідацію поліетнічного українського суспільства в межах української політичної нації.

Реінтеграція повинна стати консолідаційною ідеєю, що об’єднає поліетнічну українську націю незалежно від етнічного походження та місця проживання громадян. Реінтеграція повинна бути адаптована до конкретних умов, потреб країни та суспільства, тому в світі не напрацьовано універсальної формули реінтеграції, якою могла б скористатися Україна. Доведеться напрацьовувати власну модель реінтеграції держави.

Відтак етнонаціональна політика України потребує суттєвого перегляду та доповнення з урахуванням реалій етнополітичного конфлікту, його мирного врегулювання, захисту прав людини на окупованих територіях, необхідності політико-правового забезпечення реінтеграції населення цих територій до складу України. Роль держави у процесі реінтеграції, підтримки цієї етнополітичної ідеї як національної ідеї, залишається визначальною.

Популяризація політичної консолідації еліт навколо спільної мети – врегулювання етнополітичного

конфлікту, возз'єднання України, подолання етнокультурного розколу, відмови від ідей про непотрібність Україні територій, що відкололися або були анексовані, деконсолідаційних тенденцій шляхом діалогу, формування єдиного етнополітичного простору з урахуванням етнокультурних, історичних особливостей кожного регіону, акумулювання та поширення спільних цінностей, спільного майбутнього дасть змогу покласти край застосуванню деконсолідаційних чинників як політичної технології, відмовитися від радикальної, нетерпимої риторики щодо майбутнього Донбасу та Криму.

Українці в цілому досі не визначилися щодо формату подальшого співіснування України та тимчасово окупованих територій Донбасу, при цьому політика ізоляціонізму домінує над реінтеграцією. Попри різний етнополітичний статус Криму та Донбасу проблематика відновлення територіальної цілісності України нероздільна і повинна вирішуватися комплексно.

Аналіз ролі міжнародної підтримки, обміну досвідом у досягненні реінтеграції України показує, що використання радикальних засобів у відносинах з окупованими територіями без доведеної до суспільства загальної стратегії дій держави або поза її межами може стати джерелом внутрішньої напруженості. **Тимчасово окуповані території можна повернути за допомогою потужного міжнародного тиску та здійснення політики присутності України на окупованій території.**

Як свідчить зарубіжний досвід, ключовими завданнями мирного процесу є забезпечення миру, демобілізації, роззброєння та допомога у постконфліктній реконструкції та розвитку. Дві основні проблеми, що потребують вирішення на перших етапах місії, полягають у формуванні та підтриманні безпечного середовища, а також у скоординованості діяльності регіональних і міжнародної спільноти різних груп, залучених до мирної місії. Брак координації не лише наражає місію на небезпеку, але й, що більш важливо, сповільнює чи зриває етап постконфліктної реконструкції, де акцент робиться на підтриманні закону та порядку, створенні інфраструктури, демілітаризації суспільства та стабільного розвитку.

Роззброєння, демобілізація та реінтеграція стали інтегральною частиною постконфліктної мирної консолідації ООН і є характерною рисою мандата на операції з підтримання миру ООН протягом останніх 20 років. Цілями цієї комплексної програми є сприяння стабільності та безпеці у постконфліктному середовищі, що дає початок відновленню та розвитку.

Політику реінтеграції слід комплексно розробити і почати впроваджувати негайно. Досвід інших країн свідчить про те, що чим більше проходить часу після дезінтеграції або сепаратизації територій незалежної держави під зовнішнім тиском і за прямої участі іншої держави, тим примарнішими є перспективи возз'єднання і тим більше зусиль і ресурсів доведеться застосувати для повернення цього регіону.

Незавершеність етнополітичного конфлікту, "гібридна війна" з Росією, відсутність контролю над окупованими територіями зовсім не означають, що

потрібно відкласти напручування та реалізацію політики реінтеграції до більш сприятливих умов або відмовитися від реінтеграції зовсім, обмежившись контрольованими територіями.

Реальна модель етнонаціональної політики для реінтеграції має сформувати сприятливе інформаційне, політико-правове поле для реінтеграції. Необхідно створити такі соціальні, етнокультурні, політичні, правові, економічні умови, за яких реінтеграція тимчасово окупованих територій до складу України стане безальтернативною і неминучою.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Модель етнонаціональної політики для реінтеграції Донбасу і Криму насамперед має містити потужну інформаційну складову, яка полягатиме не лише у протидії російській, сепаратистській пропаганді, а головне – в популяризації ідеї реінтеграції як консолідаційної національної ідеї України. Це завдання слід покласти на Міністерство інформаційної політики України, визначене головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України.

Міністерству інформаційної політики (МІП) потрібно розробити низку заходів з моніторингу, відстеження та блокування інформаційних повідомлень, що містять ознаки дискредитації ідеї реінтеграції, возз'єднання України, розпалювання ворожнечі між населенням України та населенням її тимчасово окупованих територій. Адже невідтримання населенням ідеї реінтеграції в цілому має згубні наслідки і може повністю заблокувати етнополітичний процес возз'єднання України. МЗС та МІП також повинні відстежувати і блокувати спроби нівеляції теми етнополітичного конфлікту, дискредитації української сторони на міжнародній арені.

Україна не повинна створювати ілюзію швидкої реінтеграції, але проводити політику присутності та надавати підтримку населенню тимчасово окупованих територій. Політика присутності є невід'ємною частиною реінтеграції і має здійснюватися за допомогою проєктів громадянського суспільства, а також через державну підтримку дій окремих акторів (громадян, їх організацій), що продовжують функціонувати на тимчасово окупованих територіях та підтримувати Україну. Державна підтримка ініціатив, що не дозволять населенню тимчасово окупованих територій, незважаючи на протидію держави-агресора, забути про те, що вони проживають в Україні, може стати вирішальною.

Важливою складовою моделі етнонаціональної політики для реінтеграції Донбасу і Криму є її міжнародний, зовнішньополітичний вимір, реалізацію якого рекомендується покласти на МЗС та МІП. Він має такі складові: (а) забезпечення якнайширшої міжнародної підтримки України в етнополітичному конфлікті зі стратегічною метою – відновлення державного суверенітету на всій території України; (б) посилення міжнародного тиску на Росію з метою припинення воєнної агресії та деокупації (Україна та міжнародна

спільнота повинні використовувати для цього всі можливі міжнародні майданчики (ООН, ОБСЄ та ін.), не відмовляючись від економічного тиску – санкцій); (є) налагодження міжнародної співпраці з іншими державами, яка сприятиме врегулюванню етнополітичного конфлікту та поверненню територій, і особливо з тими країнами, які зазнали етнополітичної дезінтеграції за участю Росії і наразі проводять політику реінтеграції (Молдова, Грузія, Азербайджан) з метою обміну досвідом; (з) блокування нав'язування Україні зовнішніх сценаріїв реінтеграції.

Росія намагається дезінтегрувати Україну не лише ззовні за допомогою збройного конфлікту, але й розколоти зсередини, неофіційно підтримуючи політичні сили, які пропагують моделі реінтеграції, несумісні зі збереженням України як незалежної держави. Після дискредитації федералізму досить популярною з боку проросійських сил є риторика про надання Донбасу максимально широкої адміністративної та мовно-культурної автономії, що є не чим іншим, як редукованою формою федералізму як моделі реінтеграції України. Такі сценарії та моделі реінтеграції, які суперечать незалежності, територіальній цілісності України, а також не знаходять підтримки у українських громадян, не повинні імплементуватися у політико-правове поле.

Серед важливих елементів внутрішнього виміру етнонаціональної політики – формування законодавчої бази реінтеграції. Реінтеграція України не повинна спиратися винятково на політичну волю, вона має знайти законодавче закріплення як складова процесу державотворення, відновлення територіальної цілісності України, як невід'ємний елемент етнонаціональної політики України.

Запорукою успішної реінтеграції є не лише детально виписана, виважена законодавча база, але й ефективна інституційна структура її реалізації. Наразі в Україні спостерігається хаос у питанні інституційного забезпечення реінтеграції.

Аналіз діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб засвідчив, що цей орган влади більше концентрується на постконфліктній відбудові, ніж на реінтеграції тимчасово окупованих територій. Міністерство виконує окремі, але не вичерпні функції реінтеграції – налагодження діалогу, взаємодії з тимчасово окупованими територіями, надає допомогу внутрішнім переселенцям тощо.

Схвалюючи конкретні заходи з реінтеграції, варто відмовитися від несистемного до неї підходу. Адже він вказує на помилкову стратегію таргетного реагування на проблеми, які повинні комплексно, системно вирішуватися в межах державної етнонаціональної політики України, відповідальність за формування та реалізацію якої в цілому має бути покладено на єдиний центральний орган виконавчої влади – Міністерство етнонаціональної політики України.

Адже Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб виконує лише незначну частину функцій з реінтеграції, що ставить під сумнів ефективність досягнення головної мети такої політики і не може забезпечити комплексної відповіді на виклики з етнополітичної сфери,

які неодмінно супроводжуватимуть процес реінтеграції як суперечливий, конфліктний етнополітичний процес. Його успішний перебіг і досягнення очікуваних результатів можуть бути забезпечені лише системно в межах державної етнонаціональної політики України.

Наразі функції із забезпечення етнонаціональної політики розпорошені між різними міністерствами – Міністерством культури та Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, що перешкоджає їх ефективному, злагодженому і своєчасному забезпеченню. З огляду на важливість державної етнонаціональної політики у структурі внутрішньої політики України для протидії зовнішнім і внутрішнім етнополітичним викликам, її комплексного формування, координації та реалізації пропонується сформувати інституційну структуру її забезпечення шляхом створення профільного Міністерства етнонаціональної політики України. ■

БЕЗ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ УКРАЇНА Й НАДАЛІ БУДЕ ПРИРЕЧЕНА НА КОНФРОНТАЦІЙНІСТЬ У ПОЛІТИЧНОМУ МИСЛЕННІ ТА ПОВЕДІНЦІ

Олена КРИВИЦЬКА,
старший науковий співробітник
Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень
ім.І.Кураса НАН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

На жаль, останні роки демонструють хронічне ігнорування з боку влади завдань консолідації соціуму, а її практичні дії посилюють поглиблення суспільної поляризації. Усупереч очікуванням, 2014-2016рр. виявилися критичними з точки зору розбалансування системи влади і перетворення дестабілізації у постійний компонент політичного життя.

Задавлений ціннісний конфлікт, зумовлений обставинами розвитку українських регіонів і спільнот у різних цивілізаційних системах, обернувся станом “війни всіх проти всіх”. Ідентифікаційні процеси розгортаються у просторі несумісності основоположних цінностей. Асиметрія орієнтацій, амбівалентність ціннісних настанов, конгломератний характер партійної системи – симптоми суспільної “драми непорозуміння”.

Хоча поняття “громадянське суспільство” й присутнє в політичній риторичі, його змістовне наповнення залишається доволі невизначним. Здається, влада свідомо уникає дискусій з цієї проблеми, віддаючи

перевагу розмитому поняттю “нація”, яке містить як національно-громадянські, так і етнічні конотації. Дефіцит громадянської ідентичності надто слабо компенсується локальними різновидами соціокультурних ідентичностей.

Консолідаційна стратегія існує у вигляді невиразних декларацій. Але дбати про консолідаційні важелі соціум мусить щодня. **Очевидно, що слабкість горизонтальної ідентифікації та фрагментованість політичної культури зумовлені не тільки розмитістю національного культурно-символічного поля, але й браком зворотного зв'язку між владою і суспільством.**

Дедалі зростаючий розрив між елітними верствами й громадянами призвів до непорозуміння і соціального відчуження. Незважена регіональна політика, забезпечення інтересів регіональних кланів зумовили феномен розколотості суспільної свідомості: ціннісні матриці регіональних ідентичностей протилежні. Наявність кількох відносно закритих політичних субкультур, помножена на гостре протистояння на владному рівні, зумовила виразну бінарність ментальних моделей українського суспільства.

Очевидно, що без формування інтегральної системи базових цінностей і основоположних принципів, здатних об'єднувати соціум, Україна й надалі буде приречена на орієнтаційну роздвоєність, конфронтаційність у політичному мисленні і поведінці.

Йдеться не про нав'язування ідеології для всіх і створення атмосфери показної однотайності. Йдеться, *по-перше*, про пошук принципово нової парадигми розвитку на базі засвоєння кращого світового досвіду, надбав усіх політичних та ідеологічних течій вітчизняної суспільної думки; *по-друге*, про відповідальне ставлення влади до власних обіцянок та готовність до практичної реалізації вкрай потрібних реформ. Не менш важливим є – вироблення механізмів донесення до широкого загалу пріоритетних стратегічних цілей шляхом формування розгалуженої системи громадянської освіти.

Досягнення єдності та консолідації суспільства шляхом подолання як об'єктивних, так і штучних соціокультурних суперечностей на основі безумовного дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина є чинником національної безпеки.

Головною ідеєю держави має стати ідея консолідації нації. Звідси державна політика формування спільної ідентичності громадян України має базуватися на ідеї єдності українського народу.

Основні напрями реалізації державної політики щодо консолідації суспільства такі:

- створення умов для соціокультурного розвитку всіх сегментів суспільства;
- забезпечення прав та захисту інтересів громадян в усіх сферах життя;
- підвищення соціальної та актуалізація експертної ролі громадських організацій;
- реалізація “демократії участі”: посилення ролі громадян у прийнятті державних рішень.

Криза на Сході, мілітаризація маркерів суспільного та духовного життя зумовили гостру необхідність у національній програмі (проекті) консолідації та реінтеграції в український соціум населення Донецької, Луганської областей, вимушених переселенців, й тих, хто мешкає на тимчасово окупованій території.

Очевидно, що фундаментом політики формування спільної ідентичності громадян має бути визнання мультикультуралізму як принципу поваги до інакшості, недопущення етнократії та політичної селекції за ознаками етнічності. Політика держави має спрямовуватися на розв'язання таких завдань:

- правове гарантування рівності і рівних можливостей усім сегментам соціуму;
- створення важелів загальнонаціональної інтеграції з метою формування сталої загальногромадянської ідентичності. ■

ПОТРІБНО ЗАПРОПОНУВАТИ НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ ЯК ІДЕЮ ВІДРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

Віталій ПОЗОВИЙ,
головний науковий
співробітник відділу
гуманітарної безпеки
Національного інституту
стратегічних досліджень

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України?

Оскільки ідентичність громадян нашої держави виявилася сьогодні в глибоко розколотому стані, **потрібна чітко вибудована та несуперечлива ієрархія ідентичностей, де б українська громадянська ідентичність мала найвищий статус.** В якості головного соціокультурного інтегратора має стати ідея політичної нації на засадах громадянської ідентифікації та розвитку громадянського суспільства.

З метою формування позитивного мислення і загальноукраїнської ідентичності потрібно започаткувати потужну соціальну рекламну кампанію під гаслом “Україна – єдина!”. У рамках кампанії – ініціювати проведення всеукраїнської дискусії “Хто ми, що означає бути українцем, що означає бути європейцем?”.

У центрі дискусії мають перебувати проблеми нації, ідентичності, колективної свідомості, історичної та культурної спадщини тощо. А також питання про спільність і відмінність регіональних ідентичностей, питання об'єднувачої бази. У засобах масової інформації слід наголошувати на економічній та соціокультурній важливості кожного регіону для України.

Потрібно запропонувати національну ідею як ідею відродження та розвитку. Етнологи стверджують, що у XIX - на початку XX ст. українців характеризували такі поняття: “свобода, праця, чесність”. Саме ці категорії можуть стати значущими позитивними характеристиками ідентифікаційного образу України та гаслом відродження.

Базові засади та цінності, на яких має формуватися українська громадянська ідентичність:

- ментальні риси та суспільно-політичні моделі поведінки українства (основні цінності демократії, свободи, самоврядування, толерантності тощо);
- модель економіки та соціально-економічні цінності (соціально-орієнтована економіка, соціальна справедливість, можливості самореалізації особистості, цінність праці, цінність трудової приватної власності), особливо наголошувати на трансформації суспільних цінностей в напрямі визнання пріоритетів творчої праці яка легітимізує заможність;
- історична пам'ять, спільність історичної долі (спільні герої, спільні культурні надбання);
- українська мова як мова державоутворюючого етносу (мова освіти та науки, мова внутрішньої комунікації), вільний розвиток мов національних меншин;
- взаємодія та проникнення, взаємозбагачення культур населення різних регіонів.

Пріоритетними напрямками мають стати:

- створення та впровадження концепції історії України, збудувати “великий наратив” і запропонувати прийнятну сучасну модель спільного погляду на історію для українців і представників національних меншин (кримських татар, євреїв, поляків та ін.), інкорпорувати в історію України регіональні наративи, мобілізувати для поширення історіографію, пресу і школу;
- утвердження української мови як єдиної державної мови, забезпечення її функціонування в усіх сферах суспільного життя;
- реалізація єдиної державної політики в сфері освіти та патріотичного виховання у всіх регіонах;
- втілення державної культурної політики, спрямованої на підтримку розвитку української культури та культур національних меншин;
- реалізація державної інформаційної політики як важливого чинника формування загальноукраїнської ідентичності.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України?

Доцільно створити інформаційно-аналітичний центр в Адміністрації Президента для забезпечення формування, координації та втілення політики ідентичності відповідними міністерствами (освіти та науки, культури, інформаційної політики тощо). ■

ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА МАЄ БАЗУВАТИСЯ НА ЗАСАДАХ СОЛІДАРНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ УСІХ ЕТНІЧНИХ ГРУП І РІЗНИХ ВІРОСПОВІДАнь, ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ, ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА І ДЕМОКРАТІЇ

Лариса ЛОЙКО,
провідний науковий
співробітник відділу правових
проблем політології
Інституту держави і права
ім.В.М.Корецького
НАН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

За змістом має йтися про цілеспрямовану діяльність держави та її органів з концептуального, нормативно-правового та інституційного забезпечення процесу громадянотворення – національну ідентифікацію *де-факто* громадян країни, які ними є *де-юре*, що відбувається на особистісному та загальносуспільному рівнях. Це процес усвідомлення нерозривного зв'язку з державою як своєю Батьківщиною, з її історичним минулим, народними традиціями і звичаями, державними символами (герб, гімн, прапор), а також народження почуття відповідальності за сьогодення й майбутнє своєї Вітчизни, жертвовної готовності її захищати.

Тому ідентифікаційна державна політика має базуватися на засадах солідарності представників усіх етнічних груп і різних віросповідань, єдності й культурного розмаїття, гуманістичних цінностей, верховенства права і демократії.

Револуція Гідності, завдяки бурхливому та стрімкому розвитку самоорганізації суспільства у відстоюванні своїх прав, масового волонтерського руху, що засвідчив встановлений психолого-етичний зв'язок громадян із державою, їх самоідентифікації як повноправних членів єдиної загальноукраїнської спільноти, виразників національних інтересів своєї держави – породила нову матрицю громадянотворення в Україні.

Це детермінувало вимоги суспільства до державної політики в цій сфері: критичний запит на соціальну справедливість, категоричне відторгнення олігархічної системи, яка контролює ЗМІ, політичні партії, їх парламентські фракції та групи, правоохоронні та судові органи, а також органи виконавчої влади.

Наразі суспільство потребує принципово інших взаємин з інститутами державної влади, які зобов'язані забезпечити правові умови розвитку середнього класу, та нарешті стати партнером, а не монополістом.

Гуманітарна складова громадянотворення має концентруватися перш за все на системному (за допомогою освіти всіх рівнів, літератури та мистецтва, ЗМІ) патріотичному вихованні, засвоєнні таких цінностей як державний суверенітет, відданість демократичним традиціям; реальної участі громадян і територіальних громад у розв'язанні своїх загальних проблем.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Суб'єктами державної ідентифікаційної політики є, насамперед, глава держави, парламент, уряд, центральні органи виконавчої влади, міжтериторіальні та місцеві органи виконавчої влади.

Домінуючим суб'єктом цієї політики є виконавча влада (Кабінет Міністрів, місцеві державні адміністрації, Міністерство освіти і науки, Міністерство молоді та спорту, Міністерство культури, Міністерство соціальної політики, Міністерство закордонних справ, Державна міграційна служба, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо-переміщених осіб, Міністерство інформаційної політики, Міністерство оборони, Національне агентство з питань державної служби, Національне агентство з питань запобігання корупції, Український інститут національної пам'яті, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, Національна академія державного управління при Президенті України).

Державна політика формування загальнонаціональної ідентичності громадян є процесом складним, багатограним і суперечливим та довготривалим, і не може реалізуватися завдяки створенню універсального органу. ■

ІДЕНТИЧНІСТЬ НЕ ЗАПРОВАДЖУЄТЬСЯ ДИРЕКТИВНО, А ФОРМУЄТЬСЯ ПОВСЯКДЕННИМИ КОМУНІКАЦІЯМИ ГРОМАДЯН

Олександр МАЙБОРОДА,
заступник директора
з наукової роботи
Інституту політичних та
етнонаціональних досліджень
ім.І.Ф.Кураса НАН України

– На який засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Насамперед, не варто перебільшувати можливості державної влади у формуванні національної ідентичності: ідентичність не запроваджується директивно, як підсумок державної політики, а формується повсякденними комунікаціями громадян. Інколи зміст цих

комунікацій буває антивладний. Від державної влади вимагається створення умов, які сприяли б зміцненню суспільних комунікацій, досягненню згоди більшості населення з доленосних для нього питань.

Такими питаннями є:

- конкурентоспроможність національного виробництва як умови максимальної зайнятості та гідної заробітної плати. Вимагати цього лише від держави можна тільки в тоталітарній країні. У країні з ринковою економікою ця умова має забезпечуватися бізнесом – насамперед великими корпораціями. Держава ж повинна використати всі правові важелі, аби примусити їх виконати цей національний обов'язок. У протилежному випадку соціальний розкол поглибитися настільки, що національна ідентичність формуватиметься на основі спільної ненависті до великого капіталу. Оскільки з ним асоціюється і державна влада, то національна ідентичність знову стане бездержавною. Можливо, така ситуація і влаштовуватиме великий бізнес: врешті-решт, виконання ролі “квіслінгівців” може бути гарантією його прибутків. Потрібні інтелектуальні, духовні лідери, які згуртують націю на основі гідності та патріотизму;
- народна історична пам'ять, яка може жити поза державними ідеологемами. В жодному разі не можна фарбувати історичні епохи у два протилежні кольори, особливо в ситуації, коли живі представники минулої епохи, які уособлюють історичну пам'ять кожної сім'ї. Українці, за своєю ментальністю, залишаються аграрним народом, тобто з великою силою родинних уз і опором усьому, що якоюсь мірою дискредитує вихідців із свого роду – це сприймається як дискредитація усього роду;
- усіляке переслідування державою проявів нетолерантності у відносинах всередині суспільства з одночасним заохоченням ненависті до агресора та його колаборантів-зрадників Батьківщини, аби кожен чітко розрізняв між “ми” і “вони”. Саме таке розрізнення є основою національної ідентичності. Безжальне ставлення до тих, хто чинить дискримінаційні дії стосовно захисників Батьківщини;
- збереження за кожним громадянином права на вибір мови спілкування та культурних зразків з паралельним дотриманням принципу додаткової підтримки мові і культури ядерного етносу – етнічних українців.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Процесу формування національної ідентичності повинні сприяти всі без винятку – це т.зв. “спільна справа”. У нинішній ситуації потрібна особлива активність громадських організацій з контролю за владою та великим бізнесом, з формування мобілізаційної атмосфери серед населення – розгортання волонтерського руху, примушування влади до формування сил народної самооборони на випадок масштабної агресії тощо. Звільнення системи освіти від усіх, хто демонструє проросійську психологію і формує комплекс меншовартості українців. ■

НАЦІОНАЛЬНА МОВА, СТВОРЕНА НА ЇЇ ОСНОВІ КУЛЬТУРА, НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ, СПІЛЬНЕ БАЧЕННЯ СВОЄЇ ІСТОРІЇ СПРИЯЮТЬ ФОРМУВАННЮ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН

Лариса МАСЕНКО,
професор кафедри
української мови
Національного університету
“Києво-Могилянська академія”,
провідний
науковий співробітник
Інституту української мови
НАН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Як показує історичний досвід, у процесах утворення національних держав ключова роль належить загальнонаціональній літературній мові, що формує спільний комунікативний і соціокультурний простір країни. Національна мова, створена на її основі культура, народні традиції, спільне бачення своєї історії сприяють формуванню загальнонаціональної ідентичності громадян, усвідомлення ними належності до певної національної спільноти.

В Україні зазначений державотворчий процес значно ускладнено пострадянським спадком. Внаслідок реалізації в СРСР асиміляційного проекту створення “ нової історичної спільноти – радянського народу”, засобом інтеграції якого були комуністична ідеологія та російська мова, значна частина українців і представників національних меншин, які проживають на території України, перейшли на російську мову спілкування. В українській спільноті це спричинило на масовому рівні послаблення етнополітичної ідентичності, її розщеплення між українським і російським самоусвідомленням, а іноді й зміну ідентичності з української на російську.

В умовах демократичних виборів денаціоналізовані групи населення приводять до влади керівників із зросійщеною й радянською свідомістю. Типовими представниками такої “еліти” є президенти Л.Кучма та В.Янукович. Пострадянське керівництво в питаннях розв’язання мовних проблем України дотримується хибної стратегії збереження українсько-російського масового білінгвізму, внаслідок чого затвердження української мови в статусі державної лишилося декларативним.

Відсутність мовної політики, необхідної для реалізації українською мовою її об’єднавчої державотворчої функції, призвела не тільки до збереження зросійщеного стану міських середовищ, але й до активізації процесів самоасиміляції у найбільш зросійщених областях Східної, Південної і, частково, Центральної України. Це поглибило не лише мовно-культурний, але й цивілізаційний розкол України. Якщо в західних областях розвиток політичних подій

ще з кінця 1980-х років був подібним до тих, що відбувались у країнах Центральної Європи і Балтії, то у східних і південних областях більшість населення виявляє прихильність до євразійської, або російської, моделі розвитку. Грунт для окупації Криму і збройного вторгнення на Донбас підготувала успішно проведена Росією окупація українського інформаційно-культурного простору, що відбулася без жодного опору з боку київської влади.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Сьогодні надії на здатність заблокувати подальше зросійщення й денаціоналізацію української людності дає активне формування громадянського суспільства, що почалося після Революції Гідності. З’явилося багато громадських організацій, рухів, Інтернет-спільнот, метою діяльності яких став захист націєтворчих прав української мови. До них належать “Не будь байдужим”, “Відсіч”, “Простір свободи”, “Переходь на українську”, “Безкоштовні курси української мови” та багато інших.

Під тиском громадянського суспільства патріотичного спрямування Конституційний суд України почав розгляд рішення Верховної Ради про скасування антиконституційного закону “Про засади державної мовної політики” С.Ківалова і В.Колесніченка.

Крім того, у Верховній Раді зареєстровано три законопроекти, метою яких є законодавче врегулювання мовних проблем: “Про мови в Україні”, “Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні” і “Про державну мову”. Попередній аналіз цих законопроектів свідчить, що мали рацію ті фахівці з мовного планування, які вважають, що Верховна Рада має ухвалити два різних закони – один про державну мову, а другий – про мови національних меншин. Цій вимозі відповідає професійно розроблений законопроект “Про державну мову”. Два інших, у яких визначення функцій державної мови поєднано зі спробою врегулювати застосування мов національних меншин, попри низку слушних положень щодо державної мови, характеризує низький рівень компетентності в питаннях, які стосуються мов національних меншин.

Якщо законопроект “Про державну мову”, який передбачає створення спеціальних інституцій, наділених функціями контролю за виконанням мовного законодавства у сферах, визначених законом, буде прийнятий за базовий і проголосований у Верховній Раді, то це відкриє перспективу утвердження й зміцнення консолідованої української політичної нації. ■

**В УКРАЇНІ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ
ВІДБУВАЄТЬСЯ ЗА УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ.
ТОМУ КЛЮЧОВИМ СТАЄ
ЛИШЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ:
“ТИ ЗА ВОРОГА ЧИ ПРОТИ?”**

Лідія СМОЛА,
професор кафедри видавничої
справи та редагування
Національного технічного
університету України
“Київський політехнічний
інститут
імені Ігоря Сікорського”

– На який засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Реалізація державної політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності неможлива без розуміння суті феномену ідентичності та її основ. Ідентичність – складне поняття, пов’язане колективним несвідомим. **Колективна ідентичність може будуватися на спільних цінностях, цілях та інтересах, спільній ідеології чи спільному культурному просторі.**

Щодо України, то тут слід зауважити, що збереглися глибинні настанови, які мають архетипне підґрунтя. І це проявляється в культурі, в суспільній взаємодії чи побуті. З іншого боку – присутній тісний взаємозв’язок політичних цілей та ідентичності, де самоідентифікація вже набуває практичного значення. Однак питання “Хто я такий?” продовжує зберігати актуальність.

Для розуміння стратегії формування спільної загальнонаціональної ідентичності та її напрямів необхідно, перш за все, дати відповідь на низку ключових питань. Що визначає саме поняття “українець”? Який чинник повинен стати визначальним для загальнонаціональної ідентичності? Наявність батьків-українців, українська мова, певні цінності чи бачення майбутнього? Яким повинне бути ставлення до російськомовної української ідентичності?

У давнину в умовах відсутності власної державності та зруйнованого Храму, євреї будували свою ідентичність на дотриманні Законів Мойсея. Християни вирішили будувати свою ідентичність на вірі в Христа. Американська ідентичність формувалася навколо американської мрії (*American Dream*) – життєвих ідеалів жителів США як у матеріальному, так і духовному сенсі, можливості самореалізації кожної людини. Європейська ідентичність будувалася на самоототожненні населення Європи з європейськими інститутами, на визнанні їх джерелом прав та обов’язків і повсякденного досвіду громадян. Європейське громадянство та спільність цінностей стали джерелом ідентичності.

Що може стати джерелом нашої ідентичності? Консолідуючим чинником загальнодержавної ідентифікації та найважливішим напрямом є окреслення спільного минулого та визначення орієнтирів

спільного майбутнього. Історична пам’ять про великі досягнення в минулому як на суспільному рівні, так і на рівні індивідуальної свідомості може також виступати елементом психологічного захисту.

Однак усі зазначені позиції більш стосуються формування загальнонаціональної ідентичності в мирний час. В Україні формування ідентичності відбувається за умов воєнного часу. Тому ключовим стає лише позиціонування: “ти за ворога чи проти?” “Що важливим є для тебе: наявність роботи і продуктів харчування чи територіальної цілісності та подолання ворога?” Через таку призму визначатимуться орієнтири самоідентифікації громадян.

Слід пам’ятати, що ідентичність більшою мірою пов’язана з емоційними та суб’єктивними уявленнями, аніж з об’єктивними чинниками. За Д.Кельнером, особливістю постмодерністської ідентичності є акцент на сфері дозвілля та споживання. Одним з важливих напрямів державної політики має стати демонстрація української ідентичності через телевізійну пропаганду української культури як певної сукупності цінностей, зразків поведінки, історичних подій та персонажів, ідей та принципів суспільного життя. При цьому акцент слід робити на її самобутності та багатстві, уникаючи сумнозвісної “шароварщини”.

Власне, таким шляхом йшло формування американської загальнонаціональної ідентичності. Слід наголосити, що державна політика не повинна бути киевоцентричною, оскільки тоді вона не зможе реалізуватися. І тому важливим напрямом повинно стати налагодження комунікації між державою та її громадянами. Це питання залишалося поза увагою практично весь період незалежності України.

Ключовим питанням, від якого залежатиме успішність реалізації державної політики, буде питання ставлення до російськомовної України. Необхідним є пошук компромісу та перехідна модель до україномовної України. Без жорсткої українізації, яка лише гальмуватиме цей процес. Тут доречно було б використати досвід Фінляндії за часів панування там шведської мови.

У реалізації державної політики необхідним є не тільки віднесення громадян України до певної цивілізаційної спільноти, але й чітко окреслене та зрозуміле для суспільства місце в системі міждержавних відносин. Окремим важливим напрямом має слугувати практика громадянства. Питання не лише в наявності (наданні) паспорта чи ідентифікаційного коду, а в реалізації громадянської ідентичності людини: володінням українською мовою, знання історії тощо.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Інститутами, що відіграють ключову роль у процесі формування загальнонаціональної ідентичності, залишаються освіта, армія та медіа (раніше, газети, нині – телебачення, кіно, Інтернет-медіа). Увага до освітянської сфери – це увага до формування майбутнього нації. У процесі соціалізації дитина приймає певний усталений набір культурних і соціальних характеристик та ідентифікує себе з іншими людьми. Фінансування освітньої сфери, якість вчительських кадрів і навчальних підручників – це не тільки головний напрям реалізації державної політики, це також

інвестування в майбутнє країни. Армія вже проявила себе як державний інститут, навколо якого відбувається процес загальнонаціональної ідентифікації.

Щодо державних медіа як інструмента реалізації державної політики є заувага лише стосовно якості запропонованого медійного продукту. Щодо приватних медіа, то тут, ймовірно, необхідно було б укласти певний “пакт” із їх власниками. Вони можуть мати різне політичне спрямування та пріоритети, однак будь-які “розхитування” та дії, що суперечать національним інтересам, повинні жорстко припинятися державою і, ймовірно, до позбавлення ліцензії на мовлення. І тут свою роль має відігравати Міністерство інформаційної політики, яке повинно здійснювати моніторинг інфопростору з метою завчасного виявлення, профілактики, локалізації та нейтралізації інформаційних загроз.

Певну роль у цьому процесі відіграватиме Церква. Однак, за відсутності єдиної помісної Церкви та наявності релігійної поліфонії, ця роль не може бути ключовою. Необхідно боротися, щоб жодна з церков не виступала з позицій контра щодо української державності.

Відсутність належних ресурсів не дозволяють мережевим формам самоорганізації українського суспільства – громадським організаціям стати одним з ключових інститутів у цьому процесі. Можна говорити про локальні спільноти, які впливають чи реалізовуватимуть цей напрям державної політики.

Щодо створення нових інститутів, то такі дії не принесуть користі, а стануть лише ще одним кроком до посилення забюрократизованої державної системи. ■

ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НЕМОЖЛИВЕ БЕЗ ІДЕОЛОГІЇ, ЯКУ СПОВІДУЄ, ВІДСТОЮЄ ТА ПОШИРЮЄ ДЕРЖАВА

Михайло СТЕПИКО,
головний науковий співробітник
відділу гуманітарної безпеки
Національного інституту
стратегічних досліджень

– На який засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Визначальною засадою державної політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України є мовна, культурна та ціннісна українізація суспільства на основі національної ідеї. Проте винятково важливими є певні оптимальні пропорції в обсязі та часі, а також граничні межі, за які мовна, культурна та ціннісна українізація суспільства не має виходити, аби не стати тотальною та примусовою стосовно, зокрема і мовного питання. Формування

спільної загальнонаціональної ідентичності неможливе без ідеології, яку сповідує, відстоює та поширює держава.

Головною ж проблемою формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України є конкуренція на території України панросійської та української ідентичностей, причому проект створення панросійської наднаціональної ідентичності в Україні реалізується надзвичайно агресивно. Небезпека цього процесу полягає в тому, що панросійська ідентичність, на відміну від європейської ідентичності, здатна замінити українську національну ідентичність, оскільки механізми її конструювання формують ілюзію “нерозрізнення”, тобто зникає підстава для існування окремої української національної ідентичності.

Суттєвим гальмом формування загальноукраїнської ідентичності є інформаційна війна Росії, яку вона веде проти України. Вагомою складовою цієї війни є обмеження або та утисок українознавчих студій та української мови в Криму та на Сході України.

Головними ж напрямами державної політики формування загальнонаціональної ідентичності в Україні можна вважати:

- 1) узгодження дій органів державної влади, структур громадянського суспільства та місцевого самоврядування у сфері гуманітарної політики;
- 2) формування цілісного загальнонаціонального мовно-культурного простору, забезпечення сталого гуманітарного розвитку, інтеграція етнокультур у єдиний культурний простір Української держави;
- 3) актуалізація історії як чинника національної ідентичності, формування загальнонаціонального історичного наративу;
- 4) формування загальнонаціонального знаково-символічного простору;
- 5) зміцнення політичного підґрунтя української національної ідентичності, формування громадянської лояльності та активності, утвердження принципів справедливості та солідарності;
- 6) досягнення соціокультурної єдності української нації, утвердження спільної національної культури, розвиток національних комунікаційних мереж і дискурсів;
- 7) гомогенізація інформаційного простору Української держави, забезпечення інформаційно-психологічної безпеки українських громадян, формування сприятливого іміджу України на міжнародному рівні, поширення конструктивних міфів відносно її національного буття;
- 8) зміцнення аксіологічної єдності української спільноти, утвердження демократії як ціннісного орієнтира модерної України, гармонізація суспільно-релігійних і міжконфесійних відносин, релігійного простору Української держави загалом.

Суттєвим викликом державній політиці формування державної загальнонаціональної ідентичності є й дуже низький рівень інституційної довіри (яка є як філософією життя, так і визначальним критерієм консолідованості всякої спільноти), тобто довіри до органів влади, офіційних осіб, установ, політичних партій і рухів, громадських об'єднань, соціальних програм, заходів тощо.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Очевидно, що найбільш сприятливі умови формування загальнонаціональної ідентичності забезпечує правова, демократична, соціальна держава, яка, створюючи гідні людини умови праці та життя, захищаючи основні права людини і громадянина, формує у своїх громадян спільність життєвих смислів, цінностей та інтересів. Побудова соціальної держави (ст.1 Конституції України), на жаль, так і залишилася декларацією.

В основу державної політики формування загальнонаціональної ідентичності має бути покладена ідея незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Української держави та Стратегія української гуманітарної політики, розробка якої передбачалася у п.9 Програми діяльності Кабінету Міністрів на 2015р., але не була виконана.

Політика ідентичності має охоплювати і процес деолігархізації суспільства шляхом запровадження прогресивної шкали податків з надприбутків найбільш заможних громадян України, що матиме одним зі своїх позитивних наслідків обмеження головного джерела фінансування сепаратизму в державі, вирівнювання доходів громадян та зменшення напруженості і протестних настроїв у суспільстві.

Для зменшення потенціалу регіональної ідентичності, нейтралізації її трансформації у бік сепаратизму, необхідно забезпечити пропорційне представництво регіональних еліт на центральному рівні та ротацію еліт, забезпечити права та інтереси регіонів, гармонійно поєднати вертикальні зв'язки (між столицею та регіонами) з горизонтальними (між регіонами), розвивати взаємопроникнення культур і традицій, притаманних тим чи іншим регіонам, поширювати регіональну інформацію горизонтальними каналами.

Актуальним завданням є проведення пропагандистських заходів, пов'язаних з українською громадянською ідентичністю.

Під час розробки проекту Закону України “Про корінні народи Криму (кримських татар, кримчаків, караїмів, відповідальне – Міністерство культури України) необхідно узгодити основні його позиції з напрацюваннями робочої групи народного депутата і глави Меджлісу кримськотатарського народу Р.Чубарова. Концептуальною основою цього закону має стати Декларація ООН про права корінних народів та Конвенція Міжнародної організації праці №169 від 1989р. “Про корінні народи і народи, які ведуть плеємний спосіб життя у незалежних країнах”.

У формуванні української ідентичності важко переоцінити визначальну роль національної еліти, яка формує стратегію та політику розвитку нації держави, формує загальні смисли світобуття. За певними типами реакцій на виклики історії М.Розумний, наприклад, виділяє три категорії національної еліти – “ретрогради”, “емігранти” та “імітатори”¹. Причому, всі три типи еліт він вважає негативними персонажами. На жаль, потенційні та дійсні представники нової еліти губляться в публічному просторі, де домінують ретроградно-емігрантські дискусії та

політтехнологічні симулякри. Вони не можуть виробити свою мову і символіку, утворити окремішнє комунікативне середовище та домовитися про спільну діяльність, оскільки свідомість практично кожного з них інфікована смислами з панівних дискурсів.

Істотну роль у формуванні загальнонаціональної ідентичності мало б відігравати громадянське суспільство. Проте ототожнення структур громадянського суспільства з НДО, яке сьогодні панує в публічному дискурсі, має своїм наслідком домінування індивідуального над колективним, корпоративного над загальнонаціональним, веде до руйнування всезагальних смислів життєдіяльності нації, в т.ч. загальнонаціональної ідентичності.

Формування загальнонаціональної ідентичності – довгий процес, який і у “старих” націй тривав не одне століття. В Україні ця проблема, крім загального змісту, має і свої особливості, зумовлені передусім тривалим періодом бездержавності, перебуванням території сучасної України під контролем різних імперій і державних утворень, тривалою мовно-культурною російською асиміляцією українського населення. ■

ДЕРЖАВА ПОВИННА АКТИВНО СПРИЯТИ ПОШУКУ КОМПРОМІСНИХ РІШЕНЬ, ЩО ФОРМУЮТЬ ОСНОВУ НОВОГО СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ

Максим РОЗУМНИЙ,
керівник Центру досліджень
проблем Російської Федерації
Національного інституту
стратегічних досліджень

– На який засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Першим методологічним питанням, яке треба розв'язати на шляху до ефективної політики ідентичності, є питання про тип ідентичності, який ми прагнемо сформувати.

Культурно-історичні умови, в яких формувалась українська національна самосвідомість, спричинили домінування етнокультурного чинника ідентифікації. Так сталося тому, що світоглядні детермінанти цього процесу були, з одного боку, сформовані європейським романтизмом з його наголосом на етнічності та “закоріненості” національного проекту.

З іншого боку, домінування етнічної ідентифікації обумовлене також радянською соціальною та інституційною спадщиною: внесення до паспортів та інших документів громадян СРСР графі “національність” зробило для цього не менше, ніж півтора сторіччя просвітницької діяльності української інтелігенції.

¹ Докладно див.: Розумний М. Виклики національного самовизначення (монографія). – НІСД, 2016, с.70-71.

Сформована на цій основі модель ідентичності виконала свою важливу роль у легітимації постання української держави як результату самовизначення українського народу (спільноти етнічних українців), але сьогодні вже не повністю задовольняє потреби національно-державного будівництва.

Інтереси формування консолідованої сучасної політичної нації в Україні вимагають корекції базової моделі в напрямі її більшої динамічності та універсальності. Йдеться про два кардинальних переходи – від ексклюзивної моделі до інклюзивної та від ретроспективної до перспективної.

У першому випадку йдеться про те, що українська ідентичність досі переважно тлумачиться як чинник, що відокремлює етнічних українців від усіх інших представників українського соціуму. Цей поділ, хоч і не має інституційного оформлення, але значною мірою впливає на гуманітарну політику держави. Зокрема, він провокує боротьбу за різноманітні “привілеї” в гуманітарній сфері, суб’єктами виборювання яких можуть бути як представники “титового” етносу, так і представники меншин, які наполягають на різних формах “позитивної дискримінації”. Конфлікти, що виникають на цьому ґрунті, роз’єднують українське суспільство, створюють атмосферу недовіри та використовуються зовнішніми чинниками з ворожою метою.

Інклюзивна модель ідентичності визнає ключову роль національного самовизначення українського народу в становленні Української держави, але в політичній сфері керується принципом громадянства як основою для ідентифікації належності особи до української нації. Українцем вважається той, хто прийняв на себе певні зобов’язання щодо членства в національній спільноті. Володіння державною українською мовою і лояльність до української культурно-історичної традиції, за цих умов, є вже не етнокультурним спадком, а частиною нового суспільного договору.

З інклюзивною моделлю ідентичності пов’язана інша корекція політики ідентичності, необхідність якої засвідчив період гострих політизованих дискусій з питань мови, історії, культурної спадщини в українському медійному просторі.

Модель спільного українського дому буде органічною в тому разі, якщо свідомість його мешканців буде спрямована не в минуле, а в майбутнє.

Коли основні суспільні дискусії будуть переключені з питань історії та її суперечливих сторінок на уявлення про бажаний національний проект, з’явиться нова конструктивна основа для діалогу і порозуміння. Якщо ми приймаємо визначення нації як проекту, колективної місії, що визначається і реалізується за безпосередньої участі нині сушчих, то це дає змогу вийти з глухого кута взаємних претензій і недовіри. Адже, з точки зору майбутнього, відмінності в культурі, досвіді, преференціях не перешкоджають учасникам національно-державного будівництва порозумітися між собою, а навпаки – дозволяють їм бути корисними один одному, доповнювати один одного та досягати кращого спільного результату.

Принцип, на якому має будуватися нова політика ідентичності Української держави на означених вище засадах, може бути сформульований наступним чином: “Ніколи не пізно стати українцем”.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Ефективна політика має регулюватися відповідними нормами та бути забезпечена необхідними ресурсами. Інститути мають будуватися відповідно до функцій, які в межах цієї політики окреслюються.

Норми – найбільш відповідальне рішення. Тому закони, які приймаються з питань політики ідентичності (мова, історія, герої, топоніміка), повинні прийматися на основі консенсусу та мати 90% переконливості щодо їх корисності та прийнятності для більшості населення. В іншому випадку такі норми краще не приймати.

У нас цей інструмент почали активно використовувати у внутрішньополітичній боротьбі. Спочатку його використали в генеральних битвах за владу, потім у геополітичних “пасьянсах”, але зараз дійшло до того, що відповідними законами маніпулюють з метою покращення партійних рейтингів і персональної політичної розкрутки.

Тому **необхідно накладення мораторію на використання питань ідентичності в політичних технологіях.** Для цього має бути згода відповідальних політичних сил, впливових медіа та експертного середовища щодо уникнення провокативної постановки питань ідентичності в публічному інформаційному просторі та спільної протидії таким спробам з боку як внутрішніх, так і зовнішніх сил.

Серед іншого, **слід встановити обмеження на радикальні зміни в національному законодавстві.** Подолання конфліктності в питаннях ідентичності можливе тільки за умови зняття потенційних загроз самоусвідомленню та соціальному самопочуттю громадян, які породжує політизація питань ідентичності останніх років.

Основною формою таких загроз є неконтрольовані й надто різкі зміни законодавства і державної політики. Соціальна напруженість може бути суттєво знижена, якщо між основними політичними силами буде досягнута домовленість, наприклад, про збереження мораторію на зміни до відповідних статей Конституції та законодавчих актів, якими визначаються принципи державної політики ідентичності у сфері міжетнічних відносин, мовної, освітньої політики тощо.

Натомість держава повинна активно сприяти пошуку компромісних рішень, що формують основу нового суспільного договору.

Загалом, держава останнім часом зловживає нормотворчою функцією у сфері політики ідентичності. Для змістовного її наповнення і розв’язання конфліктних питань існують інші інструменти. Зокрема, це може відбуватися шляхом формування просвітницького дискурсу та відповідної комунікаційної культури.

Гострі й дискусійні питання мають розлого висвітлюватися в книгах, популярних телепередачах, знайти своє помірковане та аргументоване висвітлення у шкільних підручниках тощо. На такі форми комунікації держава має сформувати якісне замовлення і виділити необхідний ресурс для його виконання. ■

ВИЗНАЧАЛЬНИМИ СТАЮТЬ: МОВА, МОРАЛЬНІ НОРМИ Й ЦІННОСТІ, ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І РЕЛІГІЯ, МІФ ПРО СПІЛЬНИХ ПРЕДКІВ Й УЯВЛЕННЯ ПРО РІДНУ ЗЕМЛЮ

Василь ТКАЧЕНКО,
головний науковий
співробітник
Інституту всесвітньої історії
НАН України

– На який засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Нинішні глобальні процеси засвідчують, що питання ідентичності – це проблема суспільної безпеки. Загроза існуванню не завжди означає загрозу фізичному виживанню: достатньо того, що певна історична спільнота більше не зможе жити як колективне “МИ”.

Наука стверджує, що національна ідентичність не єдина, вона існує разом з ідентичністю громадянською, культурною, релігійною, політичною й регіональною. Однак національна ідентичність претендує на універсальність: вона прагне гомогенізувати населення країни, зробити його однорідним і консолідованим, проіняти його спільними інтересами та уявленнями про “спільність історичної долі”. І тут визначальними характеристиками стають: мова, моральні норми й цінності, історична пам'ять і релігія, міф про спільних предків та уявлення про рідну землю.

Найбільш авторитетні науковці світу стверджують, що в досягненні національної ідентичності немає і не може бути якихось універсальних шляхів. Так, Е.Сміт застерігає: “ідеал нації, перенесений зі свого західного середовища й насаджений по всій земній кулі, приніс розлад, нестабільність, зіткнення й терор, особливо на землях з етнічно й релігійно змішаним населенням”². Отже, нав'язливі некритичні посилення на модель національних відносин Швейцарії чи Канади виявляються у своїй основі недоречними. Політика “мультикультуралізму” в Європі теж збанкрутувала, довівши справу до утворення своєрідних “етно-конфесійних гетто” й подальшого наростання політичного екстремізму.

То ж маємо виходити з історичної специфіки формування націй. Так, у Європі формування нації відбулося переважним чином у XIX–XX ст., де складовими західної моделі були: історична територія, політико-юридична рівність членів спільноти, спільна громадянська культура та відповідні ліберальна й демократична ідеології. Провідну роль у цьому процесі відігравала саме держава, яка “створила” націю через запровадження: єдиного універсального врядування, єдиної юрисдикції, єдиних громадянських прав, єдиної системи оподаткування, введення єдиного військового обов'язку та розбудову широкої інфраструктури комунікаційних мереж. І вже на цій основі формувалася система виховання єдиної ідентичності й громадянської вірності.

У Східній Європі була своя специфіка. Відсутність власної національної держави та громадянського

суспільства призвели до того, що, на відміну від західної “громадянської” моделі, основу східної “етнічної” моделі нації становила спільність походження й рідної народної культури – тобто мова і звичаї. Отож, **Україні за 25 років незалежності було просто неможливо форсовано “запровадити” громадянську (політичну) націю введенням у дію того чи іншого закону.**

З одного боку, формування громадянської нації є тривалим процесом, який потребує уважного ставлення до своєрідності всіх суціль в Україні етносів, консолідована синергетична взаємодія яких і складає увесь український народ. З іншого боку, маючи “вбиті” дороги та не маючи єдиної системи оподаткування (майже половина виробництва перебуває “в тіні”!) – в процесі виховання “спільності історичної долі” слово завжди буде розбігатися з ділом, а результат виродиться у карикатуру.

І тут було б варто запозичити європейський досвід. У Європейській соціальній хартії, яку Україна ратифікувала 2006р., відчуття згуртованості та ідентичності трактується як здатність суспільства забезпечити рівний доступ громадян до політичних прав і матеріальних ресурсів. У Хартії визнається недостатнім механізм забезпечення соціальної згуртованості винятково шляхом юридичного проголошення індивідуальних прав.

Натомість механізм реалізації прав людини має виступати у формі конкретних зобов'язань з боку держави щодо втілення серії програм економічного зростання, поліпшення загального добробуту та забезпечення стійкого розвитку. Без цього будь-які культурні та освітні програми неминуче повисають у повітрі. Хартія розглядає соціальну згуртованість як своєрідну етику співробітництва й довіри в сучасному жорсткому та конкурентному ринковому світі.

– Які державні та суспільні інститути мають відігравати головну роль у процесі реалізації програми формування ідентичності громадян, чи є потреба у створенні/реформуванні існуючих інститутів?

Потреби в тих чи інших державних інститутах мають визначатися необхідністю виробництва того чи іншого суспільного продукту. Уже згаданий Е.Сміт зазначає, що національна ідентичність є “підтриманням і постійним відтворенням певного складу, набору цінностей, символів, міфів й традицій, що становлять культурну спадщину нації”³. Так само З.Бжезінський зауважує, що набуття ідентичності “передбачає не тільки формальне прийняття громадянства і лояльність до певного спільного майбутнього – як це відбувається в Америці, – але також і щире прийняття спільного минулого, часто міфологічного”⁴. Найголовніший підсумок у цьому процесі – людина має проінятися відчуттям спільності історичної долі, коли життя нічого не варте, якщо в ньому нема того, за що варто померти.

Усі ці функції забезпечуються в Україні інститутами гуманітарного спрямування Національної академії наук України, відповідними відомчими академіями, провідними університетами та творчими спілками. Отже, проблема не в наукових кадрах, що своєю творчістю формують національну ідентичність, а у ставленні до людей науки. За мізерного фінансування їх продукція не доходить до споживача. З цих самих причин упала активність науковців у роботі товариства “Знання”, а система політичної освіти в Україні не функціонує зовсім.

А паралельне створення якихось державних інституцій призведе хіба що до бюрократизації процесу. Отже головним залишається відомий принцип: “підрастаюче покоління виховують вихователі, а самих вихователів виховує життя”.

² Див.: Сміт Е. Національна ідентичність. – <http://mreadz.com/read-162303/p10>.

³ Smith A. D. Nationalism and modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism – N.Y., 1998, p.30.

⁴ Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство (пер. А.Іщенко). – Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006, с.144-156.

ОСНОВНІ ЦІЛІ, ПРИНЦИПИ, НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (Тези для дискусії)

Дослідження, проведені в рамках проекту “Формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України в нових умовах: особливості, перспективи і виклики”, дають підстави стверджувати про:

- наявність передумов і тенденцій, сприятливих для формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України і, таким чином, для консолідації суспільства;
- наявність серед громадян усвідомленого запиту на формулювання загальноприйнятних цілей розвитку країни, “національної ідеї”, спільне бачення більшістю жителів різних регіонів України чинників об’єднання українського суспільства;
- усвідомлення як громадянами, так і представниками наукової та експертної спільноти, потреби у здійсненні органами державної влади України цілеспрямованих і системних дій, спрямованих на зміцнення суспільної єдності українців, подолання негативних стереотипів сприйняття жителями регіонів України один одного, ліквідацію підґрунтя сепаратистських та іредентистських настроїв.

Такі висновки підтверджуються результатами трьох загальнонаціональних досліджень громадської думки (у т.ч. одного – з вибіркою понад 10 тис. респондентів, репрезентативною для кожної області), 17 фокус-груп, проведених у восьми різних областях України, експертного опитування (106 експертів), двох фахових дискусій та заочного експертного круглого столу.

У цьому контексті видається доцільною розробка комплексної за своїм змістом, цілями і завданнями Концепції державної політики формування спільної ідентичності громадян України, яка має визначити основні напрями державної політики, спрямованої на забезпечення суспільно-політичної єдності українського суспільства, подолання міжрегіональних суперечностей і консолідації нації навколо спільних цінностей.

Центр Разумкова вперше розробив і представив громадськості проект Концепції аналогічного спрямування у 2006–2007рр. На жаль, цей документ не був взятий до уваги тодішньою владою. Не виключено, що саме відсутність цілеспрямованої політики консолідації суспільства, нехтування попередженнями експертів привели до драматичних для країни наслідків у майбутньому.

Революція Гідності, анексія Криму, російська збройна агресія проти України значно пришвидшили суспільні процеси, додали нових акцентів до процесу формування української політичної нації. З огляду на це, на наш погляд, актуальною є потреба в розробці оновленого проекту Концепції, який, базуючись на попередніх напрацюваннях, враховував би тенденції і зміни останніх років.

Концепція має стати “парасольковим” документом, спрямованим на узгодження політики держави в різних галузях (галузевих політик), у частині їх впливу на формування ідентичності громадян, задля реалізації спільної мети – формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України і консолідації суспільства на цій основі.

Цей документ має бути розрахованим на довгостроковий період і стати основою для розробки відповідних законодавчих і нормативно-правових актів, державних і регіональних програм, забезпечення скоординованої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, засобів масової інформації, громадських організацій, які, безумовно, мають бути залучені до визначення та реалізації визначених Концепцією завдань.

Ці пропозиції не вичерпують усіх необхідних напрямів і засобів реалізації завдання формування спільної ідентичності громадян України і подаються як основа для подальшої роботи над проектом Концепції.

МЕТА КОНЦЕПЦІЇ

Головною метою майбутньої Концепції є вироблення цілеспрямованої державної політики сприяння формуванню української політичної нації як спільноти громадян України, об’єднаних, незалежно від етнічного походження, рівними правами та обов’язками перед державою і суспільством, визнанням української мовної і культурної традиції як чинника консолідації, спільними базовими цінностями, спільними уявленнями про історію України та баченням її майбутнього.

Головним очікуваним результатом є політична, соціальна та культурна консолідація українського суспільства на основі спільних цінностей, виховання і підтримка в суспільстві високого рівня громадянського патріотизму, подолання існуючих міжрегіональних диспропорцій і суперечностей, створення надійних запобіжників поширенню в окремих регіонах сепаратистських (іредентистських) настроїв.

ПЕРШОЧЕРГОВІ ЦІЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

1. Поширення серед громадян ціннісного ставлення до своєї країни – України та усвідомлення своєї належності до окремої спільноти – української політичної нації, що відображається у загальнонаціональній самоідентифікації, активному характері патріотизму, відчутті спільності з іншими громадянами України на основі спільності мови, історії, культури титульної нації – українців, спільної участі в житті держави та спільному баченні її майбутнього.

2. Сприяння формуванню прийнятної для абсолютної більшості суспільства системи цінностей, що спирається як на історично-культурну традицію, так і на сучасну систему цінностей, притаманну європейським народам.

3. Мобілізація суспільства на досягнення соціально значимих цілей, передусім – побудову соціальної правової держави, впровадження демократичних цінностей та модернізацію України на європейських засадах.

4. Подолання негативних комплексів національної свідомості українців, породжених століттями бездержавності, історичними поразками, соціальним і духовним пригнобленням, штучним гальмуванням розвитку української мови і культури як у складі інших держав, так і внаслідок впливу певних політичних інтересів у самій Україні.

5. Подолання взаємних стереотипів сприйняття громадянами з різних регіонів і спільнот одних одними, зміцнення довіри між ними, підвищення толерантності до існуючих відмінностей, створення умов для вироблення загальнонаціонального порядку денного.

6. Вироблення, законодавче закріплення, реалізація, донесення до широких верств суспільства чіткої, зрозумілої для суспільства та реалістичної системи національних пріоритетів (цілей і шляхів розвитку України в середньостроковій і стратегічній перспективі), яка не може змінюватися внаслідок впливу інтересів тієї чи іншої політичної сили.

7. Систематизація наявної нормативно-правової бази з питань верховенства права, прав і свобод людини і громадянина, розвитку української культури та духовності, її модернізація й неухильна реалізація на практиці.

8. Формування цілісного гуманітарного простору країни на основі розширення сфери застосування української мови та перетворення її на мову міжнаціонального спілкування, інклюзивного розвитку української культури із залученням культурних ресурсів національних меншин, забезпечення всім громадянам доступу до джерел інформації, якісної освіти і культурних благ.

9. Здійснення україноцентричної політики формування історичної пам'яті, національної символіки, національного пантеону героїв з паралельним очищенням від системи символів тоталітарного режиму; героїзація борців за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, у т.ч. учасників Революції Гідності, учасників АТО у складі різних формувань, волонтерів.

10. Гармонізація міжнаціональних стосунків шляхом розвитку у представників національних меншин

почуттів солідарності, громадянського патріотизму і спільної історичної долі з Українським народом, задоволення їх базових культурних потреб, інтеграції в загальноукраїнський мовний і культурний простір. Подолання негативного впливу інших країн, поступове розмивання соціокультурної бази ірредентизму, насамперед, у прикордонних областях.

11. Розробка та реалізація комплексної державної політики стратегічних комунікацій, яка сприятиме кращому розумінню і сприйняттю суспільством державної політики, більшій підтримці реформ, подоланню критичного рівня відчуженості громадян від держави, породженої цим недовірою громадян до державних інститутів і до влади в цілому.

12. Подолання стану фрагментарності, неузгодженості з національними пріоритетами, невідповідності до потреб суспільства у функціонуванні національного інформаційного простору, забезпечення його захисту від негативних впливів і перетворення його на основу національної системи стратегічних комунікацій.

13. Досягнення взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, неурядових організацій у сфері консолідації нації й досягнення національної єдності навколо спільних суспільних пріоритетів і цілей.

14. Підвищення рівня внутрішньої мобільності, розробка та реалізація державної політики, що керуватиме процесами розвитку внутрішньої трудової та науково-освітньої міграції, розвитку внутрішнього туризму, обмінів на різних рівнях (між громадами, професійними, мистецькими спільнотами, освітніми закладами тощо), реалізації загальнонаціональних проектів та ін.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

1. Суворе дотримання прав і свобод людини і громадянина, конституційних засад функціонування Української держави, взятих на себе Україною міжнародних зобов'язань. Розбудова сучасної європейської демократичної держави як основоположний принцип будь-якої державної політики.

2. Віднесення державної політики формування загальнонаціональної ідентичності до ключових засад комплексної політики національної безпеки.

3. Створення надійних правових запобіжників від будь-яких спроб досягнення політичних та інших цілей за рахунок спекуляцій на відмінностях між жителями України (мовних, культурних, релігійних та інших).

4. Дотримання максимально можливої незалежності політики формування загальнонаціональної ідентичності від тимчасових інтересів політичних партій та їх лідерів.

5. Широке залучення до розробки, реалізації і контролю за виконанням державної політики, а також секторальних політик у дотичних напрямках громадських організацій, національно-культурних товариств, творчих спілок, політичних партій, науковців і широких кіл громадськості, лідерів громадської думки – представників інтелектуальних, наукових, експертних, культурних, ділових, військових еліт, мас-медіа, органів місцевого самоврядування та ін.

6. Формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України за принципами інклюзивності та ексклюзивності:

- i. принцип інклюзивності має застосовуватися до всіх громадян України, незалежно від етнічного походження, а також тих осіб, які хотіли б набути українське громадянство чи, маючи місце постійного проживання за кордоном, відчувають свою духовну спорідненість з українським народом;
- ii. принцип ексклюзивності передбачає наявність чітких маркерів належності до української політичної нації, які гратимуть роль запобіжника від деструктивних впливів на неї інших національних або наднаціональних проєктів.

7. Реалізація у мовній і культурній політиці таких ключових підходів:

- i. мова і культура титульної нації, представники якої становлять абсолютну більшість населення, повинні розглядатися як основа загальнонаціональної ідентичності;
- ii. мовні, культурні, соціальні та інші права більшості мають неухильно забезпечуватися, але за одночасного дотримання прав меншин. Державна підтримка має надаватися в першу чергу політиці відродження української мовно-культурної традиції. Водночас, мають бути створені сприятливі умови для задоволення мовних, культурних, релігійних потреб меншин;
- iii. використання мов меншин в особистому спілкуванні, під час національно-культурних і релігійних заходів, у національних ЗМІ або як засобу творчого самовираження не повинне зазнавати жодних обмежень, так само як і їх культурні ініціативи.

8. Реалізація політики історичної пам'яті, спрямованої на формування власного символічного простору, його послідовне очищення від символів попереднього режиму, гармонізацію з сучасною інтерпретацією історії України.

9. Культурна інтеграція регіонів України через активізацію міжрегіональних культурних обмінів та реалізацію спільної моделі національного культурного розвитку, яка має сформувати цивілізаційний образ України, прийнятний для більшості її громадян. Складовими цього образу мають бути: *сучасність* (співвідносність з цивілізаційним контекстом передових європейських країн); *перспективність* (позитивне бачення майбутнього держави та суспільства); *естетична привабливість і гуманність* (тобто те, що створює в суспільстві і його життєвому просторі атмосферу емоційного комфорту для громадян).

НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Загальнополітичні завдання:

- здійснення соціально-економічних реформ, спрямованих насамперед, на значне підвищення стану розвитку держави й рівня добробуту населення в усіх регіонах країни за рахунок розвитку сучасних, високотехнологічних, конкурентоспроможних промисловості, сільського господарства,

транспорту і сфери послуг, визначення в цих галузях найбільш перспективних напрямів, здатних, за необхідного інвестування, посилити позиції України на світовому ринку;

- ліквідація диспропорцій у соціально-економічному становищі регіонів, підвищення добробуту громадян України, забезпечення гарантій їх прав;
- забезпечення дотримання державних стандартів (нормативів) і соціальних гарантій гідного життя кожного громадянина, незалежно від місця його проживання. Здійснення заходів, спрямованих на вирівнювання величини середньої заробітної плати по регіонах;
- реалізація державної програми розвитку депресивних регіонів, основною метою якої має бути створення в цих регіонах нових, співмірних за рівнем оплати праці з іншими регіонами, робочих місць;
- децентралізація, розширення повноважень, збільшення фінансових можливостей та посилення відповідальності місцевого самоврядування;
- посилення відповідальності фізичних і юридичних осіб, політичних партій та окремих політиків, засобів масової інформації за прояви ксенофобії, розпалювання міжнаціональної, міжконфесійної ворожнечі, посягання на державні символи та державну мову, а також символи, пам'ятки культури, мови всіх національних (етнічних), конфесійних, культурних спільнот і меншин України;
- протидія спробам окремих країн нав'язати Україні ідею необхідності федералізації або надання автономії пов'язаним з ними національним меншинам. Створення дієвих правових запобіжників набуттю громадянами України подвійного громадянства, врегулювання відповідно до Конституції питань щодо наявності інших громадянств у громадян України.

Політика у сфері національної безпеки і оборони:

- реформування Збройних Сил України за зразками найкращих збройних сил світу, перетворення їх на сучасну, висококваліфіковану і дійсно народну армію – предмет національної гордості, надійний захист від зовнішніх загроз і джерело національно-патріотичного виховання молоді;
- реалізація принципу екстериторіальності під час комплектування Збройних Сил, передбачення в умовах контракту військовослужбовців контрактної служби можливості проходження ними служби не за місцем проживання;
- посилення ефективності пропаганди служби у Збройних Силах України як засобу патріотичного виховання молоді, чинника консолідації громадян країни; пропаганда серед молоді символіки українських Збройних Сил;
- реформування інших структур сектору безпеки на європейських засадах, підвищення престижу служби в них серед молоді, запровадження дієвого цивільного демократичного контролю над їх діяльністю.

Освітня політика:

- зміцнення гуманітарної компоненти у програмах середніх загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів. Її базові складові –

українська мова, історія і література – на всіх етапах мають викладатися як окремі предмети;

- запровадження повного переходу на українську мову початкової, середньої і вищої освіти в державних навчальних закладах. Мови меншин можуть викладатися як окремі предмети за наявності достатнього числа бажаючих їх вивчати та можливостей навчального закладу задовольнити цю потребу. Навчання у приватних навчальних закладах може проводитися будь-якою мовою, при цьому в них обов'язково мають викладатися українська мова та історія як окремі предмети;
- налагодження системи взаємних обмінів, стажувань, спільних програм тощо між навчальними закладами (в першу чергу – університетами) різних регіонів країни. Сприяння створенню загальнонаціональних і міжрегіональних студентських, молодіжних, професійних та інших об'єднань і рухів. Сприяння налагодженню комунікації між громадами, професійними та іншими спільнотами різних регіонів;
- активізація процесу створення уніфікованих підручників і навчальних посібників для загальноосвітніх навчальних закладів з історії України та інших гуманітарних предметів світоглядного спрямування з метою вироблення і представлення у вказаних підручниках виваженої, єдиної точки зору на історичні та сучасні події і процеси в Україні. Тексти підручників повинні відповідати вимогам толерантності та об'єктивності;
- розробка та впровадження до навчальних планів екскурсійних маршрутів для учнів загальноосвітніх навчальних закладів, які б узгоджувалися зі змістом навчальних програм (з українознавства, історії України, культурологічних предметів) і передбачали відвідання протягом часу навчання різних регіонів країни;
- розвиток наукового взаємообміну між регіонами країни; посилення співпраці між науковими установами та вищими навчальними закладами всіх областей України.

Мовна політика:

- реформування мовної політики в напрямі максимального розширення сфери використання української мови з одночасною ліквідацією передбаченого чинним законодавством мовного паралелізму, коли поряд з державною в одних і тих самих процесах можуть використовуватися т.зв. регіональні мови або мови меншин;
- запровадження іспиту на знання державної мови під час прийняття громадян на державну службу та службу в органах місцевого самоврядування, курсів ділової української мови для службовців органів державної влади та місцевого самоврядування; встановлення відповідальності службовців за порушення прав громадян на використання державної мови у відносинах з органами влади та місцевого самоврядування на всій території України;
- запровадження стандарту спілкування державною мовою у сферах торгівлі та надання послуг громадянам, безвідносно до форми власності окремих об'єктів;
- розвиток сучасної наукової термінології українською мовою; розширення обсягів видання

довідниково-словникової літератури з усіх галузей знань;

- створення в усіх регіонах загальних і спеціалізованих курсів з вивчення (покращення рівня володіння) української мови для дорослого населення з використанням Інтернет-технологій. Залучення до цієї діяльності громадських організацій, у т.ч. тих, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету (товариства “Промісвіта”, “Знання” та ін.).

Культурна політика:

- модернізація культурної політики в напрямі розширення творчої самодіяльності та самоорганізації громадян, делегування державними органами частини своїх повноважень у цій сфері неприбутковим організаціям. Потрібно виходити з сучасного розуміння культури як важливого чинника сталого розвитку, відродження депресивних населених пунктів і районів, запровадження творчих підходів в інших сферах життєдіяльності, позитивних змін у життєвому середовищі людини, створення нових робочих місць і вироблення значної частини національного продукту (культурні/креативні індустрії), формування позитивного образу країни за кордоном;
- продовження переорієнтації ринку культурної продукції України на вітчизняного та західного виробника. Послідовне збільшення в теле- та радіоефірі україномовної частки аудіовізуальної продукції;
- перетворення збереження та актуалізації культурної спадщини з функції держави на важливу громадську справу. Збереження пам'яток, відновлення історичних місць та природних ландшафтів є важливою складовою формування символічного простору країни, в якому відбувається становлення національної свідомості людини;
- підтримка ініціатив проведення в різних регіонах країни мистецьких, культурних, спортивних та інших фестивалів, конкурсів та інших заходів, на яких жителі різних регіонів, спільнот, громад зможуть краще пізнати культурні та інші особливості одні одного.

Політика національної пам'яті:

- постійне вдосконалення національної історичної політики та розширення сфери її реалізації на основі співпраці Українського інституту національної пам'яті з відповідними академічними та освітніми установами, зацікавленими громадськими організаціями. Активна протидія зовнішнім викликам у цій сфері;
- формування власного символічного простору, завершення його “декомунізації”, забезпечення гармонізації з сучасною інтерпретацією історії України.

Інформаційна політика, інформаційна безпека:

- захист інформаційного простору країни від деструктивних зовнішніх впливів, спроб нав'язати громадянам України чужий і часто відверто ворожий дискурс з питань мови, історії, сучасної політики Української держави, української ідентичності;

- заохочення створення і просування до інформаційного простору культурно-інформаційних продуктів, які сприяють ознайомленню українського суспільства (насамперед, молодіжної аудиторії) з історією, культурою, духовними та побутовими традиціями, способом життя національних і культурних спільнот і меншин України, особливостями історії, етнографії, культури жителів її регіонів;
- заохочення створення соціальної реклами та проведення рекламних кампаній, спрямованих на формування та розвиток культури толерантності українського суспільства;
- проведення інформаційних кампаній з поширення в суспільстві об'єктивної інформації про ключові засади та цілі європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Політика у сфері зайнятості:

- розробка цільових державних програм фахового (професійно-технічного навчання), професійної перепідготовки, внутрішньої (в межах країни) трудової міграції, сприяння малому, сімейному підприємництву, молодіжним та іншим стартапам у різних регіонах країни;
- створення загальнодержавного банку даних трудових ресурсів, що підлягатиме постійному оновленню. Визначення на його основі зон надлишку та дефіциту трудових ресурсів і створення програми внутрішньої трудової міграції;
- розвиток внутрішньої трудової міграції через створення і реалізацію відповідної державної програми. Програма має узгоджуватися з програмами економічного розвитку регіонів та передбачати: забезпечення трудових мігрантів доступним тимчасовим житлом; надання їм транспортних послуг, повного комплексу соціальних гарантій на нових робочих місцях; забезпечення неухильного дотримання вимог охорони праці тощо

Політика у сфері туризму:

- розробка і впровадження програм, які б стимулювали розвиток внутрішнього туризму через спеціальну політику оплати проїзних квитків (сімейних, квитків вихідного дня тощо), розробка спеціальних регіональних програм залучення туризму з інших регіонів країни (оздоровчо-рекреаційних, красенівних, природознавчих, культурних, спортивних та інших). Сприяння різним ініціативам у цьому напрямі, залучення закордонних партнерів для створення спільних програм (зокрема, в Карпатському, Дунайсько-Чорноморському регіонах);
- розробка та реалізація програм модернізації рекреаційної галузі, сприяння розвитку туристичної інфраструктури за сучасними стандартами.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ

1. Забезпечення миру і злагоди, сприятливого соціально-психологічного клімату в суспільстві, посилення суспільної солідарності та толерантності та з одночасним забезпеченням поваги до прав меншин.

2. Створення сприятливих умов для розвитку і розширення сфери застосування української мови як мови, рідної для більшої частини населення України,

і як мови міжнаціонального спілкування в країні, як основи для загальнонаціональної системи цінностей.

3. Забезпечення узгоджених, системних дій органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямованих на досягнення стратегічної мети – формування спільної ідентичності громадян різних регіонів країни, різного етнічного походження, культурних та інших традицій, становлення на цій основі сучасної української громадянської (політичної) нації як невід'ємної частини європейської спільноти.

4. Розвиток основи для ідейно-культурної єдності українського суспільства, створення умов, що унеможливають використання існуючих міжрегіональних соціально-культурних відмінностей для провокування розколу суспільства за регіональною ознакою, сепаратистських чи іредентистських проявів.

5. Створення передумов для підтримання високої мобілізаційної готовності суспільства в разі необхідності реагування на виклики і загрози воєнного та невоєнного характеру.

6. Досягнення загальногромадянського консенсусу під час вирішення питань національного рівня, реалізації масштабних “національних проєктів”, підвищення рівня конкурентоспроможності України в світі, посилення здатності протистояти зовнішнім загрозам і викликам.

7. Подолання відчуженості громадян від держави, підвищення рівня їх поваги до державних символів та інститутів, розвиток політичної культури населення, інститутів громадянського суспільства, гарантування демократичного характеру влади.

8. Створення сприятливих умов для розвитку української культури, науки, освіти, мистецтва, інтеграції України у європейський та світовий культурний простір, вироблення конкурентоспроможного національного культурного продукту, поширення позитивного іміджу України в світі.

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ

До вироблення і реалізації державної політики у сфері формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України мають бути залучені всі органи державної влади України, органи місцевого самоврядування, а також усі сили суспільства на основі їх солідарної співпраці та відповідальності.

Оскільки розробка та реалізація державної політики у сфері формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян передбачає консолідацію різних напрямів державної політики, а також зусиль громадянського суспільства, значної актуальності набуває питання координації цих зусиль.

Важливим засобом реалізації цього завдання є Рада з питань національної єдності при Президенті України. Водночас, потреба в координації політик у різних сферах зумовлює потребу у створенні відповідного повноважного органу в системі виконавчої влади.

Такий орган (Координаційна рада з питань формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України) міг би бути створений при Кабінеті Міністрів України (як центральному органу виконавчої влади). Функції керівництва цим органом мають бути покладені на профільного віце-прем'єр-міністра, до сфери відповідальності якого належить більшість сфер, які впливають на формування ідентичності громадян.

